

อ วิ ย สั จ จ ะ ๔

โ ด ย

พระเทพโมลี (พระภิกษุปาสาทิโก)

คำนำ

คุณพรณี สัตตบุศย์ พี่หญิงของ พ.อ. เกษม นันทกิจ ได้právรภว่า ในการพระราชทานเพลิงศพ พ.อ. เกษม นันทกิจ ในจำนวนผู้ที่ไปวางเครื่องขมาศพ ผู้ที่สนใจในพุทธศาสนธรรมคงจะมีเป็นจำนวนมาก เพราะ พ.อ. เกษม นันทกิจ ในตอนที่ปฏิบัติกิจในหน้าที่ของอาจารย์ต่อศิษย์ ได้หาโอกาสอบรมศิษย์ให้เกิดความคิดเห็นว่า ในการดำเนินชีวิต คนจำเป็นต้องยึดพระธรรมเป็นหลักของใจด้วย เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ท่านผู้ที่มีความสนใจในธรรม และเพื่อให้สมคล้องกับอัยาศัยของ พ.อ. เกษม นันทกิจ หนังสือที่จะพิมพ์เป็นอนุสรณ์ถึง พ.อ. เกษม นันทกิจ ในงานพระราชทานเพลิงศพนี้ จึงควรมีหนังสือแสดงหลักพุทธศาสนธรรมด้วย หนังสือธรรมที่จะใช้พิมพ์ในงานนี้ อยากจะให้เป็นเรื่องอริยสัจจะ ๔ ของข้าพเจ้า เพราะ พ.อ. เกษม นันทกิจ มีความสนใจในหนังสือธรรมของข้าพเจ้าเป็นพิเศษ

พ.อ. เกษม นันทกิจ ปราบกฏว่า เป็นผู้มีความสนใจในธรรมเป็นปกติ อัยาศัย ตั้งแต่ตอนที่ได้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุอยู่ ณ วัดราชบพิธ ได้มีความสนใจในธรรมของข้าพเจ้าเป็นพิเศษ แม้ตอนที่กำลังศึกษาเพิ่มเติมเพื่อการทำปริญญาโทอยู่ในสหรัฐอเมริกา ก็เคยได้ติดต่อขอความเข้าใจในเจตนารมณ์ของธรรมบางชนิดมา และได้สนับสนุนเองกับชวนผู้อื่นให้สนับสนุนนิธิเผยแผ่พุทธธรรม ที่ข้าพเจ้าได้จัดตั้งชน เสมอมา พ.อ. เกษม นันทกิจ จึงเป็นมิตรในธรรมผู้หนึ่งของข้าพเจ้า เมื่อผลงานของข้าพเจ้าได้มีโอกาสเข้าไป เป็นส่วนประกอบ ที่แสดง มิตรธรรมให้ปรากฏ อยู่ใน สิ่งที่เป็นอนุสรณ์ที่ถูกต้องทำขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึง พ.อ. เกษม นันทกิจ ด้วย

ข้าพเจ้าจึงยินดีให้กุศลเจตนาพิมพ์อริยสัจจะ & ของคุณพระภิกษุ สัตตบุศย์ นี้
เป็นไปตามที่ประสงค์ และขออนุโมทนาในกุศลกรรมนี้ด้วย

อริยสัจจะ & เป็นธรรมที่เป็นวิญญานที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา
ท่านเจ้าชายสิทธัตถะโคตมะ ได้สำเร็จเป็นองค์พระพุทธเจ้าขึ้นมาในโลก ก็
เพราะได้ตรัสรู้เองอย่างครบประการซึ่งอริยสัจจะ & นี้ พุทธสาวกได้สำเร็จเป็น
พระอรหันต์ทุก ๆ ประเภท ก็เพราะได้บรรลุถึงปฏิเวธญาณในอริยสัจจะ & นี้
พุทธศาสนิกที่รู้จักพระพุทธศาสนาได้อย่างครบในหลักการ ก็เพราะได้รู้อย่าง
ถูกต้องในเจตนารมณ์แห่งอริยสัจจะ & นี้ หรือในเจตนารมณ์แห่งธรรมที่เป็น
เงาของอริยสัจจะ & นี้ คือปฏิจักษุสมบัติ อริยสัจจะ & ที่พระพุทธเจ้าและ
พระสาวกแสดงไว้ในภาษาบาลี แม้ส่วนมาก เป็นจำพวกนิตัตถเทศนา คือ
เป็นเทศนาที่มีใจความถูกแสดงไว้ชัดเจนเข้าใจง่ายแล้ว ไม่ต้องการคำอธิบาย
อะไร ๆ อีก แต่เมื่อถูกถอดความออกมาสู่ภาษาไทยเท่าของเดิม อริยสัจจะ &
ที่ถูกถอดความออกมาสู่ภาษาไทยนี้กลับแปรเป็นเนยยัตถเทศนา คือเป็น
เทศนาที่มีเนื้อความยังเร้นลับ ที่ต้องการคำอธิบายที่ชาวกระจำไป แต่
อริยสัจจะ & ที่แปรเป็นเนยยัตถเทศนาขึ้นในภาษาไทย ซึ่งเป็นผลงานของ
บรรดาท่านผู้ซึ่งทางการถือว่าเป็นผู้ชำนาญการนั้น ๆ กลับมีรูปเป็นนิตัตถเทศนา
ตามฉบับภาษาบาลี อริยสัจจะ & ชนิดนี้ จึงเป็นธรรมที่คนส่วนมากรู้จักกัน
เพียงสักว่าชื่อ แม้การแสดงความหมายแห่งคำว่า “อริยสัจจะ” นี้ ก็ฟังไม่
สนิทตามหลักเหตุผล ห่างไกลจากความหมายที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหมาย
แตกต่างจากความหมายในบทนิยามศัพท์ ที่ท่านได้แสดงไว้ในคัมภีร์หลายเล่ม

ข้าพเจ้าได้เคยอ่านอริยสัจจะ & ของท่านผู้ที่ชำนาญการมามาก แต่ไม่ได้
ความเข้าใจอะไรดีขึ้นเลย เพราะความอยากรู้ จึงทำให้ข้าพเจ้าค้นคว้าเรียน
เพื่อให้ได้รู้เจตนารมณ์ในอริยสัจจะ & ในคัมภีร์ภาษาบาลี

อริยสัจจะ & ฉบับที่คุณพรณี สัตตบุศย์ ขอพิมพ์ เป็นอริยสัจจะ &
ฉบับที่ข้าพเจ้าเขียนและพิมพ์อุทิศให้เป็นอนุสรณ์แห่งบูรพการณธรรมของ
แม่ เมื่อมีนาคม ๒๕๐๗ การเขียนอริยสัจจะ & ฉบับนี้ ข้าพเจ้าเขียนขึ้น
จากความเข้าใจ ที่ได้จากที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ ไม่ได้เกาะแนบแอบอิง
อริยสัจจะ & ฉบับในภาษาไทยเลย ลำเนาความในอริยสัจจะ & ฉบับนี้
จึงแตกต่างอย่างที่เคยเปรียบเทียบไม่ได้กับลำเนาความแห่งอริยสัจจะ & ฉบับ
ในภาษาไทย ที่ถูกพิมพ์ขึ้นก่อนมีนาคม ๒๕๐๗ อริยสัจจะ & ฉบับนี้ อยู่ใน
ประเภทเนยขัดเทศนา มีเนื้อความอธิบายในขนาดกลาง ปรากฏว่าเป็นที่
สนใจของธรรมกามกชนค่อนข้างมาก การพิมพ์ครั้งนี้ ย่อมเกิดเป็นผล ใน
ทางที่ช่วยทำให้ธรรมกามกชนสนใจอยู่แพร่หลายออกไปสนองความต้องการ
ของชุมชนชาวพุทธศาสนิกมากขึ้น การกุศลนี้ หาก พ.อ. เกษม นันทกิจ มี
โอกาสได้ทราบ เชื่อว่าคงพลอยอนุโมทนาด้วย ด้วยความปลาบปลื้ม
ปราโมทย์ ซึ่งย่อมทำให้สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนาแก่กุศลชิ้น สมตาม
มโนปณิธานของผู้พิมพ์

รูปร่างของ พ.อ. เกษม นันทกิจ แม้ได้สลายไปแล้วจากโลกนี้
ด้วยพลังอำนาจการผลักดันแห่งพยาบาลในภายนอก แต่ความมีใจรักธรรม
ความสนใจในธรรม ความซบมกเข้มแข็งปฏิบัติกิจในหน้าที่ ความเคร่งครัดใน

การรักษาระเบียบวินัยของสถานศึกษา ตลอดจนถึงคุณความดีส่วนอื่น ๆ คงยังเป็นธรรมกายที่เข้าไปปรากฏเป็นมโนธรรมของสังคมธรรมกายกชนอยู่อีกเป็นเวลานาน

กุศลที่เกิดจากการพิมพ์อริยสัจจะ ๔ นี้ และกุศลส่วนอื่น ๆ ที่เจ้าภาพและผู้ที่มีความปรารถนาดีอื่น ๆ ได้บำเพ็ญและอุทิศไปให้ เพื่อให้สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนาหมัยกุศล ตั้งแต่ต้นจนในบัดนี้ ขอ พ.อ. เกษม นันทกิจ จงได้ทราบและอนุโมทนาให้สำเร็จเป็นปัตตานุโมทนาหมัยกุศล สมตามความปรารถนาดีของผู้อุทิศจงทุกประการ ขออำนาจอนุโมทนาหมัยกุศลนี้ จงอำนวยความสุข สิริ สวัสดิ์ และบุญผลอย่างอื่น ๆ แก่ พ.อ. เกษม นันทกิจ ตามควรแก่ภาพ แก่ภูมินั้น ๆ เทอญ

พระเทพโมลี

(พระภิกษุปาสาทิโก)

วัดราชบพิธ พระนคร

๑๗ มกราคม ๒๕๑๒

กถามข

อริยสัจจะ ชาวเรารู้กันมานานแล้วว่า เป็นธรรมที่สำคัญอย่าง
ยวดยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะในคัมภีร์มากมาย ท่านกล่าวไว้ว่า ท่าน
เจ้าชายสิทธัตถะ ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าเพราะเหตุที่ได้ตรัสรู้อริยสัจจะ &
ในพระธรรมเทศนาถันท์เริ่มแรก พระพุทธเจ้าได้ทรงยกอริยสัจจะ & ขึ้น
แสดง และพอบทเทศนาถันท์ขึ้น ก็เกิดมีพระอริยสาวกขึ้นในโลกเป็นครั้งแรก
และในการทรงแสดงธรรมสอนประชาชนอื่น ๆ ก็ปรากฏว่า พระพุทธเจ้า
ทรงยกอริยสัจจะ & ขึ้นแสดงมากกว่ามาก คนที่รู้ทั่วถึงธรรมในพระพุทธ
ศาสนา ก็คือคนที่ได้รู้ถึงในอริยสัจจะ & ทั้งนั้น คนที่ประกาศตนรับนับถือ
พระพุทธศาสนาในตอนแรก ๆ อย่างน้อยก็เป็นผู้ที่ได้ความรู้ความเข้าใจใน
อริยสัจจะ & ในภูมิปริยัติทั้งนั้น

ชาวไทยส่วนมาก ได้รับนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่บรรพกาล
โพ้น รัฐได้อุปถัมภ์ให้มีการศึกษาในปริยัติธรรมมาตั้งแต่บรรพกาลโพ้น
เช่นเดียวกัน ในการบำเพ็ญกุศลในคราวพิเศษมักมีการนิมนต์พระให้เทศน์ใน
เรื่องอริยสัจจะ & โดยเฉพาะ เป็นข่าวปรากฏอยู่บ่อย ๆ ด้วยเหตุนี้ ในประเทศ
ไทยนี้ จึงน่าจะมีหนังสือที่อธิบายใจความของอริยสัจจะ & ที่อ่านเข้าใจง่าย
แพร่หลายออกไปในชุมชนมาก ชุมชนส่วนมาก น่าจะมีความรู้ความเข้าใจ
ในอริยสัจจะ & ดี พอที่จะยกขึ้นสนทนาเป็นธรรมสากัจฉากันได้ในที่ทั่วไป
แต่เป็นที่น่าเสียใจยิ่ง ในข้อที่อริยสัจจะ & ยังเป็นธรรมที่รู้จัก และพูดถึง

* เรื่องนี้ได้ถูกเขียนขึ้นตั้งแต่เมื่อต้น พ.ศ. ๒๕๐๗ ป.

กันอย่างแพร่หลายอยู่เพียงสักว่าซื้อเสียเป็นส่วนมาก แม้จนกระทั่งในสังคม
 บรรพชนชั้นอาวุโส แต่ส่วนใจความตามความหมายดั้งเดิม ที่ขยายออกไปพอ
 ที่จะให้ความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ระดับฟังได้ ยังมีอยู่น้อยเหลือเกิน ที่มีเขียน
 มีแสดงออกมาบ้าง ส่วนมากมีแต่ชนิดที่มีลำเนาเนื้อความเพียงเท่าบาลีที่ท่าน
 แสดงไว้เพียงย่อ ๆ อริยสัจจะที่แสดงโดยย่อเกินไปนั้นนอกจากไม่ให้ความรู้
 ความเข้าใจอะไรแก่ผู้ที่เริ่มสนใจในพระพุทธศาสนาเท่าที่ควรแล้ว ยังทำให้
 คนที่อ่านคลายความสนใจในอริยสัจจะ & ในธรรมอื่น ๆ ของพระพุทธศาสนา
 ลงอีกด้วย ธรรม หรือแม้สรรพวิทยาอื่น ๆ แม้จะมีความสำคัญยิ่งอย่างไร ๆ
 หากไม่มีการศึกษาอย่างมีมาตรการและสูงถึงมาตรฐานแล้ว ย่อมไม่มีทาง
 อำนวยประโยชน์ที่สูงยิ่งแก่ใคร ๆ อริยสัจจะ & นี้หากผู้ใดสนใจศึกษาอย่าง
 มีมาตรการอยู่เสมอ ๆ แล้ว พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์ว่า ผู้ผู้นั้นย่อมจะ
 สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัสสัพทปรามาสได้ แปลว่าการสดับฟังอริยสัจจะ &
 ที่ถูกต้องและชัดเจนพอ จากบุคคลสามัญ หรือการเล่าเรียนอริยสัจจะ &
 ที่ถูกต้องและชัดเจนพอนั้น จากตำรา เมื่อการศึกษานั้นดำเนินขึ้นไปถึง
 มาตรฐานเมื่อใด ผู้ที่ศึกษานั้นย่อมได้ธรรมจักขุเป็นพระโสดาบันอริยบุคคล
 ชั้นมาเมื่อใด การศึกษาอริยสัจจะ & ที่ถูกต้องและชัดเจนพอ แม้ไม่อำนวย
 ประโยชน์ที่ใหญ่ให้ถึงในขั้นนั้น แต่ก็ย่อมต้องอำนวยประโยชน์ที่รองลงมา
 แก่ผู้นั้น คือทำให้กิเลสฝ่ายทิฏฐิทั้งมวลของผู้นั้นสงบราบไป ทำให้ผู้นั้น
 เกิดเป็นคนที่มีเหตุผล ไม่หลงเชื่อในเรื่องงมงายที่ไร้สาระ ช่วยให้มีสติเหนียว
 รัดตน ในเมื่อเกิดมีเหตุการณ์ที่เร้าให้ทำความชั่วอยู่ในที่เฉพาะหน้า ทำให้เป็น
 อิศระแก่ตนเอง ให้มีความสุขทางใจเพิ่มขึ้น ในคัมภีร์ท่านกล่าวว่าการรู้

ทั่วถึงในอริยสัจจะ & เพียงในภูมิปรัชญาย่อมทำให้การเข้าถึงลุ่มรุมบีบบังคับ
จิตใจของบรรดากิเลสฝ่ายทิฏฐิต้องหมดพลังงานสงบราบไป คือการรู้ทั่วถึง
ในทุกขสัจจะ ย่อมทำให้พลังงานของสัkkายทิฏฐิสงบราบไป การรู้ถึงใน
สมุทัยสัจจะในนิโรธสัจจะในมรรคสัจจะ ย่อมทำให้อุจเฉททิฏฐิ สัตตทิฏฐิ
และอกิริยทิฏฐิสลายตัวไปตามลำดับ เมื่อการศึกษาในอริยสัจจะเป็นบ่อเกิด
แห่งประโยชน์ในทางธรรมใหญ่เช่นนี้ อริยสัจจะ & จึงเป็นธรรมที่มวลชาว
พุทธศาสนานิกควรต้องได้ศึกษากัน ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในทุกแง่ทุก
มุมจริง ๆ

อริยสัจจะคืออะไร ?

อริยสัจจะนี้ มีคำแปลเป็นภาษาไทยที่แพร่หลายอยู่ ๓ อย่าง คือ
(๑) ของจริงที่ประเสริฐ (๒) ของจริงที่ห่างไกลจากข้าศึก (๓) ของ
จริงของพระอริยะ คำแปลหมายเลข (๑) นั้น ย่อมเป็นคำแปลที่แสดงเนื้อ
ความว่า ทุกข สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นธรรมที่ประเสริฐเท่ากัน
เพราะทุกขและสมุทัยเป็นอริยสัจจะแต่ละอย่าง ๆ คำแปลหมายเลข (๒)
นั้น ย่อมเป็นคำแปลที่แสดงเนื้อความว่า ทุกขและสมุทัยไม่เป็นศัตรู แต่เป็น
มิตรผู้เกื้อกูลเท่ากับนิโรธและมรรค คำแปลหมายเลข (๓) นั้น เป็นคำแปล
ที่แสดงเนื้อความว่า ทุกข สมุทัย นิโรธ และมรรค ไม่เป็นของจริงของ
ปุถุชน แต่เป็นของจริงเพียงของพระอริยะ คือเป็นธรรมจริงสำหรับพระอริยะ
แต่เป็นธรรมปลอม เป็นธรรมลับลัดลสำหรับปุถุชน คำแปลคำว่าอริยสัจจะ
ทั้ง ๓ นั้น เป็นคำแปลที่มีใจความคัดค้านตัวเองอยู่ ๕๐% ดังนั้น คำแปล
ทั้ง ๓ นั้น จึงเป็นถ้อยคำที่รับฟังไม่ได้สนิท ตามหลักเหตุผล

คำว่า “อริยสังขะ” นี้ เมื่อแปลตามหลักฐานที่สมเหตุสมผล ซึ่งท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ รวมทั้งบาลีที่เป็นพุทธพจน์ด้วย ควรต้องแปลว่า “ความจริงที่ยังความเป็นพระอริยะให้สำเร็จแก่ผู้ที่ได้แทงตลอดแล้ว” “ความจริงที่ทำให้ผู้ที่ได้แทงตลอดให้เป็นพระอริยะ” และ “ความจริงที่เป็นที่แทงตลอดของบุคคลที่อยู่ในที่ห่างไกลจากธรรมที่เป็นข้าศึกแล้ว” คือความจริงนี้ ท่านผู้ใดได้แทงตลอดแล้ว คือ ได้ตรัสรู้แล้ว ด้วยลำพังการค้นคว้าของตนเอง ท่านผู้นั้นก็ได้เป็นพระสัมพันธูปุทธะ ได้เป็นพระปัจเจกพุทธะ ตามกำลังที่ยิ่งและหย่อนแห่งมรรคญาณนั้น ๆ ท่านผู้ใดได้แทงตลอดด้วยการสดับฟังจากพระพุทธรูปอื่น หรือด้วยการศึกษาพุทธธรรมจากคัมภีร์ตามลำพังตนเอง ท่านผู้นั้นก็ได้เป็นพระอนุพุทธะ ซึ่งจะได้เป็นพระอนุพุทธะบัญญัติวิมุต อุกโตภาควิมุต เติวิชชะ หรือฉัพพิกญญะ ย่อมต้องแล้วแต่กำลังแรงน้อย มากแห่งอรหัตมรรคญาณนั้น ๆ อริยสังขะ โดยชื่อ มีอยู่ ๔ อย่าง คือ ทุกข ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ทุกขอริยสังขะ

คำว่า “ทุกข” ในอริยสังขะนี้ มีความหมายต่างจากคำว่า “ทุกข” ในไตรลักษณ์ และคำว่า “ทุกข” ในทุกขเวทนา ทุกข ในไตรลักษณ์ เป็นอาการอย่าง ๑ ในอาการ ๓ อย่างของทุกขในอริยสังขะ ทุกข ในทุกข-

๑ มรรคญาณคือการแทงตลอดในอริยสังขะ ๔ เกิดขึ้นในลำดับแห่งโคตรญาณที่เป็นชนวนปรัชญาดวงสุดท้ายซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่อนุโลมญาณ ๒ - ๓ ดวงทำหน้าที่ขับไล่พลังงานของกิเลสที่ละเอียดออกหมดสิ้นแล้ว. ป.

เวทนา เป็นทุกซ์ชนิด ๑ ในทุกซ์ ๑๑ ชนิด^๑ ที่จำแนกออกไปจากทุกซ์ใน อริยสัจจะ ทุกซ์ ในไตรลักษณ์ แปลว่า “อาการที่ทนได้ยาก” ทุกซ์ ในทุกซ์เวทนา แปลว่า “อาการที่ทำให้คลายความสบาย” อาการไม่สบายนั้น ได้แก่อาการช้ำตยอก แสบ ร้อน ปวด เมื่อย บัวยใช้ หิวระหาย ปวดอุจจาระ ปวดมัสสาวะ ที่เป็นทุกซ์ทางกาย ส่วนทุกซ์ในอริยสัจจะนี้ เป็นทุกซ์ชั้น^๒ มีความหมายว่า “สภาวะที่ว่างจากสิ่งที่เป็นสาระ แต่ ว่างเป็นสภาวะที่น่ารังเกียจ เพราะเป็นฐานที่ตั้งของอย่างผองตัว แห่ง อันตรายที่เข้าไปเบียดเบียนมากมาย” เนื้อแท้ของทุกซ์นี้ คือการ เบียดเบียนให้ต้องเดือดร้อน เป็นสิ่งที่ถูกเหตุปรุงแต่งขึ้นมา เป็นไปตาม อำนาจแห่งเหตุ ผุดผ่าวให้ต้องกรอบเกรียม และเปลี่ยนจากภาวะ ๑ ไปสู่ อีกรภาวะ ๑ อยู่เนื่องนิตย์ เมื่อกล่าวจำแนกออกตามอาการต่าง ทุกซ์นี้ได้ แก่ขันธ์ คืออาการที่รูปและนามคือเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นไปโดยไม่ขาดสายตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิจนถึงจุติ ชรา ได้แก่ความทรุดโทรม แห่งร่างกายคือหนังเหี่ยว ฟันหัก ผมหงอก หูตึง ตามืดฟาง ที่รวมเรียกว่า **อัปฺปฏิจฉนฺชรา** คือชราที่ไม่ถูกปิดบัง ๑ ได้แก่ความเสื่อมสมรรถภาพ แห่งนาม คือกำลังถดถอย ความคิดเขื่องช้า บัญญามีตมน ความจดจำ เลอะเลือน สติเพื่อนชหลงชล้ม หลงคือเคลิบเคลิ้มทำพุดออกไปโดยไม่ รู้ตัว ซึ่งรวมเรียกว่า **ปฺปฏิจฉนฺชรา** คือชราที่ถูกปิดบัง ๑ **มรณะ** ได้แก่ การต้องสูญสลายลงแห่งชีวิต คือการต้องหมดสิ้นอาการตามเคียงรักษารูป

๑ จำนวนนี้กล่าวตามวิภังคปกรณ์แห่งอภิธรรมปิฎก โนมหาวรรคแห่งวินัยปิฎก และในสังยุตตนิกายแห่งสุตตันตปิฎก ทุกซ์นี้ท่านจำแนกออกเพียง ๖. ป.

น้อย ๆ ที่เกิดร่วมอยู่ในจักรวาลเดียวกัน เพราะหัวใจหยุดทำงานตามหน้าที่
 ลง **โสกะ** ได้แก่อาการที่เมารนจิตใจให้เหือดแห้งกรอบเกรียม **ปริเทวะ**
 คืออาการรำร้องให้คร่ำครวญ **หุระะ** ได้แก่ความบวดยใช้ ความหมดความ
 สำราญทางกายอย่างอื่น ๆ ทุกชนิด **โทมนัสสะ** ได้แก่การหมดความชุ่มชื้น
 ความเสียความสำราญทางใจ **อุปายาสะ** ได้แก่ความคับแค้นใจ **อัปปีย-**
สัมปโยคะ ได้แก่การต้องประจวบเข้ากับสิ่ง ซึ่งไม่เป็นที่รัก **ปียวิปโยคะ**
 ได้แก่การต้องพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก **อนิจจาลาภะ** ได้แก่การไม่ได้สิ่ง
 ที่ต้องการที่ปรารถนา ทุกข์ทั้งหมคน^๕ เป็นประมวลดกล่าวโดยย่อ ได้แก่กอง
 รูป กองเวทนา กองสัญญา กองสังขาร และกองวิญญาณ ซึ่งรวม
 เรียกว่าขันธ์ ๕ ที่เป็นอารมณ์แห่งการยึดถือ (หรือที่การยึดถือสร้างขึ้นมา ที่
 เกิดขึ้นมาจากการยึดถือ) ซึ่งตามจำนวนบาลีเรียกว่า “**อุปทานขันธ์ ๕**”

รูป คือสิ่งที่ต้องสลายตัวลง ด้วยเหตุที่เป็นปฏิบัติกับต่อตน เช่น
 หนาว ร้อน ที่เกินความต้องการ เป็นต้น โดยประเภท รูปมีอยู่ ๒ คือ
 มหาภูตรูป และอุปหารูป **มหาภูตรูป** คือสิ่งต่างชนิด ๔ อย่าง ซึ่งมี
 ชื่อตามบัญญัติของโลกว่า ดิน น้ำ ไฟ และลม **อุปหารูป** คืออาการ
 ของมหาภูตรูป มีมหาภูตรูปเป็นฐานเป็นที่ดำเนิน **อุปหารูป**นี้ ในวิสุทธิ-
 มรรคปกรณ์ตอนต้นและในอภิธัมมัตถสังคหะ ท่านจำแนกออกเป็น ๒๔ ชนิด
 แต่ในธรรมสังคณีแห่งอภิธรรมปิฎก ท่านจำแนกไว้เพียง ๒๓ ชนิด คือรูป ที่
 ในปกรณ์ทั้งสองนั้นเรียกว่า “**หทัยวัตถุ**” ไม่มีในธรรมสังคณี เพราะฉะนั้น
 กองรูป (รูปขันธ์) นี้ จึงมี ๒๗ ชนิด ตามธรรมสังคณี มี ๒๘ ชนิด ตาม
 วิสุทธิมรรคปกรณ์ และอภิธัมมัตถสังคหะ แต่ในวิสุทธิมรรคปกรณ์นั่นเอง

ในตอนปลายที่แสดงถึงวิธีกำหนดรูป ท่านก็แสดงกองรูปไว้เพียง ๒๗ ชนิดเท่าในธรรมสังคณี แต่ท่านยังเรียกชื่อของอุปทายรูป แยกจากที่ท่านเรียกไว้ในตอนต้น ๔ ชนิด คือ กพพิงการวาทาร ยังเรียกว่า โอิสระ อิตดินทริย์ ปุริสทินทริย์ ยังเรียกว่า วัตถุรูป ภาวรูป รูป ในอายตนะภายนอก ยังเรียกว่า วรรณ คือสี รูป ในอายตนะภายในนี้ ในปาดิมัชฌิมนิกาย มูลบัณฑิต ในธรรมสังคณี และในวิภังคปกรณ์แห่งอภิธรรมปิฎก ท่านเรียกว่า “วรรณนิภา” (คำนี้ตรงกับที่เราใช้ว่า วรรณรงค์สี) วรรณนิภา แปลว่า “แสงสว่างที่ประกอบด้วยสี (ต่าง ๆ)” กองรูป (รูปขันธ์) ซึ่งมีการจำแนกออกเป็น ๒๗-๒๘ นี้ กล่าวตามหลักวิชา เป็นเรื่องพิสดาร ยากแก่การกำหนดจำและเข้าใจ สำหรับผู้ที่ยังไม่ต่อธรรมในปรัชญาภูมิ รูป ๒๗-๒๘ ชนิดนั้น เมื่อกล่าวให้สั้นเพื่อกำหนดจำง่ายและเข้าใจง่าย มีอยู่เพียง ๒ ชนิดเท่านั้น คือ รูปใน (อัมมัตติกรูป) รูปนอก (พหิทถิกรูป) รูปใน ได้แก่จักษุประสาท โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาทและกายประสาท ในขณะที่ทำหน้าที่ต้อนรับรูปนอก รูปนอก ได้แก่รูป (วรรณนิภา คือแสงสะท้อนที่ประกอบด้วยสีต่าง ๆ) เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (คือความเย็น ความร้อน ความอ่อน ความแข็ง) และวิญญาตรูป (วิญญาตรูป คือรูปทั้ง ๕ ชนิดนั้น ที่กำหนดรู้ได้ด้วยใจ เป็นรูปที่ปรากฏขึ้นในใจด้วยอำนาจสัญญา) รูป ๒๗-๒๘ ชนิด ซึ่งเมื่อกล่าวอย่างสั้นเรียกว่า รูปใน รูปนอกนั้นแหละ เรียกว่ากองรูป (คือรูปขันธ์)

เวทนา คือการเสวยรสของอารมณ์ จำแนกออกเป็น ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา คือการเสวยรสของอารมณ์ที่เกิดสบาย ทุกขเวทนา คือ

การเสวยรสของอารมณ์ ที่เกิดไม่สบาย **อหุขมสุขเวทนา** คือ การเสวยรสของอารมณ์ที่ไม่เกิดสบายไม่เกิดลำบาก คือที่เป็นกลาง ๆ เมื่อแยกสุขออกเป็นสุขกาย สุขใจ แยกทุกข์ออกเป็นทุกข์กายทุกข์ใจ เวทนา ท่านแบ่งออกเป็น ๕ อย่าง คือ **สุขเวทนา โสมนัสเวทนา ทุขเวทนา โทมนัสเวทนา และอุเบกขาเวทนา** เวทนา^๕ ที่เป็นไปในภายในคือที่ตัวของผู้นั้น เรียกว่า “**อัมัตติกเวทนา**” ที่เป็นไปในภายนอกคือที่ตัวของผู้นอกจากผู้นั้น เรียกว่า “**พหิทติกเวทนา**” เวทนาทุก ๆ ชนิด ทั้งที่เป็นไปในภายใน ทั้งที่เป็นไปในภายนอก จัดเป็นกองเวทนา คือเวทนาชั้น^๕

สัญญา คือการหมายรู้นิตของอารมณ์ที่กระทบไว้ในอันดับแห่งเวทนา อารมณ์ที่มากกระทบน้อยเกิดเป็นภาพติดจิต ซึ่งติดอยู่เหมือนหยาดน้ำหมึกที่ติดผ้า คือการกำหนดจำอารมณ์ที่กระทบนั้น ๆ ไว้ได้ตามชนิด สัญญา^๕ เกิดสืบต่อจากเวทนา ที่เป็นไปในภายใน คือที่ตัวของผู้นั้น เรียกว่า “**อัมัตติกสัญญา**” ที่เป็นไปในภายนอก คือที่ตัวของผู้นอกจากผู้นั้น เรียกว่า “**พหิทติกสัญญา**” สัญญาทั้งหมด ทั้งที่เป็นไปในภายใน ทั้งที่เป็นไปในภายนอก จัดเป็นกองสัญญา คือสัญญาชั้น^๕

สังขาร คืออาการคิดอ่านที่แล่นคลุกเคล้าไปตามกระบวนของอารมณ์ที่สัญญากำหนดจำไว้ และทำหน้าที่ปรุงแต่งธรรมชาติผู้รู้อารมณ์ (จิต) ให้เป็นกุศลคือดี ให้เป็นอกุศลคือชั่ว ให้เป็นอพยากฤตคือกลาง ๆ ตามชนิดของสังขารที่ทำการปรุงแต่งนั้น ๆ สังขาร^๕ นี้เกิดถัดจากสัญญา ที่เป็นไปในภายในคือที่ตัวของผู้นั้นเอง เรียกว่า “**อัมัตติกสังขาร**” ที่เป็นไปในภาย

นอกคือที่ตัวของผู้อื่นจากผู้อื่น เรียกว่า “**พหิทถิกลังขาร**” ลังขารทั้ง สองประเภทนี้ จัดเป็นกองลังขาร คือลังขารชั้น

วิญญาณ คือการรู้ชนิดและลักษณะของรูปนอกทั้งปวงและธรรม ที่เกิดขึ้นก่อนเวทนา เรียกว่า ปฏิสนธิวิญญาณ และมีชื่อต่างตามชนิดของ ทวารที่เกิด คือเมื่อเกิดที่จักขุทวาร เรียกว่า จักขุวิญญาณ ที่โสตทวาร เรียกว่า โสตวิญญาณ เป็นต้น ที่เกิดหลังลังขาร เรียกว่าจิต คือธรรมชาติ ผู้รู้อารมณ์ที่เกิดถัดจากลังขาร ที่ถูกลังขารปรุงแต่งจนครบกระบวนการ สำเร็จเป็นกุศล เป็นอกุศล เป็นอพยากฤตแล้ว ท่านเรียกว่า “**จิตตะ**” ซึ่ง เราเรียกในภาษาไทยว่า “**จิต**” วิญญาณที่เกิดในตอนแรกก็ดี มนะที่กำหนด รู้อารมณ์ก็ดี จิตที่ถูกลังขารปรุงครบกระบวนการแล้วก็ดี ทั้งที่เป็นไปในภายใน ทั้งที่เป็นไปในภายนอก จัดเป็นกองวิญญาณ คือวิญญาณชั้น

กองรูปคือรูปชั้น กองเวทนาคือเวทนาชั้น กองสัญญาคือสัญญา- ชั้น กองลังขารคือลังขารชั้น และกองวิญญาณคือวิญญาณชั้น รวม เรียกว่าชั้น ๕ หรือเบญจชั้น ๆ นี้เกิดมีขึ้นมา ด้วยมีเหตุปรุงแต่งให้เกิด เหตุอันเป็นมูลฐานเป็นที่เกิดนั้น คือ จักขุ โสตะ ชานะ ชิวหา กาย และ มนะ ซึ่งรวมเรียกว่า อายตนะภายใน (บางแห่งเรียกว่าอินทรีย์) และ รูป (จรรณนิภา) สัทตะ คันธะ รสะ โณภูสุัพพะ และธรรม ซึ่งรวม เรียกว่าอายตนะภายนอก (บางแห่งเรียกว่าอารมณ์) ตอนนี้จะได้แสดงให้เห็น ได้ ทราบถึงอาการเกิดของชั้น ๕

อาการเกิดของขันธ์ ๕

เมื่อรูป คือวรรณิกา ที่เป็นอายตนะภายนอกอย่าง ๑ ซึ่งสะท้อนออกมาจากวัตถุธาตุที่มีปฏิริยาต่อมันเข้าตั้งอยู่ที่จักขุ (คือจักขุประสาท) การได้เห็นรูป คือการได้เห็นวรรณิกา ที่เข้าไปตั้งอยู่ที่จักขุประสาทนั้น ย่อมเกิดขึ้น การเห็นรูปนี้ เป็นการได้เห็นชนิดและลักษณะของวรรณิกานั้น วรรณิกาที่เข้าไปตั้งอยู่ที่จักขุประสาทนั้นเป็นรูปนอก จักขุประสาทที่ทำหน้าที่รองรับรูปนอกนั้นเป็นรูปใน เมื่อรูปนอกเข้าไปตั้งที่รูปใน ตอนนั้นคือตอนที่รูปเกิด เมื่อรูปนอกกำลังตั้งอยู่ที่รูปในนั้น ย่อมเกิดมีการเห็นชนิดและลักษณะของรูปนอกขึ้น การได้เห็นชนิดและลักษณะของรูปนอกนี้ คือวิญญาณ (อรรถกถาเรียกว่าปฏิสนธิวิญญาณ) เกิด^๒ ในขณะที่รูปนอก รูปใน และการได้เห็นรูปนอกนั้นยังร่วมอยู่ด้วยกันนี้ ท่านรวมเรียกสิ่งทั้งสามที่ยังไม่พราวออกจากกันนี้ว่า “ผัสสะ” บางแห่งต้องการให้สำเนียงไฟเพราะจึงยกเรียกว่า “สัมผัสสะ” ผัสสะกับสัมผัสสะมีความหมายเหมือนกัน คือผัสสะ หรือสัมผัสสะนี้ ไม่มีตัวอันหนึ่งต่างหากออกไป แต่เป็นเพียงสมุหนามที่ใช้เป็นชื่อเรียกสิ่งทั้งสามนั้นที่ยังอยู่ร่วมกันอยู่เท่านั้น ผัสสะนี้เป็นเหตุให้เวทนาเกิด คือเมื่อเกิดมีรูปนอกรูปใน และการได้เห็นชนิดและลักษณะของรูปนอกนั้นเมื่อใด ก็ย่อมมีเวทนาเกิดสืบต่อขึ้นมาเมื่อนั้น เมื่อ

๑. วรรณิกา คือคลื่นแสงสะท้อน ที่สะท้อนออกจากสิ่งที่กระทบที่ประกอบด้วยสีต่าง ๆ ซึ่งถ้าแสงนั้นเป็นแสงจากดวงอาทิตย์ ย่อมมีสี ๗ สี ถ้าเป็นแสงจากเครื่องกำเนิดแสงอย่างอื่น ย่อมมีสีน้อยกว่า. ป.

๒. วิญญาณที่มีสังขารเป็นปัจจัย พระพุทธเจ้าตรัสว่าได้แก่วิญญาณ ๖ พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่าได้แก่ปฏิสนธิวิญญาณ. ป.

รูปนอกนั้นเป็นรูปที่ดี ถูกกับความประสงค์ สุขเวทนาก็เกิด เมื่อรูปนอกนั้นไม่ดี ผิดต่อความประสงค์ ทุกขเวทนาก็เกิด เมื่อรูปนอกนั้นเป็นรูปกลาง ๆ ในระหว่างถูกกับความประสงค์กับผิดต่อความประสงค์ อทุกขมสุขเวทนาก็เกิด ตอนนั้นคือตอนที่เวทนาเกิดต่อแต่นั้นมะนั้นล้มลงไปกำหนดรูปนั้นตามชนิดของเวทนา การกำหนดจำตามชนิดดี ไม่ดี เป็นกลาง ๆ ของรูปนั้น ก็เกิดขึ้นมาตอนนั้นคือตอนที่สัญญาเกิด ต่อแต่นั้นการคิดอ่านก็เล่นคลุกเคล้าอยู่ที่รูปนั้น แล่นไปตามอาการดี ไม่ดี เป็นกลาง ๆ ของรูปนั้น ตามอาการที่สัญญากำหนดหมายไว้ จนครบกระบวนการ คือ ๗ ครั้ง ตามอาการชั้นสู่วิจิตตามปรกติของจิต ตอนนั้นคือตอนที่สังขารเกิด ต่อแต่นั้นก็มีจิตคือธรรมชาติผู้รู้อารมณ์ ตามชนิดแห่งสังขารนั้น ที่ถูกสังขารปรุงแต่งจนครบกระบวนการแล้วเกิด ตอนนั้นคือตอนที่วิญญาณเกิดอีกครั้ง ๑ เพราะจิตมิใช่เป็นธรรมแพนง ๑ ต่างหากจากวิญญาณ แต่เป็นจำพวกเดียวกับวิญญาณรวมอยู่ในวิญญาณชั้นนั้นนั่นเอง (อธิบายนี้ กล่าวตามนัยแห่งธรรมสังคณี และวิภังคปกรณ์แห่งอภิธรรมปิฎก) ชั้นที่ ๕ แต่ละชุต ๆ นี้ ย่อมเกิดขึ้นเมื่อจิตชั้นสู่วิจิตแล่นออกไปรับอารมณ์ที่มากกระทบ คราวหนึ่ง ๆ คือจิตชั้นสู่วิจิตครั้งที่ ๑ ก็เกิดมีชั้นที่ ๕ ขึ้นมาชุต ๑ เพียงชั่วโม่งเดียว อาจมีชั้นที่ ๕ เกิดและดับไปกว่า ๑๐-๒๐ ชุต ในชั้นที่ ๕ ที่เกิดขึ้นแต่ละชุต ๆ นี้ วิญญาณเกิดขึ้น ๒ ครั้ง คือวิญญาณที่เกิดก่อนเวทนา และจิตที่เกิดขึ้นหลังสังขารแต่สังขารเกิดชั้น ๓ ครั้ง คือ อาการที่มีมโนห้อมเข้าไปรับรูปนอกที่มากกระทบด้วยไม่รู้ทั่วถึง (อวิชชา) ว่า อาการที่ห้อมเข้าไปรับรูปนอก และรูปนอกนั้นเป็นทุกข์ เป็นธรรมที่เรียกว่าสังขาร สังขารนั้น คือสังขารที่เป็นปัจจัยของ

วิญญาณ ที่ท่านกล่าวไว้ในปฏิขัมมบาท สังขารที่เป็นปัจจัยของวิญญาณ
นี้ ในบางพระสูตรพระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า นามรูป^๑ นามรูปนี้ คือนามรูป
ที่เป็นปัจจัยให้วิญญาณเกิด สังขารนี้ เป็นสังขารที่เกิดขึ้นก่อนวิญญาณ
เป็นปัจจัยแห่งวิญญาณ สังขารที่เกิดขึ้นครั้งที่ ๒ คือ อากาโรทมนะนมลง
ไปกำหนดรูปนั้นตามชนิดของเวทนามก่อนสัญญาเกิด สังขารที่เกิดขึ้นครั้งที่ ๓ คือ
สังขารที่เกิดขึ้นหลังสัญญา ทำหน้าที่ปรุงแต่งจิตให้เป็นกุศล อกุศล หรือ
อัพยากฤต

ชั้น ๕ ที่กล่าวมานี้ เป็นชั้น ๕ ที่เกิดทางจักขุทวาร นอกจากนั้น
ยังมีชั้น ๕ ที่เกิดทางโสตทวาร ฆานทวาร ชิวหาทวาร กายทวาร และ
มโนทวารอีก ชั้น ๕ ที่เกิดทางอีก ๕ ทวารนี้ มีอาการเกิดเหมือนชั้น ๕
ที่เกิดทางจักขุทวาร เมื่อเข้าใจอาการเกิดของชั้น ๕ ที่เกิดทางจักขุทวาร
แล้ว ย่อมเข้าใจได้เองถึงชั้น ๕ ที่เกิดทางอีก ๕ ทวารนี้ เพราะชั้น ๕
นี้เกิดขึ้นได้ทางทุก ๆ ทวาร ในทวารทั้ง ๖ เพราะฉะนั้น เมื่อก้าวโดยสัน
เชิง ชั้น ๕ ทั้งหมด จึงมีจำนวนเป็น ๓๐ นี้ กล่าวตามที่พระพุทธเจ้าทรง
จำแนกไว้ในทวยปฏิขัมมสูตร

ชั้น ๕ ที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ นี้ ย่อมมีขณะชั้น ๕ ละตาม ๆ คือเกิดขึ้น
ตั้งอยู่ และดับไป เมื่อชั้น ๕ ชุด ๑ ดับไปแล้ว เมื่อมีปัจจัย ก็ย่อมมีชั้น ๕
ชุดใหม่เกิดขึ้นสืบต่อขึ้นมา และชั้น ๕ ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหน ย่อมต้องมีขณะ
เป็น ๓ คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เหมือนกัน ชั้น ๕ นี้ย่อมเกิดขึ้น

๑ นามรูปมี ๓ ชนิด คือ นามรูปที่เป็นปัจจัยของวิญญาณ นามรูปที่มีวิญญาณเป็น
ปัจจัย และนามรูปที่เป็นคำย่อของชั้น ๕ รูปนามทั้ง ๓ ชนิดนี้ ไม่เหมือนกัน. ป.

โดยไม่ขาดสาย เมื่อมีอารมณ์เข้ามากกระทบที่ตา ชั้นที่ ๕ ก็เกิดขึ้นทางจักขุ-
 ทวาร เมื่ออารมณ์มากกระทบที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น ที่กาย ที่ใจ ชั้นที่ ๕ ก็
 เกิดทางโสตทวาร ทางฆานทวาร ทางชีวหาทวาร ทางกายทวาร ทาง
 มโนทวาร คือเมื่อจิตชั้นสู่วิถีออกไปรับอารมณ์ครั้ง ๑ ชั้นที่ ๕ ก็เกิดขึ้นชุด ๑
 ความเกิดขึ้นโดยไม่ขาดสายแห่งชั้นที่ ๕ ชั้นที่ ๔ (อรูปพรหม) ชั้นที่ ๑
 (อสังขยีสัตว์คือพรหมลูกฟัก) นี้แหละ ที่ท่านเรียกว่า “วิภูสงสาร”
 ชั้นที่ ๕ นี้ย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่ง ย่อมไม่เป็นไปตามความ
 ประสงค์ของใคร เป็นสิ่งที่ว่างเปล่าจากสิ่งที่เป็นสาระ ชั้นแต่ละชั้น ๆ
 ย่อมเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เสมอกัน ชั้นที่เกิดแล้วในอดีต ก็ดับ
 ไปแล้วในอดีต ที่กำลังเกิดอยู่ในปัจจุบัน ก็กำลังดับอยู่ในปัจจุบัน ที่จักเกิด
 ในอนาคต ก็จักดับในอนาคต ชั้นในอดีต ในปัจจุบัน ในอนาคต ไม่มี
 ส่วนเกี่ยวเนื่องถึงกันเลย ชั้นที่ ๕ นี้ เมื่อถูกยึดถือว่าเป็นของเรา เป็นเรา เช่น
 ตัวตนของเรา ย่อมมีการเกิด การแก่ การตาย ความเศร้าโศก การร่ำไห้
 ความบ่วยไข้ ความไม่สบายกาย ความเสียใจ ความคับแค้นใจ การต้อง
 ประจวบเข้ากับสิ่งที่เป็นที่เกลียดชังขยะแขยง การต้องพลัดพรากจากสิ่ง
 เป็นที่รักเป็นที่เจริญใจ การไม่ได้สิ่งที่ยากได้ และภยันตรายอย่างอื่น ๆ
 ทุกชนิด ย่อมเกิดขึ้นที่ชั้นที่ ๕ และจากชั้นที่ ๕ ทั้งนี้ เมื่อไม่มีชั้นที่ ๕
 ย่อมไม่มีภยันตรายอะไร ๆ แม้แต่อย่างเดียวยังเกิดขึ้นมาเลย ชั้นที่เป็น
 อารมณ์ของการยึดถือ (หรือที่การยึดถือสร้างขึ้นมา ที่เกิดมาจากการยึดถือ)
 คือที่ถูกยึดถือว่า เป็นของเรา เป็นเรา เป็นตัวตนของเรา เท่านั้นที่จัดเป็น
 ทุกขอริยสัจจะที่เป็นอริยสัจจะข้อที่ ๑ ในอริยสัจจะ ๔

ชั้น ๕ นี้ เป็นทุกข์ทั้ง ๑๐๐% เมื่อมีการศึกษาให้ไตร่ตรองชั้น ๕ มากขึ้นเท่าใด ความหวาดกลัวความเบื่อน่าย ความปล่อยวางในชั้น ๕ ทั้งที่เป็นไปในภายใน ทั้งที่เป็นไปในภายนอก ย่อมต้องเกิดมีมากขึ้นเท่านั้น เมื่อความหวาดกลัวเบื่อน่าย ปล่อยวางในชั้น ๕ เจริญขึ้นเต็มห้อง คือ เจริญขึ้นครบ ๑๐๐% เมื่อใด เมื่อนั้น ประตุนิพพานทุก ๆ บานย่อมเปิดออกต้อนรับผู้นั้นเต็ม ๑๐๐% ในทันที พระพุทธเจ้าของเราทรงเล่าว่า เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ธรรมจักขุ (ในภูมิปรชญา) แล้ว ย่อมแน้มจิตลงไปพิจารณาชั้น ๕ เหตุปัจจัยที่ทำให้ชั้น ๕ เกิดอาการที่มีประจำกำกับชั้น ๕ ชั้น ๕ เป็นฐานที่เกิดแห่งทุกข์ภัยอันตรายทั้งมวล เมื่อทรงได้บรรลุปรัชญา ในชั้น ๕ ครบทุกกระบวนการ ทำให้ความปล่อยวางในชั้น ๕ ทุกชนิดเกิดมีขึ้นครบ ๑๐๐% แล้ว สัมโพธิญาณ คือการตรัสรู้ในอริยสัจจะทั้ง ๔ ตามลำพังพระองค์เอง ก็เกิดสืบต่อขึ้นมา ให้ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าชั้นในโลกในทันที

ทุกข์ คือชั้น ๕ ที่เป็นอารมณ์ของการยึดถือ (หรือที่ว่าการยึดถือสร้างขึ้นมา ที่เกิดขึ้นมาจากการยึดถือ) นี้ เป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากเหตุฝ่ายที่ชั่ว จะดี ชั่ว ประณีต ทรมาน ละเอียด หยาบอย่างไร ๆ ย่อมต้องเป็นไปตามชนิดของเหตุที่ทำหน้าที่สร้างสรรปรุงแต่ง ไม่มีใครสามารถบิดผันแก้ไขชั้น ๕ ใดให้พ้นไปจากพลังอำนาจของเหตุนั้น ๆ ได้ ดังนั้น ทุกข จึงเป็น **ปริญญไยยธรรม** คือเป็นธรรมที่ต้องศึกษาให้รู้เท่าทันทั่วถึงในทุกแง่ทุกมุม เมื่อได้ศึกษาให้รู้ทั่วถึงทุกแง่ทุกมุมในทุกขแล้ว ผู้ที่ได้ศึกษานั้นย่อมได้ประจักษ์ถึงผล คือเกิดมีความปล่อยวางในทุกขครบเต็ม ๑๐๐% ดังที่ได้กล่าวแล้ว เหตุที่ทำให้ทุกขนั้นเกิดขึ้นมา ท่านเรียกว่า ทุกขสมุทัย

ทุกขสมุทัยอริยสัจจะ

อริยสัจจะ ข้อที่ ๒ คือ ทุกขสมุทัย ๆ แปลว่า “เหตุซึ่งเมื่อมี ขั้ว ขั้ว สี่ เข้าร่วมประกอบ ก็เป็นแดนตั้งบนแห่งทุกข” เนื้อแท้ของ ทุกขสมุทัย คือเป็นเหตุแห่งการต้องปฏิสนธิอีกต่อไป มอบให้ซึ่งทุกข์ ผูกตรึง สัตว์ไว้กับทุกข์ในสงสาร และปิดกั้นขัดขวางการบรรลุดุริยมรรค ทุกขสมุทัย นี้ คือกรรม ที่ในทีท้าว ๆ ไป เรียกว่า “ต้นหา”

ต้นหา ท่านให้คำนิยามความหมายไว้ว่า อากาโรที่มุ่งแต่จะได้ คือ ภาระหาแต่จะได้ อารมณ์ที่ต้องประสงค์ ไม่ถึงความอิ่มความพอใจ ในอารมณ์ ที่ต้องประสงค์นั้น ๆ ต้นหานี้ ในที่มามากหลาย พระพุทธเจ้าทรงแสดง คำจำกัดเนื่อความไว้ว่า “คืออาการที่พอใจดื่มด่ำในอารมณ์นั้น ๆ” ใน ต้นหาบรรคแห่งธรรมบท ชุทกนิกาย ต้นหานี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแยก ออกเป็น ๒ ประเภท คือ ต้นหานุสัย และ ต้นหาโสตะ

ต้นหานุสัย แปลว่า “ต้นหาที่นอนเป็นขุมกำลังอยู่ใน สันดาน” โดยใจความ ได้แก่ความปลงใจอย่างหน่วงแน่นลงในชั้นที่ว่า “เป็นเรา เป็นของเรา” ในที่มามากหลายแห่ง พระพุทธเจ้าตรัสเรียกต้นหานี้ว่า “ภวต้นหา” แต่ภวต้นหาที่เป็นจำพวกต้นหานุสัยนี้ มีความหมายแตกต่างจากภวต้นหาในต้นหา ๓ ที่จะได้กล่าวต่อไป ภวต้นหานี้ ทรงให้คำ ขยายความว่า “ภวเนตติ” คำนี้มีใจความว่า “ต้นหาผู้นำไปสู่ภพ” ต้นหานี้ ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี ท่านเรียกว่า “วิภูมุตต้นหา” คือต้นหาที่เป็นเหตุโดยเฉพาะของวิภูมุต ต้นหาที่นำไปสู่ภพ กับต้นหา

ที่เป็นเหตุโดยเฉพาะของวิภูฏะ โดยใจความเป็นอย่างเดียวกัน คือตัณหา^๕ ทำให้ต้องมีการไปลุ่มพ่น้อยภพใหญ่อยู่เรื่อยไป คือตัณหา^๕ ทำให้ต้องมีการเวียนเกิดเวียนตายอยู่เรื่อยไป ไม่รู้จักจบสิ้น เพราะตัณหา^๕ ทำให้การทำ การพูด ความคิดในทุก ๆ ครั้ง ที่สำเร็จออกมาด้วยเจตนา เกิดเป็นกรรมขึ้นมา กรรมคือเหตุที่ทำให้เกิดมีชีวิตร่างกายใหม่ซึ่งเป็นผล พระพุทธเจ้าตรัสไว้ใน ตัณหาบรรคแห่งธรรมบทว่า “เมื่อตัณหา^๕ สิ้นยังมีอยู่ ทุกข์ย่อมต้องเกิดขึ้นเรื่อยไป เหมือนต้นไม้ที่ยังมีราก แม้ได้ถูกตัดกิ่งก้านหมดแล้ว ก็ยังกลับแตกใบแตกกิ่งงอกงามขึ้นมาได้อีก” ตัณหา^๕ สิ้น เป็นตัณหา^๕ พื้นฐาน มีประจำอยู่เนื่องนิত্য ตลอดเวลาที่ยังมิได้ทำให้อหัตมรรคญาณเกิดขึ้นมา

ตัณหาโสตะ คือตัณหาที่ไหลเป็นคลื่นแล่นออกไปรับอารมณ์ทาง ทวาร ๖ คือ ไหลเป็นคลื่นแล่นออกไปรับรูปทางตา ไหลเป็นคลื่นแล่นออกไปรับเสียงทางหู ไหลเป็นคลื่นแล่นออกไปรับกลิ่นทางจมูก ไหลเป็นคลื่นแล่นออกไปรับรสทางลิ้น ไหลเป็นคลื่นแล่นออกไปรับความเย็น ความร้อน ความอ่อน ความแข็งทางกาย ไหลเป็นคลื่นแล่นออกไปรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ทางใจ ตัณหาโสตะ^๕ ในบาลีอังคุตตรนิกาย ในบาลีอภิธรรมปิฎก และในอรรถกถา^๕ หลาย ท่านเรียกว่า “ตัณหาวิจริต” คำนี้แปลว่า “ตัณหาที่ออกเที่ยวรับ อารมณ์” ในบัญญัติ^๕ ในสารัตถทีปนี^๕ ท่านเรียกว่า “ตัณหาวิปริต” คำนี้มีความหมายว่า “ตัณหาที่เที่ยวชอกแซ่กออกมารับอารมณ์” ในสมุทฺถกค- วิลาสินี^๕ ท่านเรียกว่า “สมุทฺทาทันหา” คำนี้แปลว่า “ตัณหาที่ฟุ้งรับ อารมณ์” ตัณหาโสตะ ที่เรียกว่า “ตัณหาวิจริต” ก็ได้ ว่า “ตัณหาวิปริต” ก็ได้ ว่า “สมุทฺทาทันหา”^๕ นี้ เป็นตัณหาภาคใช้งาน จะเป็นไปอ่อนหรือ

รุนแรงขนาดไหน ย่อมต้องแล้วแต่ต้นหามุสยี่ ที่เป็นขุมกำลังผู้ให้กำลังงานอยู่ คือเมื่อต้นหามุสยี่อ่อน ต้นหาโสตะก็ยอมเป็นไปอย่างนุ่มเนียบนุ่มนวล แต่เมื่อต้นหามุสยี่แรง ต้นหาโสตะก็ยอมเป็นไปอย่างรุนแรงร้ายกาจ การที่เกิดมีการทำร้ายตัวเอง ช่าตัวเอง เกิดมีการทำร้ายผู้อื่น ช่าผู้อื่น เกิดมีการทุบทำลายสิ่งของ เกิดกระเจิดกระเจิงหมดความอดัยตายอยากในชีวิต เพราะเหตุที่ความรักไม่เป็นไปตามที่ประสงค์นั้น ๆ ก็เพราะต้นหามุสยี่มีกำลังแรงมากเกินไป จึงได้มีการให้กำลังงานชั้นอุตกฤษฎโทะเช่นนั้น นักเลงชนไก่ นักเลงมวบางคน ที่ติตรสในการชนไก่ ในการชกมวอย่างตีมด้า มักแสดงอาการกระโดดโลดเต้นด้วยท่าทางแปลก ๆ อ้าแขนออกตีสีข้างตนเองพืบ ๆ พับ ๆ ขยับศอก ขยับเข่า ยกแข้ง ยกขา ชกอากาศ พร้อมกับกำการเปล่งเสียงไปกษา เสียงแสดงอาการถึงโลดอย่างอื่น ๆ ออกไป โดยมีได้ตั้งใจ บางคนเต้นจนผ้าที่นุ่งอยู่หลุดออกไปโดยไม่รู้ตัว บางรายแสดงอาการถึงโลดเช่นนั้นถึงทำความแตกหักเสียหายแก่สิ่งของในที่ใกล้ ถึงทำความพกชำบาดเจ็บให้แก่บุคคลผู้ที่อยู่ในที่ใกล้โดยไม่รู้ตัว ในเมื่อไก่ชน ในเมื่อนักมวที่ตีนถือหาง ทำการชน ทำการชกถูกจุดที่ตนต้องประสงค์เข้า ก็เพราะต้นหามุสยี่ในการชนไก่ ในการชกมวมีอยู่แรงมากเกินไป พลังงานแห่งต้นหามุสยี่นี้ ย่อมต้องทวีปริมาณมากขึ้น ๆ เสมอ เพราะเหตุที่ขาดการสำรวจระวัง ในเมื่อจิตชั้นสู่วิถีนอกไปรับอารมณ์ที่เข้ามากระทบ คือในทุก ๆ ครั้งที่จิตชั้นสู่วิถีนอกไปรับอารมณ์ หากไม่มีสติควบคุมตน พลังงานแห่งต้นหามุสยี่ย่อมมีปริมาณมากขึ้น ๆ ต้นหาโสตะนี้ พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายไว้ว่า ย่อมไหลไปสู่อารมณ์ที่เป็นที่พอใจ ย่อมเกิดขึ้นที่อารมณ์ที่เป็นที่รัก เป็นที่

เจริญใจเสมอ ตัณหาโสตะนี้ เมื่อกล่าวแยกออกเป็นชนิดต่าง ตามอาการ
ที่ไหลไปในอารมณ์ต่างชนิดแล้ว ย่อมแยกออกได้เป็น ๓ คือ กามตัณหา
ภวตัณหา วิภวตัณหา

กามตัณหา คือความกำหนัดพอใจที่ไหลไปตามอาการแห่งกามคุณ
ทั้ง ๕ ที่ยึดกามคุณ ๕ อย่างใดอย่าง ๑ หรือหลายอย่างเป็นอารมณ์ กามคุณ ๕
คือ รูป (วรรณนิภา) เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (ความเย็น ความร้อน
ความอ่อน ความแข็ง) ที่น่ารัก น่าเจริญใจ ภวตัณหา คือความกำหนัดพอ
ใจที่ไหลไปที่ภพที่ตำแหน่ง ซึ่งเป็นฐานเป็นที่เกิดมาก เป็นที่ได้คล่อง ๆ ซึ่ง
กามคุณทั้ง ๕ นั้น ที่มีภพมีตำแหน่งเช่นนั้นเป็นอารมณ์ ภวตัณหา ย่อม
ผลักดันให้คนเกิดความทะยานอยากไปเกิดในสวรรค์ อยากได้ตำแหน่งที่ใหญ่
เช่นตำแหน่งผู้เผด็จการ ตำแหน่งสังฆราช เป็นต้น เพราะอำนาจที่อยากได้
ครอบครองกามสมบัติที่เป็นทิพย์ อยากได้ครอบครองกามสมบัติที่ประณีต
และมีจำนวนมาก ส่วนวิภวตัณหา มีใจความตามหลักเหตุผลที่ต้องขอชี้แจง
มากหน่อย เพราะไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายความหมายซึ่งแพร่หลายอยู่อย่าง
ดาษดื่น ที่ว่า “คือการอยากเปลี่ยน อยากหนี อยากตาย” เพราะขัดแย้งต่อ
พระพุทธาธิบายที่ว่า “ตัณหา ๓ มีอาการให้เปล็ดเปล็นดื่มด่ำในอารมณ์นั้น ๆ
(ตตฺรตตฺรารณินฺนุทินฺนํ) “ตัณหาโสตะ ๓๖ (คุณด้วยกาล ๓ เป็น ๑๐๘) ย่อม
ไหลไปในอารมณ์ที่เป็นที่เจริญใจ (มนาปสุสฺวนา)” “ตัณหา ๓ ที่
กระจายออกเป็น ๖๐ ย่อมเกิดขึ้น ย่อมดับลงที่อารมณ์อันเป็นที่รัก เป็นที่
พอใจ (ปิยรูปเป สาตรูปเป)” และเพราะไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายที่ว่า
“ภวตัณหา คือความทะเยอทะยานอยากไปเกิดเป็นรูปพรหมในรูปพรหมโลก

วิภวตัณหา คือความทะเยอทะยานอยากไปเกิดเป็นอรุปรพพรหมในพรหมโลก” เพราะการอธิบายตัณหาทั้งนออย่างนี้ ผิดจากความเป็นจริง และผิดจากพระพุทธานิบาย เป็นคำอธิบายที่ไม่ชอบด้วยเหตุผล เพราะถ้าตัณหา ๒ อย่างนี้ มีความหมายอย่างทีอธิบายนี้ ในบัดนี้ ตัณหา ๒ อย่างนี้ จะเกิดขึ้นเฝ้ารณจิตใจคนไม่เกิน ๓๐ ล้านคน ในพลโลกเกือบ ๓,๐๐๐ ล้านคน เพราะพรหมโลก ๒ ชนิดนี้ เป็นที่รู้จักกันอยู่แต่ในวงคน ๒ ศาสนา คือศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ในจำนวนคนที่นับถือศาสนาพุทธศาสนาพราหมณ์ทั้งหมด จะมีคนที่รู้เรื่องรูปพรหมโลก อรูปพรหมโลก และความรื่นรมย์ที่จะได้รับในโลกทั้ง ๒ นี้ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ อยู่อย่างมากที่สุดคงไม่เกิน ๓๐ ล้านคน ตัณหาทุกชนิดจะเกิดขึ้นในอารมณ์ใด ย่อมต้องได้รู้จักอารมณ์นั้นว่าเป็นที่น่ารื่นรมย์ เป็นที่น่าพอใจเป็นที่สำราญเพลิดเพลิน เป็นที่ให้ความสุข เมื่อไม่มีความรู้จักอารมณ์ใดในลักษณะนี้ ตัณหาจะเกิดขึ้นในอารมณ์นั้นไม่ได้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ตัณหาทั้ง ๓ นี้ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ย่อมเฝ้ารณจิตใจปุถุชนสามัญโดยทั่วไป ไม่ว่าจะมืชาติ กำเนิด และศาสนา เป็นอย่างไร ๆ

วิภว เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก ในที่นี้จะกล่าวแต่เฉพาะความหมายที่ไม่ขัดแย้งต่อพระพุทธานิบาย ในอาการของตัณหาโสตะดังที่ได้ยกขึ้นกล่าวไว้แล้ว คือ มนาศุสฺสนา (ไหลไปในอารมณ์ที่เป็นที่พอใจ) คือ วิภว มีความหมายว่า “สมบัติอันบุคคลพึงเสวย” ก็ได้ มีความหมายว่า “ภาวะที่ปราศไปแล้ว” ก็ได้ มีความหมายว่า “อำนาจ” ก็ได้ มีความหมายว่า “ธรรมที่มีภพไปปราศแล้ว” ก็ได้ เมื่อถือเอา

ความหมายของ วิภว ว่า “สมบัติอันบุคคลพึงเสวย” วิภวตัณหา ย่อม
 ต้องมีความหมายว่า “ความกำหนัดพอใจที่มุ่งให้ตนได้เป็นสมบัติอัน
 ผู้อื่นพึงเสวย” เมื่อถือเอาความหมายแห่ง วิภว ว่า “ภาวะที่ปราศไป
 แล้ว” วิภวตัณหาย่อมต้องมีความหมายว่า “ความกำหนัดพอใจในภาวะ
 ที่สูญสลายไปแล้ว—ในภาวะที่ตนไม่มีแต่คนอื่นเขามี (เช่น ทะเยอ
 ทะยานอยากให้ความ เป็นหนุ่ม เป็นสาว ที่ผ่านไปแล้ว กลับเกิด มีขึ้นมาอีก
 ทะเยอทะยานอยากให้ความงามที่ไม่มีอยู่ในตนเกิดมีขึ้นมาในตน เป็นต้น)”
 ตามความหมายของ วิภว อย่างแรกกับอย่างที ๒ วิภวตัณหาย่อมต้อง
 ผลักดันให้เกิดมีแสดงอาการออกมาเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยเหตุนี้จึงขอรวม
 กล่าวอธิบายวิภวตัณหาตามความหมายทั้งสองนี้ไว้ในที่เดียวกัน คือ

เมื่อมุ่งให้ตนเป็นสมบัติคือกามวัตถุอันบุคคลอื่นพึงเสวย คือมุ่งให้
 บุคคลอื่นรับตนไว้ในฐานะเป็นกามวัตถุของเขา คือมุ่งให้ผู้อื่นรักตน เข้ามา
 เกี่ยวข้องติดต่อกับตน ด้วยอำนาจความใคร่ความพอใจ ความมุ่งหมายทั้งนี้
 ก็คือความทะเยอทะยานอยากจะได้ครอบครองกามวัตถุที่ตนประสงค์ ด้วยเอา
 ความงามที่ตนเป็นสื่อตัวนำเข้ามานั่นเอง เพราะใครรับตนไว้เป็นกามวัตถุของ
 เขา เช่นชายใดรับหญิงใดไว้เป็นภรรยา เป็นต้น ตนก็ย่อมได้เขาไว้เป็นกาม
 วัตถุของตนด้วย เช่นหญิงนั้นได้ชายนั่นไว้เป็นสามีเป็นต้นนั่นเอง วิภวตัณหา
 ตามความหมายทั้งสองนี้ ย่อมบงการให้ต้องมีการตกแต่ง ปรับปรุง แก้ไข
 ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่เป็นเบ้าสายตาของผู้อื่น กิริยาท่าทาง ให้เป็นที่
 ต้องเนื้อพึงใจของสังคม ของผู้อื่นอยู่เสมอ เมื่อรู้ว่าร่างกายของตน ยังขาด
 ยังบกพร่องส่วนที่สังคมนิยมว่าสวยงาม ย่อมพยายามชวนชวชววยทำให้ความ

งามอันนั้นเกิดขึ้นมา แก่ไขบีดบังส่วนที่บกพร่องในความงามเสีย อันนี้ย่อมทำให้มีการแก้ไขกิริยาท่าทาง สำเนียงคำพูด ให้มีการแต้มหน้าทาปาก เขียนคิ้ว หยอดตา ทาครีม ใช้เครื่องอาภรณ์ และอื่น ๆ อีกมากมาย และแก้ไขส่วนของร่างกายที่มีเองเป็นเองตามธรรมชาติ ให้มีลักษณะรูปร่างออกแก่สังคม ผิดจากธรรมชาติ คนที่ผ่านวัยพ้นความเป็นหนุ่มเป็นสาวไปแล้ว ก็หาทางปิดบังความแก่ของตนไว้ ด้วยใช้วัตถุเคมีต่าง ๆ เช่นย้อมผม ทาครีมให้ผิวหนังตึง ตัดหนังบางส่วนออกแล้วเย็บเหนียวรั้งให้ผิวหนังตึง ฉีดยาแก้แก่ เพิ่มพลังในความเป็นหนุ่มสาว ฯลฯ แม้การประดับตกแต่งการเย็บวษาแก้ไขนั้น ๆ ทำให้ต้นตอทนทุกข์ทรมาน ลำบากอย่างไร ๆ ก็ยอมทน ยอมรับทรมานด้วยดี ที่ต้องเสียชีวิตไปทั้งโดยตรง ทั้งโดยอ้อม เพราะการปรับปรุงแก้ไขตกแต่งให้เกิดความสวยงาม มีอยู่เป็นจำนวนมากมาย บางราย เมื่อได้ปรับปรุงเช่นนั้นแล้ว ก็ยังไม่เกิดผลที่ประสงค์ขึ้นมา ถึงเที่ยววิ่งเต้นเที่ยวหาเมตตามหานิยม เสน่ห์ยาแฝด เพื่อให้เกิดผลที่ประสงค์ตามอำนาจการผลักดันของวิภวตัณหาอันนั้น ทำให้ต้องเสียทรัพย์ เสียแรงงาน เสียอนามัย เสียศีล เสียความเป็นพรหมจารีณี เสียชีวิตไป ก็มีปรากฏเป็นข่าวประจำวันอยู่มากกว่ามาก ในคราวที่จะเข้าไปสู่สังคม หรือในคราวที่จะเข้าไปหาคนรัก ทุก ๆ คนต้องมีการแต่งตัวกันอย่างพิถีพิถัน แต่งให้งดงามเท่าที่ตน เท่าที่พวกพ้อง มีความสามารถจะทำให้งามได้ เครื่องประดับ เครื่องปรับปรุงดัดแปลงสภาพของร่างกาย ที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด มีอยู่เท่าใด ย่อมเลือกใช้เครื่องประดับนั้น ๆ เครื่องปรับปรุงดัดแปลงสภาพของร่างกายนั้น ๆ ตกแต่งประดับปรุงแต่งดัดแปลงสภาพของร่างกายจนเต็ม

ความพอใจ หากจะลองถามตัวเองเมื่อเวลาจิตสงบจากกิเลสดูว่า ตบแต่ง
 ประดับ ดัดแปลง แกะไขร่างกายของตนเพื่ออะไร? ก็คงจะได้คำตอบที่ชอบ
 ด้วยหลักธรรมว่า เพื่อให้สังคมเคลิบเคลิ้มในความงดงามของตัว เพื่อที่รัก
 รับตนไว้เป็นกามวัตถุของเธอ ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ตนได้อยู่ในความสนใจของ
 สังคม เพื่อผลให้ตนได้ครอบครองที่รัก สมตามที่ตนประสงค์เรื่อยไป

ความงดงามแห่งร่างกาย ไม่ว่าจะมียोगเป็นเองตามธรรมชาติ หรือ
 เกิดขึ้นมาจากการตบแต่ง ไม่มีแบบที่เป็นยุติแน่นอน ไม่มีมาตรฐานสำหรับ
 ตรวจสอบดูขนาด เพราะชนิดของความงามนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับขนาดความ
 ถิ่นในคลื่นแห่งกามตัณหาของสังคม และขนาดความถิ่นในคลื่นแห่งกามตัณหา
 ของแต่ละสังคมก็ไม่เหมือนกัน การแต่งตัวด้วยเครื่องแต่งตัวแบบเดียวกัน
 เกิดเป็นความงามขึ้นในสังคมนั้น แต่อาจเกิดเป็นความน่าเกลียด ความ
 ขี้เหร่ขึ้นในสังคมนั้น สังคมนั้น สังคมอื่น ๆ และขนาดความถิ่นในคลื่นแห่ง
 กามตัณหาของสังคม ย่อมผันแปรเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ด้วยอำนาจชนิดแห่งการ
 แต่งตัว และชนิดแห่งเครื่องแต่งตัวที่น่าสมมุขของบุคคล บุคคลผู้ที่มีรู้จักสภาพ
 อันแท้จริงของชาวโลก ย่อมไม่ทำการขัดขวางห้ามปราม วิธีการแต่งตัว
 และเครื่องแต่งตัวแบบที่แปลก ๆ แห่งอนุชนของตน ซึ่งแม้จะขัดหูขัดตาตน
 อย่างไร ๆ ก็ตาม ถ้าวิธีการแต่งตัวและเครื่องแต่งตัวนั้น ๆ ไม่เป็นบ่อเกิด
 แห่งภัยอันตรายเสียอนามย์ที่ร้ายแรง เป็นเครื่องบั่นทอนเศรษฐกิจจนทำให้
 เกิดความยากจน เกิดการต้องครองชีพอย่างแร้นแค้นลำบาก เพราะการขัด
 ขวางวิธีการแต่งตัวและเครื่องแต่งตัวตามความนิยมของสังคมนั้น ย่อมเข้าไป
 ก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนใจถึงทำให้เกิดความเบื่อหน่ายต่อการเล่าเรียน

ต่อการงาน หมดความอาลัยตายอยากในชีวิต หลบหลีกจากสังคมเข้าป่า
 ประพฤติสำมะเลเทเมา หรืออาจทำให้เกิดน้อยอกน้อยใจถึงทำลายชีวิตตน
 เองก็ได้ หากวิธีการแต่งตัว และเครื่องแต่งตัวนั้น เป็นบ่อเกิดแห่งภัย
 อันตราย เสื่อมเสียอนามัย หรือเป็นเครื่องบั่นทอนเศรษฐกิจจนเกินไป
 ย่อมชอบที่จะต้องแก้ไข ด้วยวิธีการที่ชอบด้วยเหตุผลตามหลักธรรม คือ
 ต้องพูดชี้แจง ถอดมเกลดา แปรเปลี่ยนขนาดความถี่ในคลื่นแห่งวิภวตัณหาของ
 อนุชนนั้น ๆ ให้เป็นอีกชนิด ๑ เสีย การแก้ไขด้วยวิธีนี้ ย่อมไม่ทำให้เกิด
 กระทบกระเทือนจิตใจอย่างไร ๆ เลย เพราะอนุชนนั้น ๆ ย่อมเปลี่ยนแปลง
 วิธีการแต่งตัว และชนิดแห่งเครื่องแต่งตัวตามขนาดแห่งความถี่ในคลื่นแห่ง
 วิภวตัณหาใหม่ของตน ด้วยความสมัครใจของตนเอง

เมื่อถือเอาความหมายแห่ง วิภว ว่า “อำนาจ” วิภวตัณหา
 ย่อมมีอธิบายว่า คือความทะเยอทะยานดิ้นรนอยากมีอำนาจเหนือชุมชน
 อยากให้ชุมชนเทิดทูนตนเหมือนเทวดาเหมือนพระเจ้า เมื่อได้อำนาจนั้นแล้ว
 ก็หลงเพลิดเพลินในอำนาจนั้น อันนี้ย่อมทำให้เกิดมีการโฆษณาโอ้อวด
 ความวิเศษของตนต่าง ๆ ใช้อำนาจในทางก่อความลำบากยากแค้นให้แก่คน
 ขอให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นผู้ชนะเท่านั้น จะเสียทรัพย์สินสมบัติชีวิตคนมาก
 มายอย่างไรก็ยอม บางคนยอมเสียทรัพย์สินเพื่อซื้อเอาความชนะไว้ถึงต้องยาก
 จนขัดสน บางคนต้องจ่ายทรัพย์สินที่มีอยู่ ต้องซื้อทรัพย์สินของผู้อื่นมาเพียงคน
 อันธพาล เพื่อให้ทำหน้าที่รักษาความชนะของตนไว้ การทำทงนี้ ย่อม
 สำเร็จมาจากแรงอำนาจแห่งวิภวตัณหาผลกัตันทงนน

เมื่อถือเอาความหมายแห่ง วิภว ว่า “ธรรมที่มีภพไปแล้วปราศ

แล้ว” วิภวตัณหา ก็คือความทะเยอทะยานอยากบรรลุถึงนิพพานนั่นเอง
อธิบายนี้ กล่าวตามอธิบายของพระสารีบุตรเถระที่ว่า คนยอมได้บรรลุถึง
นิพพานที่เป็นที่สูญสิ้นแห่งตัณหาทั้งปวง เพราะตัณหา คือเมื่อมีความทะเยอ
ทะยานอยากถึงนิพพานขึ้น ย่อมต้องทำให้มีการชวนชวนเล่าเรียนและปฏิบัติ
ในไตรสิกขา

เมื่อพิจารณาตามอาการของตัณหาที่เป็นไปในอารมณ์แล้ว ความ
ทะเยอทะยานอยากให้เห็นได้เป็นกามวัตถุของผู้คนก็ดี ความทะเยอทะยาน
อยากมีอำนาจเหนือชุมชนก็ดี ความทะเยอทะยานอยากบรรลุถึงนิพพานก็ดี
ควรจัดเข้าไว้ในภวตัณหาอย่างเดียว เพราะความทะเยออยากทั้ง ๓ นี้ จะจัด
เข้าในกามตัณหา หรือในภวตัณหาย่อมขัดกับลักษณะความหมายของอักษร
ว่า “กาม” ว่า “ภว” และความทะเยออยากทั้ง ๓ อย่างนี้ มีอาการต้นรณ
ที่จัดเป็นตัณหาได้เต็มครบ ๑๐๐%

ตัณหาทั้ง ๓ นี้ ย่อมเกิดพุ่มขึ้นเฉพาะแต่ในคราวที่ขาดสังวร ไม่มีสติ
ควบคุมตน ตัณหาทั้ง ๓ นี้ย่อมพุ่มขึ้นไม่ได้ กำลังสมาธิตั้งแต่ชั้นอุปจารสมาธิขึ้น
ไป ย่อมบารามมิให้กามตัณหาพุ่มขึ้นมาได้ กำลังวิปัสณาญาณห้องที่ ๒ หรือ
กำลังปรัชญาชั้นที่ ๑ ย่อมบารามภวตัณหาและวิภวตัณหาให้ราบลงได้อย่าง
สนิท แต่การบารามทั้งนี้ เป็นเพียงชนิดหังคะ คือกำลังวิปัสณาญาณห้องที่
๑-๒ หรือกำลังปรัชญาชั้นที่ ๑ ทำหน้าที่บารามตัณหาทั้ง ๒ นี้ลงได้ในชั้น
โลกิยะ เมื่อวิปัสณาญาณห้องที่ ๑-๒ เมื่อปรัชญาชั้นที่ ๑ นั้นเสื่อม ตัณหา
ทั้ง ๒ นี้ก็ย่อมกลับพุ่มขึ้นมาได้อีก ส่วนตัณหาอนุสัยนั้นไม่มีการปฏิบัติในฝ่าย

โลกิยะไร ๆ จะทำลายลงได้ ธรรมที่กำลังทำลายต้นหามุสยนี้ มีแต่อริยมรรค
ญาณเพียงอย่างเดียว

ต้นหามุสยเป็นต้นเหตุที่ทำให้ทุกข์ทั้งมวล ซึ่งเมื่อกล่าวโดยย่อ ย่อม
ได้แก่ชั้น ๕ ที่เป็นอารมณ์ของการยึดถือ (อุปาทาน) เกิดขึ้นมา เพราะ
ต้นหามุสยทำให้การทำ การพูด การคิด ด้วยเจตนา สำเร็จเป็นกรรมขึ้น
มา กรรมเป็นตัวเหตุแห่งการต้องกลับเกิดขึ้นมาอีก และเมื่อกลับเกิดขึ้นมา
แล้ว ความปลงใจอย่างหน่วงแน่นว่า “เรา” ว่า “ของเรา” ในชั้นทั้งใน
ภายใน ทั้งในภายนอกก็กลับเกิดมีขึ้นอีก จึงทำให้การทำ การพูด การคิด
ด้วยเจตนา กลับเป็นกรรมที่เป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดอีก เมื่อยังตัดต้นหามุสย
ไม่ได้ ทุกข์ก็ย่อมต้องเกิดขึ้นเรื่อยไป และเพราะยังมีต้นหามุสยอยู่ จึงทำ
ให้ต้องมีการบริหารชั้นต่าง ๆ ด้วยอำนาจความยึดถือว่าเป็นเรา ว่า เป็นของ
เรา เมื่อชั้นที่เป็นอารมณ์ของต้นหามุสยเจ็บป่วยลง แก่ ชำรุด ตาย แตกสลาย
ไป จึงเกิดมีความเศร้าโศกเสียใจว่า เราต้องเจ็บป่วย ของของเราต้องเจ็บ
ป่วย เราต้องแก่ ของของเราต้องแก่ ต้องชำรุดทรุดโทรม เราต้องตาย
ของของเราต้องตาย ต้องแตกดับสูญสลายไป และเมื่อต้นหามุสยเกิดฟูขึ้น
ทะเยอทะยานจะได้อารมณ์ใด ๆ หมกมุ่นอยู่กับอารมณ์ใด ๆ เมื่อมีคน มีสัตว์
มีเหตุการณ์มาขัดขวางการได้อารมณ์นั้น ๆ หรือทำให้ต้องพลัดพรากจาก
อารมณ์นั้น ๆ หรือหวนคิดถึงความสำราญที่เกิดขึ้นในเมื่อได้เสวยอารมณ์
นั้น ๆ กลับทะเยอทะยานอยากได้ บางคนถึงกับตั้งความปรารถนาขอให้ไป
เกิดเป็นสามีเป็นภรรยา เป็นพ่อเป็นแม่ เป็นบุตรเป็นธิดาของผู้ที่ตนรักที่ล้ม
หายตายจากไปแล้ว ย่อมทำให้เกิดความเศร้าโศกเสียใจ ความคับแค้นใจ

พยายาม อาฆาต จองเวร ประทุษร้ายผู้อื่น ประทุษร้ายตนเอง เกิดติดตาม
 ชันมา และเป็นต้นเหตุทำให้เกิดความโลภ คิดแสวงหาทรัพย์ในทางที่ผิด
 ในทางทุจริต ตระหนี่ในทรัพย์ที่มีอยู่แล้ว เพราะต้องการจะเอาทรัพย์นั้นมา
 บำเรอสิ่งที่เป็อาหารของตัณหา^๕ นั้น ๆ ของ แม้โดยธรรมชาติจะไม่เกิด
 ประโยชน์ที่แท้จริงอะไรเลย แต่เมื่อของนั้นมาเกิดเป็นอาหารของตัณหา^๕ ขึ้น
 เมื่อใด ย่อมเกิดมีค่ามาก ตามขนาด ตามปริมาณแห่งตัณหาที่เกิดขึ้นใน
 ของนั้นเมื่อ^๕ นั้น คนทุก ๆ คน ย่อมต้องตกลงไปเป็นทาสของตัณหา มาก
 น้อย ตามขนาดแห่งตัณหาของตน ๆ คนทุก ๆ คนย่อมต้องแสวงหาทรัพย์
 สละแรงงาน เพื่อบำเรอตัณหา^๕ นั้น ๆ อยู่ โดยไม่ขาดสาย เช่นนี้ โดยสัตย์
 จริงตัณหา^๕ ทั้ปวง จึงเป็นทุกขสมุทัย คือเป็นเหตุให้ทุกข์ต่าง ๆ เกิดในเมื่อ
 มีปัจจัยอย่างอื่นเข้าร่วมประกอบ ทั้ง^๕ เพราะตัณหาทุก ๆ ชนิด ตังชันมา
 และดำรงอยู่ได้ด้วยสิ่งที่เป็อาหารของตัณหา ด้วยสิ่งที่เป็เครื่องอุปกรณ
 ตัณหา

เพราะตัณหาเป็นต้นเหตุทำให้ทุกข์เกิด เพราะฉะนั้น ตัณหาทุก ๆ
 ชนิด จึงเป็ปหัตถ์พธธรรม คือเป็นธรรมที่ผู้มุ่งจะพ้นจากทุกข์ต้องละเสีย
 เพราะถ้าไม่ละตัณหาที่เป็นตัวเหตุ ก็ไม่มีทางพ้นจากทุกข์ที่เป็นตัวผลได้
 ธรรมซึ่งเป็นที่ดับเป็นที่สูญสลายลงโดยสิ้นเชิงแห่งตัณหาและทุกข์นั้น ท่าน
 เรียกว่า ทุกขนิโรธ

ทุกขนิโรธอริยสังขะ

ทุกขนิโรธ อริยสังขะข้อที่ ๓ นั้น แปลความว่า “ความหมดการ
 ท่องเที่ยวไปของทุกข์โดยสิ้นเชิง” เพราะเมื่อใครได้บรรลุถึงทุกขนิโรธ^๕ แล้ว

ย่อมไม่ต้องท่องเที่ยวไปในสงสารอีก คือหมดการต้องเวียนเกิดเวียนตายลง
เพียงแค่นี้ เพราะทุกขนิโรธนี้ ว่างจากภูมิเป็นที่ขึ้นไปทั้งปวง เนื้อแท้ของ
ทุกขนิโรธนี้ คือเป็นที่แล่นออกไปจากกรรมที่ถูกบัจจัยปรุงแต่งทั้งมวล สัต
อย่างแท้จริง จากกิเลส จากชั้น ๕ ชั้น ๔ ชั้น ๓ และจากกรรม ชั้น
บัจจัยอะไร ๆ ปรุงแต่งไม่ได้ เป็นกรรมที่ไม่มีความตาย โดยใจความ ได้
แก่การดับด้วยการสำรอกออกโดยสิ้นเชิงซึ่งตณหาทั้งมวล เป็นที่สุดสิ้นแห่ง
ทุกขทั้งปวง ทุกขนิโรธนี้เป็นโลกุตตรธรรม ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโลกเลย
เป็นธรรมที่อยู่เหนือความสามารถจะอธิบายให้ชาวได้ในภูมิปริยัติ ท่านผู้ใด
ได้บรรลุ ท่านผู้นั้นก็รู้ได้โดยสิ้นเชิง โดยเฉพาะตน ในที่นี้จะได้แปลบาลี
พุทธภาษิตที่ว่า “อตุถิ ภิกขเว ตทายตน” เป็นต้น ให้ท่านผู้อ่าน
พิจารณาหาความเข้าใจเอาเอง บาลีพุทธโอวาทนี้ มีใจความว่า “ภิกษ
ทั้งหลาย ธรรมที่ไม่เป็นที่ตั้งอยู่แห่งดิน น้ำ ไฟ และลม มิใช่
อากาศสำนัญจายตนะ^๑ มิใช่วิญญานัญจายตนะ มิใช่อาภิญญัญญา
ตนะ มิใช่เนวสัญญานาสัญญายตนะ มิใช่โลกนี้ มิใช่โลกอื่น มิ
ใช่ดวงเดือนและดวงตะวันทั้งสอง แต่เป็นธรรมเป็นที่ประชุม^๒ อยู่
แห่งคุณความดีมัญญาเป็นต้น มีอยู่ ภิกษทั้งหลาย ธรรมนั้นฉันไม่
กล่าวเลยว่า เป็นที่มา เป็นที่ไป เป็นที่ตั้งอยู่ เป็นที่หลอมละลายตัว
เองแห่งจิต และเป็นที่ยกเกิดขึ้นแห่งสัตว์ทั้งหลาย ธรรมนั้น มิ

๑ เป็นชื่อแห่งอากาศไม่มีที่สุด ซึ่งเป็นที่อาศัยตั้งอยู่ของฌานก็ได้ เป็นชื่อของฌาน
ซึ่งมีอากาศไม่มีที่สุดเป็นที่อาศัยตั้งอยู่ก็ได้ เป็นชื่อของอรุปรหมโลก เป็นที่อยู่ของท่านผู้
ที่ได้อากาศสำนัญจายตนะสมาบัติก็ได้ อีก ๓ ชื่อต่อไป ก็มีอธิบายโดยนัยนี้. ๒ อายตนะ มี
อรรถมากมาย ในที่นี้ ได้แปลตามอรรถ คือ สโมสรมณฺฐาน. ป.

เป็นที่ตั้ง ไม่เป็นที่เข้าไป ไม่มีที่เกาะยึดเลย ธรรมนี้อย่างเดียวคือที่สุดแห่งทุกข์ละ”

ทุกขนิโรธ เป็นผลในฝ่ายดี คือเป็นกำไรที่เกิดสืบต่อจากเหตุฝ่ายดี หากเปรียบเทียบทุกข์ให้เหมือนกับโรคที่เกิดปรากฏอยู่ ตัณหาย่อมเหมือนกับเชื้อโรค ทุกขนิโรธย่อมเปรียบเหมือนการหายป่วยโดยสิ้นเชิงแห่งโรค ดังนั้น ทุกขนิโรธจึงเป็นสังฆิกาทัพธรรม คือเป็นธรรมที่ผู้มุ่งสันติสุขควรต้องทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธเป็นผลฝ่ายดี ที่เกิดสืบต่อในอันดับแห่งเหตุฝ่ายดี เหตุฝ่ายดี ซึ่งเป็นที่เกื้อหนุนแห่งทุกขนิโรธนี้ ท่านเรียกว่า “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” หรือเมื่อเรียกอย่างสั้น ท่านเรียกว่า “มรรค”

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจจะข้อที่ ๔ นั้น แปลความว่า “ข้อปฏิบัติเป็นเครื่องส่งผู้ปฏิบัติให้บรรลุถึงความหมดการท่องเที่ยวไปแห่งทุกข์” ส่วน มรรค แปลว่า “ธรรมเป็นเครื่องดำเนินไปถึงนิพพาน” เนื้อแท้ของมรรค คือเป็นธรรมที่นำออกจากการต้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่โดยไม่รู้จักจบสิ้น เป็นเหตุให้เข้าถึงนิพพาน เป็นผู้เห็นนิพพาน และเป็นใหญ่ในการเห็นอย่างแจ่มแจ้งซึ่งอริยสัจจะ ๔ และในการยังกิเลสและกองทุกข์ให้สลายดับสูญไป มรรค โดยประเภที่มี ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ

สัมมาทิฏฐิ คือความเห็นที่ชอบ ท่านจำแนกออกเป็น ๕ อย่าง คือ วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ กรรมสกตาสัมมาทิฏฐิ มรรคสัมมาทิฏฐิ ผลสัมมาทิฏฐิ

และ บัณฑิตสมาธิปฏิญาณ ๒ ข้อข้างต้นเป็นโลกียะ ๓ ข้อข้างปลายเป็น
โลกุตระ

วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ ได้แก่ปริชาญาณที่เกิดขึ้นในธรรมที่เป็นไปใน
ภูมิ ๓ คือ กามาทจรมิ รูปาทจรมิ อรูปาทจรมิ จนถึงโคตรภูญาณ
ปริชาญาณนี้ ย่อมกำจัดการเข้าใจผิดในธรรมชนิดนั้น ๆ ลงได้หมด ตาม
ชนิดแห่งปริชาญาณนั้น ๆ และทำหน้าที่เห็นสัจธรรม เห็นบาป เห็นบุญ
เห็นอกุศล เห็นกุศล เห็นมิจฉาทิฏฐิ เห็นสัมมาทิฏฐิ ทำให้เกิดกรรมสกตา
ญาณ ซึ่งเป็นสัมมาทิฏฐิข้อที่ ๒ และนำไปให้เห็นนิพพาน เหมือนคนที่อยู่
ที่ภาคพื้นดินมองเห็นดวงจันทร์ ที่ปราศจากเมฆหมอกทุกชนิดลอยเด่นอยู่ใน
ท้องฟ้า ฉะนั้น ชักจูงให้เกิดมรรคสัมมาทิฏฐิในขั้นสุดท้าย วิปัสณาสัมมา
ทิฏฐิ จัดเป็นขั้นได้ ๓ ชั้น คือชั้นที่ ๑-๒-๓ เมื่อจัดเป็นชั้นอย่างนี้ ท่านยัง
เรียกว่า “**ปรัชญา**” อันนี้ เมื่อจะเรียกให้เหมาะสมกับโวหารที่นิยมพูดกัน
อยู่ในปัจจุบันนี้จะเรียกว่า “**ปรัชญา**” ก็ได้ แต่ไม่ใช่ Philosophy ของตะวัน
ตก **ไม่ใช่ปรัชญาอย่างที่กล่าวไว้ในสูตรเวฬุาล้าง** เป็นปรัชญาของ
พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ **ปรัชญา** เป็นธรรมในฝ่ายโลกียะ ที่พระ
พุทธเจ้าได้ตรัสรู้โดยเฉพาะ อยู่เหนือสูงกว่าธรรมที่เรียกว่า กามาทจร รูปา-
ทจร อรูปาทจร ที่มีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรม ธรรม ๓ ประการนี้แม้
จะมีอยู่ในพระพุทธศาสนา แต่ก็เป็นพระพุทธศาสนาที่คลุกเคล้าด้วยคำสอนใน
ลัทธิอื่น เมื่อปฏิบัติธรรม ๓ นี้ได้แม้ในขั้นที่สุด ก็อำนวยความสะดวกได้แต่มนุษยสมบัติ

๑ นี้แจกตาม บัญญัติในมโนรถปฎิณี แจกเป็น ๕ เหมือนกัน แต่ไม่มีบัณฑิต-
สมาธิปฏิญาณ แต่มีฉานสัมมาทิฏฐิ. ป.

สวรรคสมบัติ ทิฏฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ในโลกนี้) สมปรายิกัตถะ
 (ประโยชน์ในโลกหน้า) ไม่สามารถจะทำลายพลังงานแห่งกิเลส ส่วนที่
 ละเอียดที่มีอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ ไม่สามารถจะส่งผู้ปฏิบัติแม้ที่ปฏิบัติได้
 เต็มขนาดให้บรรลุถึงนิพพาน ส่วนปรัชญานั้น เมื่อได้ทำให้เกิดขึ้นมา ย่อม
 ทำลายพลังงานแห่งกิเลสอย่างละเอียดลงไปเป็นชั้น ๆ เรียกอีกโวหาร ๑ ว่า
 พ้นจากกิเลสได้ในชั้นตักขะซึ่งเป็นการพ้นที่ยังเป็นโลกียะ ปรัชญาณ ที่
 เข้าไปรู้จริงเห็นแจ้ง จนหมดความสงสัยโดยสิ้นเชิงในนามและรูป จนเห็นว่า
 สัตว์ มนุษย์ เทพ พรหม ไม่ว่าจะชนิดใด ๆ ก็คือนามรูป ไม่อื่นไปจาก
 นามและรูป หมดการยึดถือ การหมายรู้ว่า เป็นคน เป็นสัตว์ คือมาถึงชั้น
 นี้แล้ว ย่อมมีความรู้สึกว่า คนและสัตว์ไม่มี คนและสัตว์ คือชื่อที่สมมติ
 เรียกนามและรูปที่ประชุมกันเท่านั้น เหมือนเสียงวาร์ณมีขึ้น เพราะความ
 ประชุมกันเข้าแห่งสิ่งต่างชนิดเท่านั้น มีแต่นามและรูปเสมอกันหมดในทุกชั้น
 เมื่อได้รู้จักนามและรูปซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากเหตุถึงในชั้นนั้นแล้ว ต้อง
 ศึกษาค้นคว้าให้รู้ถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้นามและรูปนั้นเกิดขึ้นมาต่อไป เมื่อ
 เกิดปรัชญาณขึ้นในเหตุปัจจัยที่ทำให้นามและรูปเกิดขึ้นมาดีแล้ว ย่อมหมด
 ความสงสัย ทั้งในความได้เป็นมาของตนในอดีต ทั้งในความเป็นอยู่ของ
 ตนในปัจจุบัน ทั้งในความที่ตนจักเป็นไปต่อไปในอนาคต ปรัชญาณที่
 เจริญขึ้นเต็มขีดจนถึงขั้นนี้ จัดเป็นปรัชญาณในชั้นที่ ๑ ในปรัชญาณชั้นที่ ๑ นี้
 พลังงานแห่งกิเลสฝ่ายมิชฌาทิฏฐิทุกชนิดย่อมสงบราบลงหมด ปรัชญาเมธี
 ในชั้นนี้ พระอรรคกถาจารย์ท่านเรียกว่า “อูฬโศคาบัน”

รูปและนามนั้น เมื่อกระจายออกก็เป็นชั้น ๕ ที่เป็นทุกขอริยะสัจจะ
 ชั้น ๕ แต่ละชั้น ๆ เป็นอนิจจัง เพราะเกิดขึ้นในเบื้องต้น แปรไปใน
 ท่ามกลาง สลายสูญไปในที่สุด อาการณ์แปร คือมีแล้วกลับไม่มี เป็น
 อนิจลักษณะ คือ อาการณ์ที่ช่วยให้กำหนดรู้ได้ว่าไม่เที่ยง ชั้น ๕ แต่ละชั้น ๆ
 นั้น เป็นทุกขัง เพราะบีบคั้นให้ลำบากอยู่โดยไม่ขาดสาย อาการณ์ที่บีบคั้น
 ให้ลำบากอยู่โดยไม่ขาดสายนั้น เป็นทุกขลักษณะ คือ อาการณ์ที่ช่วยให้
 กำหนดรู้ได้ว่าเป็นทุกข์ ชั้น ๕ แต่ละชั้น ๆ นั้น เป็นอนัตตา เพราะไม่
 เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชาของใคร อาการณ์ไม่เป็นไปตามอำนาจบังคับ
 บัญชาของใคร เป็นอนัตลักษณะ คือ อาการณ์ที่ช่วยให้กำหนดรู้ได้ว่าเป็น
 อนัตตา และเมื่อแยกชั้นแต่ละชั้นออกเป็นส่วนย่อย ๆ ส่วนแต่ละส่วนที่
 ประกอบขึ้นเป็นส่วนย่อยแต่ละส่วนนั้น ๆ ก็เป็นอนิจจัง เป็นทุกขัง เป็น
 อนัตตา ดังเช่นจักขุที่เป็นส่วนย่อยอย่าง ๑ ในรูปชั้น ๕ ท่านว่าประกอบขึ้น
 ด้วยส่วนย่อย ๑๐ อย่าง คือ สี กลิ่น รส โอชา ดิน น้ำ ไฟ ลม จักขุประสาท
 และชีวิต ส่วนย่อย ๑๐ อย่างนี้ แต่ละอย่าง ๆ ก็เป็นอนิจจัง เป็นทุกขัง เป็น
 อนัตตา เช่น สี เป็นอนิจจัง เป็นทุกขัง เป็นอนัตตา กลิ่น เป็นอนิจจัง เป็น
 ทุกขัง เป็นอนัตตา เป็นต้น ปรีชาญาณที่เข้าไปรู้อจรงเห็นแจ้งในอนิจจัง
 ในทุกขัง ในอนัตตา และที่เข้าไปรู้อจรงเห็นแจ้งในการเกิด การดับแห่งเหตุ
 บััจจยที่ทำให้ชั้น ๕ เกิด และในลักษณะความเกิดดับแห่งชั้น ๕ ท่านจัดเป็น
ปรีชาญาณชั้นที่ ๒ ปรีชาญาณที่พิจารณาเห็นความดับแห่งชั้น ๕ เห็นชั้น ๕
 เป็นภยที่น่ากลัวเหมือนหลุมถ่านเพลิงที่ลุกโผลงอยู่ เห็นโทษในชาติเหมือน
 เรือที่กำลังถูกไฟไหม้ เกิดมีความเบื่อหน่ายในสังขารทุกชนิด แสวงหาการ

ทำที่จะหลุดพ้นออกไปจากสังขารเหล่านี้ ในที่สุด เพิกถอนการยึดถือตนและ
 สิ่งที่เนื่องด้วยตนออกได้ ละความกลัวและความพอใจในสังขารทุกชนิดได้
 หหมด วางตนเป็นกลางในทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ยึดถือว่าเป็นเรา เป็นของเรา เป็น
 ตัวตนของเรา ไม่มีความเกาะเกี่ยวในกามภพ ในรูปภพ ในอรุภพอีกต่อไป
 ปรีชาญาณนี้ ท่านจัดเป็น **ปรีชาญาณที่ ๓** ผู้ที่ได้ปรีชาญาณนี้ ชื่อว่าได้
 บรรลุถึงยอดของวิปัสณาแล้ว มาถึงขั้นนี้ จิตย่อมลงสู่ภวังคะและกลับขึ้นสู่
 วิถีใหม่ วิถีนี้ เป็นวิถีของมรรคและผล จะได้กล่าวอีก ในเมื่อได้แสดงหน้าที่
 ของธรรม ๘ ขั้นแล้ว

สัมมาสังกัปปะ คือความดำริที่ชอบ เป็นกุศลวิตก จำแนกชนิดออก
 ได้เป็น ๓ คือ เนกขัมมสังกัปปะ ความดำริที่ทำให้แล่นหนีออกไปจากกาม
 อภัยบาทสังกัปปะ ความดำริที่ทำให้หมดความพยาบาท คือทำให้เกิดมี
 เมตตาต่อผู้อื่น อวิหิงสาสังกัปปะ คือความดำริที่ทำให้หมดวิหิงสา คือทำ
 ให้เกิดมีกรุณาต่อผู้อื่น ที่ได้ประสพทุกข์ภัยอันตราย

กาม คือความใคร่ ความพอใจดื่มด่ำ ในรูป (วรรณนิภา) เสียง
 กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ต้องด้วยความประสงค์ เป็นที่พอใจ ซึ่งรวมเรียกว่า
 “**กามวัตถุ**” หรือ “**กามคุณ**” กามวัตถุ กามคุณ มีความหมายเหมือนกัน
 คือ สิ่งที่เป็นอาหารของกาม เป็นฐานเป็นที่ตั้งชนของกาม หล่อเลี้ยงกามให้
 คงอยู่ และทำให้กามฟูมากขึ้น ๆ โดยไม่มีจุดอิ่มตัว ตามชนิดและปริมาณ
 แห่งกามวัตถุนั้น ๆ ที่เข้ามาในวิสัย กามวัตถุมีราคาแพงมา และกามก็ต้อง
 การกามวัตถุ โดยไม่มีจุดอิ่มตัว ความมุ่งได้กามวัตถุที่ยังไม่ได้ไม่ถึงมา
 บำเรอตัว การบำเรอตัวอยู่ด้วยกามวัตถุที่ได้ที่ถึงแล้ว และความทะเยอทะยาน

อยากได้กามวัตถุที่พรากไปแล้วกลับมาบำเรอตัวอีก แต่ละอย่าง ๆ เป็นฐานเป็นที่ฟูขึ้น ๆ ของความโลภ ความโลภ คือการคิดเอาสิ่งที่ตนต้องการที่เป็นของของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง เมื่อถูกขัดขวางต่อการได้กามวัตถุที่ตนต้องการประสงค์ หรือถูกขัดขวางต่อการแสวงหากามวัตถุ โทสะ พยาบาท ย่อมเกิดฟูโพล่งขึ้นมา เมื่อกลัวผู้อื่นจะมีกามวัตถุมากเหนือตน หรือแย่งกามวัตถุของตนไปเสีย วิชาหรือความหึงหวง ก็ย่อมเกิดฟูโพล่งขึ้นมา เมื่อกามวัตถุเป็นไปผิดจากจุดที่ประสงค์ ความคับแค้นใจก็จะเกิดฟูโพล่งขึ้นมา เมื่อต้องพลัดพรากจากกามวัตถุ ความเศร้าโศก ความเสียใจ ก็เกิดฟูโพล่งขึ้นมา รวมความว่า มีดมน หมกมุ่น มัวเมา อัตวินิปาตกรรม ประทุษฏกรรม โจรกรรม การฉ้อฉลต่าง ๆ การทุจริตต่อหน้าที่ ตลอดจนความเป็นอสังขีในหมู่บรรพชิตทั้งในพระพุทธศาสนา ทั้งนอกพระพุทธศาสนา ที่มีอยู่ในสังคมมนุษย์ทั่วไป ในโลกนี้ เกือบจะทั้งหมด ย่อมเกิดขึ้นมาจากความผลักดันของกามที่แรงร้อน ท่านผู้ใดสังเกตเห็นโทษของกาม ต้องการเพียงลดปริมาณแห่งกามลง หรือทำกามให้สงบราบ จึงต้องปลีกตนหลบหลีกออกจากผู้ที่มีเพศตรงกันข้ามกับตน และจากกามวัตถุอย่างอื่น ๆ ซึ่งเป็นอาหารที่ก่อให้เกิด และหล่อเลี้ยงกามให้คงอยู่และเจริญขึ้น การนี้จะสำเร็จได้ด้วยดี ก็ด้วยการเข้าถือเพศแห่งบรรพชิตในพระพุทธศาสนา หรือแห่งบรรพชิตที่มีหลักปฏิบัติเหมือนบรรพชิตในพระพุทธศาสนา หรือแห่งบรรพชิตที่มีหลักปฏิบัติเหมือนบรรพชิตในพระพุทธศาสนา หรืออย่างน้อยก็ตั้งรักษาอุโบสถศีลให้บริบูรณ์ ตามกำหนดที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ การถือเพศบรรพชิต หรือการรักษาอุโบสถศีลเช่นนี้ เรียกว่า **เนกขัมภ์สังกัปปะ**

เมตตา คือความรัก ความปรารถนาดีที่บริสุทธิ์ ที่เมื่อผู้อื่น เป็นเหตุให้มีการเสียสละ เพื่อให้เกิดความสุขความเจริญแก่ผู้อื่นที่เข้ามาเป็น อารมณ์แห่งเมตตา เมตตาเมื่ออาการตรงกันข้ามกับพยาบาท เมื่อเกิดมีขึ้นมา ย่อมต้องปราบพยาบาทให้ราบลงไปด้วย แต่เมื่ออาการคล้ายกับราคะ คือ เมตตาเกิดขึ้นที่ผู้ใด ก็ด้วยอำนาจที่ได้เห็นความงามแห่งจิตใจของผู้นั้น แต่ ราคะเกิดขึ้นที่ผู้ใด ก็ด้วยอำนาจที่ได้เห็นความงามแห่งรูปร่างของผู้นั้น ราคะเป็นความรักที่เศร้าหมอง แฝงการเห็นแก่ตัวเข้าไว้ในทุกกระเบียดนิ้ว คือเกิดความรักขึ้นมาที่ผู้ใด ก็ด้วยมุ่งจะได้ผู้นั้นมาบำเรอตัว เพื่อให้ตัวได้ ความรื่นรมย์ ความรักผู้อื่นที่บริสุทธิ์ ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งการได้เห็น ความงามแห่งจิตใจของเขา นี้ เรียกว่า **อพยาบาทสังกัปปะ**

กรุณา คือความเอ็นดูสงสาร มุ่งให้ผู้ที่ประสบทุกข์ ภัย อันตราย พ้นจากทุกข์ ภัย อันตรายนั้น เป็นเหตุให้หนึ่งดูตายอยู่ไม่ได้ ต้องรีบชวนชวาย ช่วยผู้นั้นอย่างเต็มกำลังความสามารถ กรุณามีอาการตรงกันข้ามกับวิหิงสา เมื่อเกิดขึ้นย่อมต้องปราบวิหิงสาให้ราบลงไปด้วย แต่เมื่ออาการคล้ายโสกะ (ความเศร้าโศก) แปรรูปกลายเป็นโสกะได้โดยง่าย คือ กรุณาเกิดขึ้น ด้วยอำนาจที่ได้แลเห็นผู้อื่นต้องสูญเสียความสุข ความสำราญ ต้องประสบ ทุกข์ ภัย อันตราย แต่โสกะเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งการได้เห็น ตนต้องสูญเสียของรัก สุข ความสำราญ ต้องประสบทุกข์ ภัย อันตราย กรุณา ทำให้จิตใจเข้มขึ้นเบิกบาน แต่โสกะทำให้จิตใจกรอบเกรียมหดหู่ ความเอ็นดูสงสารผู้อื่นถึงต้องช่วยเหลือ ด้วยอำนาจแห่งการได้เห็นเขาต้องสูญเสีย

ของรัก ความสุข ความสำราญ ต้องประสบทุกข์ ภัย อันตรายนี้ เรียกว่า **อวิหิงสาสังกัปปะ**

เนกขัมมสังกัปปะ อภัยบาทสังกัปปะ และ อวิหิงสาสังกัปปะนี้ เป็นความดำริชอบ เป็นกุศลวิตก ทำให้ห่างไกลจากกามวัตถุ ทำให้บริสุทธิ์ จากกิเลสกาม ทำให้ห่างไกลจากพยาบาท จากระาคะ ให้เกิดมีเมตตาประจำ จิตใจ ทำให้ห่างไกลจากวิหิงสา จากโสกะ ให้มีกรุณาประจำจิตใจ โดยตรง และให้ห่างไกลจากกิเลสอย่างอื่น ๆ อีกมากมาย โดยอ้อม

สัมมาวาจา แปลว่า การกล่าวถ้อยคำที่ชอบ ข้อนี้นหมายความว่า การทำที่สำเร็จออกมาเป็นคำพูด ซึ่งเรียกว่า “วจีกรรม” ทุก ๆ ชนิด ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่เลวร้าย ถึงขั้นเป็นวจีทุจริต แต่อยู่ในเกณฑ์ปรกติ อยู่ในเกณฑ์ที่ดี ในขั้นเป็นวจีสุจริต วจีสุจริต จำแนกออกตามลักษณะต่างได้เป็น ๔ คือ คำนั้นเป็นคำสัตย์จริง ไม่ก่อโทษทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ๑ เป็นคำที่ไม่ส่อเสียด ให้คนตั้งแต่ ๒ ฝ่ายขึ้นไปแตกจากกัน หรือเป็นคำที่ทำให้คนตั้งแต่ ๒ ฝ่ายขึ้นไปรักและสามัคคีกัน ๑ เป็นคำที่สุภาพอ่อนโยน ไม่หยาบคาย หรือเป็นคำที่ไพเราะ ที่ทำให้ผู้ที่ได้ยินได้ฟังสบายใจ หรือเห็นคุณเห็นโทษของความดี ความชั่ว ๑ เป็นคำที่มีสาระ มีหลักฐาน มีประโยชน์ ไม่เป็นคำที่เพ้อเจ้อเหลวไหลที่ก่อความลุ่มหลงให้แก่ผู้ที่ได้ยินได้ฟังที่เชื่อ ๑

สัมมากัมมันตะ แปลว่า การทำกรงงานที่ชอบ ข้อนี้นหมายความว่า การทำที่ออกมาทางกาย ที่เรียกว่า “กายกรรม” ทุก ๆ ชนิด ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่เลวร้าย ถึงขั้นเป็นกายทุจริต แต่อยู่ในเกณฑ์ปรกติ ในเกณฑ์ที่ดี ในขั้นเป็นกายสุจริต กายสุจริตจำแนกออกตามลักษณะต่างได้เป็น ๓ ชนิด คือ การงานนั้นเป็นการงานที่ไม่เข้าไปบั่นทอนชีวิต ไม่ก่อทุกข์ก่อภัย

ชั้นทรายให้แก่ผู้อื่น หรือเป็นการทำงานที่ช่วยผดุงชีวิต ที่ให้ความสุข ความเกษม ความรุ่งเรืองแก่ผู้อื่น ๑ เป็นการทำงานที่ไม่ฉ้อฉล ไม่ลวงล้าสติของผู้อื่น หรือเป็นการทำงานที่ให้เครื่องอุปกรณ์ชีวิต ให้เครื่องอุปกรณ์ความสุขแก่ผู้อื่น ๑ ประพฤติตนอย่างพรหม คืออยู่คนเดียว คืองดเว้นโดยเด็ดขาดจากการประพฤติดส์ทธรรมที่เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ๑ การประพฤติดส์ทธรรมที่เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ข้อหลังนี้ ที่บรรพชิตต้องงดเว้นโดยเด็ดขาดเกี่ยวข้องกับตัวไม่ได้เลย ก็เพราะทำให้เกิดความกังวลฟุ้งสร้านเพลิดเพลิดหมกมุ่นมัวเมา ทำให้เกิดพันธะทางครอบครัวพระรุ่งพระรัง ผิดจริยธรรมในเนกขัมมะ ที่ต้องให้บิณฑกตนออกไปให้ห่างไกลจากกาม เพื่อความผุดผ่องแห่งจิต ไม่ต้องทำถึงขั้นการหาความรื่นรมย์จากการประพฤติดส์ทธรรมที่เป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์แม้เพียงขั้นการหาความรื่นรมย์จากเครื่องเล่น จากมหรสพ จากดนตรี ก็เป็นการทำที่ไม่บังควรอย่างเอกอุแก่บรรพชิตเสียแล้ว เพราะเป็นการทวิที่เข้าไปเพิ่มกามกิเลสให้ทวีมากขึ้น ๆ ซึ่งการทวิมาขึ้นเรื่อย ๆ แห่งกามกิเลสนี้ ย่อมนำไปสู่ความเป็นอสังขีมากขึ้น ๆ นั้นเอง กายสุจจริตในข้อที่ ๓ นี้ สำหรับชราวาสโดยทั่วไป ทรงลดแนวปฏิบัติให้เพลาลงมาเพียงในชั้นให้สังวรในกาม ไม่ประพฤติด้าทราวมลงไปถึงชั้นกามมิชฌาจาร และให้ประพฤติในเนกขัมมะ เพียงให้รักษากุโอบสถศีลในวันอุโบสถเท่านั้น สัมมากัมมันตะที่กล่าวนี้ เป็นชั้นกายสุจจริต เป็นกุศลกรรมของฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายชราวาส มีส่วนแตกต่างกันในความหมายอยู่ในข้อที่ ๓ สัมมากัมมันตะที่เป็นอริยมรรค คือที่ทำหน้าที่ทำลายกิเลสที่เป็นเหตุให้ประพฤติกายสุจจริตก็มีส่วนแตกต่างกันเหมือนกัน คือสัมมากัมมันตะ ที่เป็นโสดาปัตติมรรค ที่เป็นสกทาคามีมรรค ข้อที่ ๓ ย่อมทำหน้าที่เพียงทำลายกิเลสที่เป็นเหตุให้

ประพตีกามมิจฉาจาร ส่วนส้มมากัมมันตะที่เป็นอนาคามีมรรค ที่เป็น
 อรหัตมรรค ข้อที่ ๓ ย่อมทำหน้าที่ทำลายกิเลสที่เป็นเหตุให้มีการเสพเพศรส
 ได้หมด ด้วยเหตุนี้ พระโสดาบัน พระสกทาคามี ที่ยังเป็นฆราวาส จึงยังมี
 สามี ยังมีภรรยา แต่ท่านไม่ประพตีกามมิจฉาจารเท่านั้น ในบาลีที่จำแนก
 มรรค ๘ ส้มมากัมมันตะ มีแสดงไว้ ๒ อย่าง คือ กามเมสุ มิจฉาจารา
 เวมณิ และ อปุรหุมจริยา เวมณิ บาลีจำแนกมรรคแห่งใด มีคำบาลี
 วรรคต้น ฟังทราบว่า มรรคที่แสดงด้วยบาลีนี้เป็นโสดาปัตติมรรค หรือ
 สกทาคามีมรรค บาลีจำแนกมรรคแห่งใด มีคำบาลีวรรคหลัง ฟังทราบว่า
 มรรคที่แสดงด้วยบาลีนี้เป็นอนาคามีมรรค หรืออรหัตมรรค

สัมมาอาชีวะ แปลว่า การเลี้ยงชีพที่ชอบ ข้อนี้มีความหมายว่า
 การแสวงหาปัจจัยสำหรับหล่อเลี้ยงชีวิต ต้องเป็นไปโดยชอบ ตามธรรม ตาม
 วินัยทุก ๆ ส่วน คือ ผู้ที่เป็นบรรพชิตต้องเลี้ยงชีพด้วยปัจจัยที่เขาให้ด้วยความ
 เลื่อมใสในคุณธรรมความดี ไม่แสวงหาปัจจัยลาภ ด้วยการประกอบกิจที่เกิด
 เป็นความเสียหายแก่พระศาสนา เกิดเป็นความมัวหมองแก่คณะสงฆ์ เกิด
 เป็นอาบัติแก่ตน ทำตนให้เป็นคนเลวทรามต่ำช้า คือไม่แสวงหาปัจจัยลาภ
 ด้วยการทำที่ผิดธรรมผิดวินัย เช่นการอวดตนว่าเป็นผู้วิเศษหลอกลวงชาวโลก
 เรียน สอน ประกอบติรัจฉานวิชา ประจบคฤหัสถ์ ลดตนลงไปเป็นคนรับใช้
 ของชาวบ้าน เป็นต้น การปฏิบัติสัมมาอาชีวะนี้ สำหรับฆราวาส ต้องไม่
 ประกอบกรรมที่เป็นทุจริต เพราะอาชีพเป็นเหตุ แม้กรรมที่ไม่ถึงขั้นทุจริต
 แต่ไปก่อโทษ ทุกข์ ภัย อันตรายให้แก่ผู้อื่น เช่นลอบจำหน่ายยาเสพติด ต่ง
 สำนักโสเภณี เป็นต้น ก็ต้องไม่ประกอบ

สัมมาวายามะ แปลว่าพยายามที่ชอบ พยายาม คือการทำงาน ครอบกระบวนกรที่^๕ต้องทำในงานนั้น ๆ ชอบ คือถูกต้องตามทำนองคลอง ธรรม กระบวนกรที่^๕ต้องทำในงาน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำแนก ออกเป็น ๕ อย่าง คือ ยังความพอใจในการทำงานนั้นให้เกิดขึ้นมา ๑ ชับได้ ความท้อแท้ ความเกียจคร้านออก ปลุกความกล้าหาญในการฟันฝ่าอุปสรรค ให้เกิดขึ้นมา ๑ เริ่มทำงานนั้นด้วยความแกล้วกล้าเข้มแข็ง ๑ ส่งจิตเข้าจด จ่ออยู่ที่งานนั้นโดยไม่ขาดสาย ๑ ดำเนินงานไปตามคลองแห่งงาน คือดำเนิน งานตามหลักวิชา ๑ งานที่ไม่เหลือวิสัย ไม่ว่าจะ^๕เป็นงานฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว ทุก ๆ ชนิด เมื่อได้รับการทำครบกระบวนกรทั้ง ๕ นั้นแล้ว ย่อมสำเร็จเป็น ผลขึ้นมาทุกอย่าง ดังนั้น วายามะ ที่จะเกิดเป็นผลดี จึงต้องเป็นสัมมาวายามะ คือพยายามที่ชอบ สัมมาวายามะ^๕นี้ ท่านจำแนกคุณลักษณะออกเป็น ๓ คือ เป็นยาถาวรวายามะ คือเป็น วายามะ ที่ถูกต้องตามหลักวิชาในเรื่องนั้น ๆ และเป็นไปโดยสม่ำเสมอโดยไม่ขาดสาย เป็นนิยยานิกวายามะ คือเป็น วายามะ ที่ทำให้แค้นหนีออกไปพ้นจากความชั่ว ความเสีย พ้นจากทุกข์ เป็น กุศลวายามะ คือเป็นวายามะที่เป็นกุศล

สัมมาวายามะในชั้นสมณะ ได้แก่การปิดกัณมิให้นิ वर्ณทั้ง ๕ เกิดขึ้น กลุ่มมรุมจิต บำรณนิ वर्ณที่เกิดมีอยู่แล้วให้สงบราบลงไป ทำสมาธิให้เกิด ขึ้นมา รักษาสมาธิที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่และทำให้เจริญขึ้น ๆ จนถึงจุดอิมัตว์ ในชั้นวิปัสสนา ได้แก่การปิดกัณมิให้มีฉนาคทิฏฐิเกิดขึ้นมา เช่นหลงหลีก ไม่ เรียง ไม่สนใจในตรัสจณนวิชา (คือวิชาที่สอนให้คนลุ่มหลง ให้หันหลังให้ ความจริง ให้เกิดความเชื่อในสิ่งที่ไร้เหตุ ไร้ผล) ชับได้มีฉนาคทิฏฐิที่เกิดมี

อยู่แล้วออก ทำสัมมาทิฏฐิให้เกิดขึ้นมา รักษาสัมมาทิฏฐิที่เกิดขึ้นแล้วให้คง
อยู่ และทำให้เจริญขึ้น ๆ จนถึงจุดอิ่มตัว อันยอมสำเร็จขึ้นมาได้ ด้วย
การศึกษาในสังขารมที่มีมาตรการและมากถึงมาตรฐาน

สัมมาสติ คือการระลึกที่ทำให้รู้สึกผิดชอบ ระลึกถึงอารมณ์ใด
สติยอมเข้าเกาะจับอยู่ที่อารมณ์นั้น ไม่ผละออกจากอารมณ์นั้นเลือนลอบไป
ตามอารมณ์อื่น ๆ สตินยอมทำหน้าที่เป็นยามคอยระวังรักษาอยู่ที่ทวารทั้ง ๖
คอยป้องกันมิให้มีกิเลสเกิดขึ้นกลุ่มุมจิต สติเกิดขึ้นด้วยการแล่นเข้าไป
กำหนดรู้อารมณ์ตามสภาพ สิ่งที่เป็อารมณ์ของสตินั้น คือ กาย เวทนา
จิต และธรรม เมื่อมีการแล่นเข้าไปกำหนดรู้อารมณ์ตามสภาพขึ้น การ
กำหนดรู้อารมณ์ตามสภาพนี้ ย่อมทำหน้าที่ปราบนิวรรณ์ลงไปพร้อมกับเวลา
ที่ตนเกิดขึ้น เมื่อการแล่นเข้าไปกำหนดรู้อารมณ์ตามสภาพนี้ตั้งอยู่ที่อารมณ์
คือทำอารมณ์นั้นเพียงอย่างเดียวให้เป็นอารมณ์ของการกำหนดรู้ นั้น นิวรรณ์
ทั้งหมดยอมสงบราบลงในขณะนั้น การตามเห็นอารมณ์นั้น และการแยก
อารมณ์กันออกเป็นส่วนรูป แยกจิต และเจตสิกที่ประกอบอยู่ที่จิตนั้นออก
เป็นส่วนนาม ย่อมเกิดขึ้นกำกับอยู่ การตามเห็นอารมณ์ตามสภาพ และการ
ตามเห็นนามและรูปตามสภาพนี้ เป็นปัญญาที่เข้าไปเห็นธรรมตามความเป็น
จริง ตลอดเวลาที่สติตั้งอยู่ที่อารมณ์ และตลอดเวลาที่ปัญญาเข้าไปรู้ธรรม
ตามความเป็นจริงนี้ ย่อมไม่มีกิเลสไร ๆ เกิดขึ้นมา สตินี้ท่านเรียกว่า
สติปัฏฐาน

สัมมาสมาธิ คืออาการที่จิตและเจตสิกสว่างตั้งนิ่งอยู่โดยสม่ำเสมอ
และโดยชอบ ที่อารมณ์เพียงอย่างเดียว มีสุขเป็นฐานเป็นที่ดำเนิน สมาธิ

มีอยู่ ๒ ชนิด คือ อุปจารสมาธิ และ อัปนาสมาธิ **อุปจารสมาธิ** ได้แก่ อากาโรที่วิตกจับปฏิภาคนิมิตเป็นอารมณ์ได้ คือจิตถูกตรึงแนบอยู่ที่ปฏิภาคนิมิต ด้วยอำนาจแห่งวิตก ในขณะที่นิर्वรณทั้ง ๕ เพียงสักว่าสงบลง ด้วยกำลังอ่อน ๆ แห่งสมาธิ วิตก วิจารณ์ ปีติ และ สุข ในขณะที่ตั้งอยู่ในอุปจารสมาธิยังมีการรับรู้ผัสสะทางวิถีประสาททั้ง ๕ **อัปนาสมาธิ** ได้แก่ อากาโรที่จิตจมเข้าไปตั้งแนบอยู่ที่ปฏิภาคนิมิตนั้น (อุปปน์ อารมมณ ปวีสนิ) ด้วยอำนาจแห่งการเพ่งที่มีกำลังแรงมาก นิर्वรณทั้ง ๕ สงบราบลง ด้วยกำลังที่แรงแห่งสมาธิ วิตก วิจารณ์ ปีติ และ สุข ในขณะที่ตั้งอยู่ในอัปนาสมาธิหมดการรับรู้ผัสสะทางวิถีประสาททั้ง ๕ จิตทำกิจนิ่งอยู่เพียงในมโนทวาร อัปนาเป็นเพียงอัปนาในชั้นเริ่มแรก เพราะจิตยังนิ่งไม่สนิท คือยังไหวอ่อน ๆ ด้วยอำนาจที่ถูกวิตก วิจารณ์ ปีติ และ สุข ประทุษ ต่อเมื่อได้ทำให้ความเพ่งนี้มีเพียงองค์ ๒ คือ สมาธิ และ อุเบกขา เท่านั้น จึงเป็นอัปนาชั้นอิมัตถ์ เพราะจิตในชั้นนี้ถึงสนิท เป็นประภัสสรเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์

ไตรสิกขา

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็นเรื่องของ การควบคุมมรรยาททางกายทางวาจาให้เป็นไปตามปกติ คือคอยควบคุมมิให้ลุอำนาจต่อกิเลสชั้นหยาบ การลู่อำนาจต่อกิเลสชั้นหยาบ ก็คือ การพูดชั่ว การทำงานชั่ว การเลี้ยงชีพชั่ว เมื่อปฏิบัติตามธรรม ๓ ชั้น การพูดชั่ว การทำงานชั่ว การเลี้ยงชีพชั่ว จึงไม่บังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นการปฏิบัติให้บริบูรณ์ในธรรม ๓ ชั้น จึงเป็น **อริสัสสิกขา** ความเป็นไปโดยไม่ขาด

สายแห่งการประพฤติปฏิบัติธรรม ๓ ชั้น^๕ โดยบริบูรณ์ ท่านเรียกว่า “อาชีววัฏฐมกศีล” คำนี้แปลว่า “ศีล ๘ มีการเลียงชีพเป็นที่ ๘” ^๖ ทั้งนี้ เพราะ สัมมาวาจาจำแนกออกเป็น ๔ ข้อ สัมมากัมมันตะจำแนกออกเป็น ๓ ข้อ สัมมาอาชีวะไม่มีจำแนก ๓ ชนิด จึงรวมจำนวนได้ ๘ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เป็นเรื่องของกรบารบกิเลสอย่างกลาง ที่เรียกว่านิวรรณ์ที่ ทำหน้าที่กลุ่มรวมจิตอยู่ให้สงบราบลงไป ทำจิตให้นิ่ง ให้ตั้งมั่น ให้บริสุทธิ์ เป็นประภัสสร เพราะฉะนั้น การปฏิบัติให้บริบูรณ์ในธรรม ๓ ชั้น^๕ จึงเป็น อธิจิตศึกษา สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นเรื่องของกรบารบมิจฉาทิฏฐิ ขำระทิฏฐิให้บริสุทธิ์ ด้วยการศึกษารวมในปรัชญาภูมิ ในโลกุตระภูมิ อัน เป็นการทำปรีชาญาณที่เข้าไปเห็นธรรมตามความเป็นจริง ในภูมิทั้งสองนั้น ให้เกิด เพราะฉะนั้นการปฏิบัติให้บริบูรณ์ในธรรม ๒ ชั้น^๕ จึงเป็น อธิปัญญา-ศึกษา อธิศีลศึกษา อธิจิตศึกษา และอธิปัญญาศึกษา^๕ รวมเรียกว่า “ไตรศึกษา”

มรรคญาณ

ธรรม ๘ ชนิด มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น ซึ่งเมื่อประมวลกล่าวตาม ประเภทศึกษา มี ๓ คือ อธิศีลศึกษา อธิจิตศึกษา และ อธิปัญญาศึกษา ดัง ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ในตอนที่ยังเป็นโลกิยะ ย่อมเป็นกุศลกรรม ใน ตอนที่ยังเป็นกุศลกรรม^๕ แต่ละข้อ ๆ มีอารมณ์แตกต่างกัน เกิดขึ้นไม่ พริกพร้อมกัน แต่เป็นธรรมที่อุดหนุนค่าจุนกันตามลำดับ คือ ศีลเป็นธรรม^๕ พื้นฐานเริ่มแรก เมื่อได้ปฏิบัติในศีลให้ดีถึงขนาดเป็นอธิศีล สำเร็จเป็นศีล-วิสุทธิตัวแล้ว ศีลวิสุทธินั้นย่อมอุดหนุนค่าจุนให้การปฏิบัติในสมาธิเกิดผล เมื่อ

ได้ปฏิบัติในสมาธิให้ถึงขนาด เป็นอุปปจารสมาธิ เป็นอธิจิตตะ สำเร็จเป็น
จิตวิสุทธิตั้งแล้ว จิตวิสุทธินี้ย่อมเกิดเป็นพื้นฐานเกื้อหนุนให้การปฏิบัติใน
ปรัชญาเกิดผลขึ้นตามลำดับ คือให้สำเร็จเป็นทิวาสวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ
มัคคามัคชานทัสนวิสุทธิ และปฏิบัติญาณทัสนวิสุทธิ คือ เมื่อการปฏิบัติ
นั้นทำให้เกิดปรัชญาญาณขึ้นถึงขั้นกังขาวิตรณวิสุทธิแล้ว ผู้ปฏิบัตินั้นย่อม
ได้เป็นปรัชญาเมธีในชั้นที่ ๑ เมื่อได้ปฏิบัติจนปรัชญาญาณนั้นเจริญขึ้นไปถึง
เห็นความเกิด ความดับ แห่งนามรูป แห่งขันธ ๕ อย่างโพล่งสว่างในทุก
กระบวนการแล้ว ผู้ที่ปฏิบัตินั้นย่อมได้เป็นปรัชญาเมธีในชั้นที่ ๒ เมื่อได้
ปฏิบัติจนปรัชญาญาณนั้นเจริญขึ้นไปถึงทำให้มีการปล่อยวาง หมดความเกาะ
เกี่ยวในนามรูป ในขันธทุกชนิด ในภพทั้งปวงแล้ว ผู้ที่ปฏิบัตินั้นย่อมได้
เป็นปรัชญาเมธีในชั้นที่ ๓ ซึ่งเป็นชั้นที่สูงสุดในปรัชญา ที่โลกิยชนจะพึงทำ
ให้เกิดขึ้นแก่ตนได้ การได้บรรลุถึงปรัชญาในชั้นนี้ คือการได้ดำเนินขึ้นไป
ถึงยอดสุดแห่งวิปัสสนาญาณนั่นเอง ปรัชญาญาณ เมื่อดำเนินมาถึงขั้นนี้แล้ว
ย่อมเตรียมตัวทำหน้าที่เปิดประตูนิพพานต่อไป คือปรัชญาญาณนี้ เมื่อได้เห็น
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างแจ่มชัดแนบแน่น เพื่อให้เกิดเป็นอารมณ์ของ
อวิชฺชาในวิถิจิตใหม่แล้ว ย่อมตกลงสู่ภวังคะ พหิจิตกลับขึ้นวิถิจิตใหม่ เมื่อ
ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ ทำกิจแล้วออกมาสู่ภพเสรีจดับไปแล้ว อวิชฺชา
ทางมโนทวารก็น้อมไปจับอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในขันธทั้งหลาย ที่ปรัชญา
ญาณดวงก่อนเห็นอย่างแจ่มแจ้งนั้น เป็นอารมณ์ เพื่อส่งต่อให้แก่กามาพจร
ชวณะดวงถัดไป

ในวิถิจิตนี้มีชวณะเกินขึ้น ๗ ดวง เท่ากับจำนวนชวณะในวิถิจิตสามัญ
ชวณะ ๒-๓-๔ ดวงแรก เป็นกามาพจรมีชื่อเรียกโดยสมัญญาว่า “อนุโลมิก-
ญาณ” หรือ “อนุโลมิกขันตี” ชวณะที่เกิดถัดอนุโลมิกญาณนี้ มีชื่อเรียก
ว่า “โคตรกญาณ” โคตรกญาณนี้ เป็นอันตรายแห่งความเป็นปุถุชน
และความเป็นพระอริยะ ญาณนี้เป็นโลกิยะ แต่เป็นผู้เห็นนิพพาน ที่เป็น
โลกุตระ คือเป็นเพียงเป็นผู้ที่เปิดประตูนิพพานออก แต่มิใช่เป็นผู้ถึงนิพพาน
โคตรกญาณนี้เป็นอาวัชณะของมรรคญาณ คือพอโคตรกญาณดับ มรรค
ญาณก็เกิดสืบต่อขึ้นมา โคตรกญาณแม้เป็นผู้ได้เห็นนิพพาน แต่ก็เป็นญาณ
ในฝ่ายโลกิยะ ท่านจึงจัดญาณนี้ไว้ในฝ่ายวิบัติสناญาณ คือเป็นวิบัติสนา
สัมมาทิฏฐิดวงสุดท้าย ท่านที่มีสติปัญญามาก มีโมหะน้อย อนุโลมิกญาณ
ย่อมเกิดขึ้นเพียง ๒ ดวง ท่านผู้ที่มีสติปัญญาปานกลาง มีโมหะปานกลาง
อนุโลมิกญาณย่อมเกิดขึ้น ๓ ดวง ท่านผู้ที่มีสติปัญญาอ่อน มีโมหะมาก
น้อย อนุโลมิกญาณย่อมเกิดขึ้น ๔ ดวง ชวณะดวงที่เกิดขึ้นถัดจากอนุโลมิก-
ญาณนี้ คือโคตรกญาณ ชวณะดวงต่อไป คือมรรคญาณ ชวณะดวงต่อไป
คือผลญาณ เมื่ออนุโลมิกญาณเกิดขึ้น ๒ ดวง ผลญาณย่อมเกิดขึ้น ๓ ดวง
เมื่ออนุโลมิกญาณเกิดขึ้น ๓-๔ ดวง ผลญาณย่อมเกิดขึ้น ๒-๑ ดวง ชนิด
อนุโลมิกญาณเกิด ๒ ดวง ดวงที่ ๓ เป็นโคตรกญาณ ดวงที่ ๔ เป็นมรรค-
ญาณ ดวงที่ ๕-๖-๗ เป็นผลญาณ เมื่ออนุโลมิกญาณมี ๓ ดวง ดวงที่ ๔
เป็นโคตรกญาณ ดวงที่ ๕ เป็นมรรคญาณ ดวงที่ ๖-๗ เป็นผลญาณ
เมื่ออนุโลมิกญาณเกิด ๔ ดวง ดวงที่ ๕ เป็นโคตรกญาณ ดวงที่ ๖ เป็น
มรรคญาณ ดวงที่ ๗ เป็นผลญาณ

เมื่ออวษณะทางมโนทวารดวงนั้นดับไปแล้ว อนุโลมิกญาณ ก็เกิดขึ้นมาจับได้ความมืดคือกิเลส ที่ปกปิดมิให้เห็น อริยสัจจะ ด้วยการทำอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในชั้นที่ ๕ นั้น ให้ปรากฏเด่นมากขึ้น ๆ สำหรับคนที่มปัญญาใกล้อนุโลมิกญาณเกิดขึ้นเพียง ๒ ดวง ความมืดนั้นก็หมดสำหรับผู้ที่มปัญญาปานกลาง มีปัญญาอ่อน อนุโลมิกญาณต้องเกิดขึ้น ๓-๔ ดวง ความมืดนั้นก็หมด พออนุโลมิกญาณดวงสุดท้ายดับ โคตรภูญาณก็เกิดสืบต่อขึ้นมา โคตรภูญาณเป็นผู้เห็นนิพพาน เหมือนคนที่ยืนอยู่ ณ ภูเขาค้นดิน มองเห็นดวงจันทร์ที่ลอยเด่นอยู่ในท้องฟ้าที่ปราศจากเมฆโดยสิ้นเชิง ฉะนั้น คือหากเปรียบนิพพานให้เป็นดวงจันทร์ กิเลสที่ทำหน้าที่ปิดบังมิให้เห็นนิพพาน ย่อมเป็นเหมือนเมฆหมอกที่ปิดบังดวงจันทร์ไว้ อนุโลมิกญาณที่เกิดขึ้นจับได้กิเลส ย่อมเป็นเหมือนกำไลที่พัดผ่านมาจับได้เมฆ หมอกที่ปิดบังดวงจันทร์อยู่ ๒-๓ หรือ ๔ ครั้ง โคตรภูญาณที่เห็นนิพพาน ย่อมเป็นเหมือนกับคนที่ยืนอยู่ ณ ภูเขาค้นดิน มองเห็นดวงจันทร์ที่ลอยเด่นอยู่ในท้องฟ้าที่ปราศจากเมฆ หมอก พอโคตรภูญาณดับ มรรคญาณก็เกิดสืบต่อขึ้นมาในที่นี้

ในเวลาที่มีมรรคญาณกำลังเป็นไปอยู่ ท่านผู้ที่ทำให้มรรคญาณนี้เกิดขึ้นมา ย่อมได้รู้ทั่วถึงในอริยสัจจะ ๔ ถูกต้องตามเป็นจริง ด้วยญาณที่ทำกิจพร้อมกัน ๔ อย่าง คือ **ทุภชญาณ** ย่อมรู้ทั่วถึงในทุกข์ด้วยความเป็นทุกข์ **ทุภชสมุทัยญาณ** ย่อมรู้ทั่วถึงในทุกขสมุทัย ด้วยความเป็นเหตุเป็นแดนตั้งชนแห่งทุกข์ทั้งปวง **ทุภชนิโรธญาณ** ย่อมรู้ทั่วถึงในทุกขนิโรธ ด้วยความเป็นธรรมเป็นที่หมดสิ้นโดยสิ้นเชิงของทุกข์ทั้งปวง คือพอมาถึงธรรมนี้

แล้ว ไม่มีทุกข์อะไร ๆ เป็นไปอีกต่อไป **ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ** ย่อมรู้ทั่วถึงในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ด้วยความเป็นธรรมที่ทำให้ปฏิบัติให้ถึงทุกขนิโรธ คือถึงการสุดสิ้นสูญสลายแห่งทุกข์ทั้งปวง

อริยสังฆญาณ^๕ ย่อมเกิดขึ้นทำกิจที่ต่างกัน ๔ อย่าง ตามชนิดของอริยสังฆะนั้น ๆ คือ **ทุกขอริยสังฆะ** เป็น **ปริณฺโณยธรรม** (ธรรมที่ต้องรู้ให้ทั่วถึง) กิจที่ต้องทำในทุกขอริยสังฆะ^๕ คือ **ปริณฺญา** คือการรู้ทั่วถึงทุกข์ในทุกแง่ทุกมุม **ทุกขสมุทฺถยอริยสังฆะ** เป็น **ปหานัตถธรรม** (ธรรมที่จะต้องละ) กิจที่จะต้องทำในทุกขสมุทฺถยอริยสังฆะ^๕ คือ **ปหานะ** คือการละตัดหาทุก ๆ ชนิดให้หมดสิ้น **ทุกขนิโรธอริยสังฆะ** เป็น **สังฺกิลิภาตถธรรม** (ธรรมที่จะต้องทำให้แจ้ง) กิจที่จะต้องทำในทุกขนิโรธสังฆะ คือ **สังฺกิลิภา** คือการกระทำให้แจ่มแจ้งโดยสิ้นเชิง **ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังฆะ** เป็น **ภาเวตถธรรม** (ธรรมที่จะต้องทำให้เกิดขึ้นมา) กิจที่จะต้องทำในอริยสังฆะข้อท้ายนี้ คือ **ภาวนา** คือการทำให้มรรคเกิดขึ้นมา อริยสังฆญาณทำกิจ ๔ อย่างนี้พร้อมกันได้ข้ออย่างไร **พึงรู้**อธิบายด้วยข้ออุปมาดัง^{๕๕}นคือ **ประทีปดวงเดียวที่โพล่งสว่างขึ้นมา** ย่อมทำกิจ ๔ อย่างพร้อมในเวลาเดียวกัน คือ **เผาไล่ตะเกียงให้ไหม้ ๑** **กำจัดความมืดให้หมดไป ๑** **ทอดออกไปซึ่งแสงสว่าง ๑** **กินเชื้อเพลิงให้หมดไป ๑** **ทุกขญาณ** ย่อมรู้ทั่วถึงในทุกข์เหมือนประทีปเผาไล่ตะเกียงให้ไหม้ **ทุกขสมุทฺถยญาณ** ย่อมทำการละตัดหาเหมือนประทีปกำจัดความมืดให้หมดไป **ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ** ย่อมยังธรรมอีก ๗ อย่าง มีสัมมาสังกัปปะเป็นต้นให้เกิดขึ้นมา เหมือนประทีปทอดออกไปซึ่งแสงสว่าง (ให้คนในที่นั้นทำกิจตามหน้าที่ได้) **ทุกขนิโรธญาณ**

ย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิพพานที่เป็นธรรมเป็นที่ดับสนิทแห่งกิเลส เหมือนประทับ
กินเชื้อเพลิงให้หมดไป

อาการของมรรคญาณ

เมื่อวิปัสณาสัมมาทิฏฐิดวงสุดท้ายคือโคตรภูญาณทำการเปิดประตู
นิพพานออกแล้ว มรรคสัมมาทิฏฐิที่อีกโถง ๑ เรียกว่า “มรรคญาณ”
ก็เกิดสืบต่อขึ้นมา มรรคญาณนี้ย่อมแยกรูทั่วถึงในอริยสัจจะ ๔ พร้อมกัน
ดังที่ได้กล่าวแล้ว พอมรรคญาณนี้แล่นนำเข้าไปรู้ทั่วถึงในอริยสัจจะ ๔
ธรรมอีก ๗ อย่าง คือ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ
สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ย่อมพ้นจาก
ความเป็นกศลกรรมเกิดเป็นอริยมรรคขนพร้อมกัน และธรรมทั้ง ๘ ข้อ
นี้ ต่างพร้อมกันทำกิจตามหน้าที่ของตน ๆ ดังนี้ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ที่กำลังเกิดอยู่ ย่อมละมิจฉาทิฏฐิ ๓ ละกิเลส
อย่างอื่นที่เป็นข้าศึกของตน ๑ ละอวิชชา ๑ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ๑
เห็นสัมปยุตธรรม^๑ ทั้งหมดโดยชอบ ๑ สัมมาทิฏฐิในขณะที่เป็นมรรคน^๒
มีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว แต่โดยกิจได้ข้อ ๔ อย่าง คือ รู้ทั่วถึงในทุกข์
รู้ทั่วถึงในทุกขสมุทัย รู้ทั่วถึงในทุกขนิโรธ รู้ทั่วถึงในทุกขนิโรธคามินี-
ปฏิบัติ

๒. สัมมาสังกัปปะ ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ ย่อมละมิจฉาสังกัปปะ ๑
ละกิเลสอย่างอื่นที่เป็นข้าศึกของตน ๑ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ๑ ยกชน

๑. สัมปยุตธรรม คือธรรมที่เกิด ๓ ข้อมพร้อมกัน มีที่ตั้งแห่งเดียวกัน มีอารมณ์อัน
เดียวกัน. ป.

มาโดยชอบซึ่งสัมปยุตธรรมทั้งหลาย ๑ สัมมาสังกัปปะ ในขณะที่แห่งมรรคนี้ มีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว แต่โดยกิจได้ชื่อ ๓ อย่าง คือ เนกขัมมสังกัปปะ อภัยปาทสังกัปปะ อวิหิงสาสังกัปปะ (คำแสดงความหมายมีอยู่ในตอนที่อธิบายองค์มรรคแล้ว)

๓. สัมมาวาจา ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ ย่อมละมิจฉาวาจา ๑ ละกิเลสอย่างอื่นที่เป็นข้าศึกของตน ๑ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ๑ กำหนดถือเอาโดยชอบซึ่งสัมปยุตธรรมทั้งหลาย ๑ สัมมาวาจาในขณะที่แห่งมรรค มีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว เป็นวิริตจากวจีทุจริตอย่างเดียว

๔. สัมมากัมมันตะ ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ ย่อมละมิจฉากัมมันตะ ๑ ละกิเลสอย่างอื่นที่เป็นข้าศึกของตน ๑ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ๑ ยังสัมปยุตธรรมทั้งหลายให้ตั้งขึ้น ๑ สัมมากัมมันตะ ในขณะที่แห่งมรรค มีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว เป็นวิริตจากวจีทุจริตอย่างเดียว

๕. สัมมาอาชีวะ ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ ย่อมละมิจฉาอาชีวะ ๑ ละกิเลสอย่างอื่นที่เป็นข้าศึกของตน ๑ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ๑ ยังสัมปยุตธรรมทั้งหลายให้ผ่องแผ้ว ๑ สัมมาอาชีวะ ในขณะที่แห่งมรรค มีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว เป็นวิริตจากมิจฉาชีพอย่างเดียว

๖. สัมมาวายามะ ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ ย่อมละมิจฉาวายามะ ๑ ละความเกียจคร้าน ๑ ละกิเลสอย่างอื่นที่เป็นข้าศึกของตน ๑ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ๑ ประคองไว้โดยชอบซึ่งสัมปยุตธรรมทั้งหลาย ๑ สัมมาวายามะ ในขณะที่แห่งมรรค มีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว เป็นวิริยะอย่างเดียว แต่

โดยกิจได้ชื่อเป็น ๔ อย่าง คือ บังคับมิให้อกุศลเกิด ละอกุศลที่เกิดแล้ว
ยังกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น รักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่

๗. **สัมมาสติ** ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ ย่อมละมิจนาศติ (คือการระลึก
ถึงอารมณ์ที่เป็นที่ตั้งชนแห่งกิเลส) ๑ ละกิเลสอย่างอื่นที่เป็นข้าศึกของตน ๑
ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ๑ เข้าไปกำหนดซึ่งสัมปยุตธรรมทั้งหลายตาม
สภาพ ๑ สัมมาสติในขณะแห่งมรรค มีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว แต่โดย
กิจย่อมได้ชื่อ ๔ อย่าง คือ สติที่เข้าไปกำหนดอารมณ์ตามสภาพ คือการ
ตามเห็นกาย ๑ สติที่เข้าไปกำหนดอารมณ์ตามสภาพ คือการตามเห็นเวทนา ๑
สติที่เข้าไปกำหนดอารมณ์ตามสภาพ คือการตามเห็นจิต ๑ สติที่เข้ากำหนด
อารมณ์ตามสภาพ คือการตามเห็นธรรม ๑

๘. **สัมมาสมาธิ** ที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ ย่อมละมิจนาศมาธิ (คือ
เอกัคตาที่รับอารมณ์ของมิจนาศติไว้) ๑ ละธรรมที่เป็นข้าศึกของตน ๑ ละ
ความฟุ้งสร้าน ๑ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ๑ ยังสัมปยุตธรรมทั้งหลายให้
ตั้งชนโดยชอบ ๑ สัมมาสมาธิ ทั้งในกาลที่เป็นกุศลกรรม ทั้งในกาลแห่ง
มรรค เป็นสมาธิคือเอกัคตาอย่างเดียว

ในธรรมที่เป็นมรรค ๘ อย่างนั้น สัมมาสมาธิ เมื่อมีธรรมอีก ๗ อย่าง
นั้นค้ำจุน ห้อมล้อม ย่อมเกิดเป็นอริยมรรคสมาธิ ในธรรม ๗ อย่างที่ค้ำจุน
ห้อมล้อมสมาธินั้น สัมมาทิฏฐิทั้งที่เป็นโลกิยะ ทั้งที่เป็นโลกุตระ ย่อมเป็น
หัวหน้า เป็นผู้นำ ธรรม ๓ อย่าง คือ วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ
สัมมาสติ ย่อมเกิดร่วม แล่นตาม ติดตามห้อมล้อมธรรม ๕ อย่างนี้ ที่เป็น

โลกุตระ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ
 สัมมาอาชีวะ คือ

วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ ย่อมรู้จักมิจฉาทิฏฐิและสัมมาทิฏฐิ และทำให้เกิดมรรคสัมมาทิฏฐิ ในมรรคสัมมาทิฏฐินี้ อากาการพยายามและมิจฉาทิฏฐิ ทำสัมมาทิฏฐิให้เกิด เป็นสัมมาวายามะ อากาการที่มีสติละมิจฉาทิฏฐิ มีสติเข้าถึงสัมมาทิฏฐิ สำเร็จอิริยาบถอยู่ เป็นสัมมาสติ เพราะฉะนั้น ธรรม ๓ อย่าง คือ วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ จึงเป็นธรรมเกิดร่วม (สหชาติธรรม) เล่นตาม ติดตามห้อมล้อมมรรคสัมมาทิฏฐิ

วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ ย่อมรู้จักมิจฉาสังกัปปะและสัมมากัปปะในมรรค สัมมาสังกัปปะนี้ อากาการพยายามละมิจฉาสังกัปปะ ทำสัมมาสังกัปปะให้เกิด เป็นสัมมาวายามะ อากาการที่มีสติละมิจฉาสังกัปปะ มีสติเข้าถึงสัมมาสังกัปปะ สำเร็จอิริยาบถอยู่ เป็นสัมมาสติ เพราะฉะนั้น ธรรม ๓ อย่าง คือ วิปัสณา สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ จึงเป็นธรรมเกิดร่วม เล่นตาม ติดตามห้อมล้อมมรรคสัมมาสังกัปปะ

วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ ย่อมรู้จักมิจฉาวาจาและสัมมาวาจาในมรรค สัมมาวาจัน อากาการพยายามละมิจฉาวาจา ทำสัมมาวาจาให้เกิด เป็น สัมมาวายามะ อากาการที่มีสติละมิจฉาวาจา มีสติเข้าถึงสัมมาวาจา สำเร็จ อิริยาบถอยู่เป็นสัมมาสติ เพราะฉะนั้น ธรรม ๓ อย่าง คือ วิปัสณาสัมมา- ทิฏฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ จึงเป็นธรรมเกิดร่วม เล่นตาม ติดตาม ห้อมล้อมมรรคสัมมาวาจา

วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ ย่อมรู้จักมิจฉากัมมันตะและสัมมากัมมันตะ ใน มรรคสัมมากัมมันตะนี้ อากาโรพยายามละมิจฉากัมมันตะ ทำสัมมากัมมันตะ ให้เกิด เป็นสัมมาวายามะ อากาโรมีสติละมิจฉากัมมันตะ มีสติเข้าถึงสัมมา กัมมันตะ สำเร็จอิริยาบถอยู่ เป็นสัมมาสติ เพราะฉะนั้น ธรรม ๓ อย่าง คือ วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ จึงเป็นธรรมเกิดร่วม แล่นตาม ติดตามห้อมล้อมมรรคสัมมากัมมันตะ

วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ ย่อมรู้จักมิจฉาอาชีวะและสัมมาอาชีวะ อากาโร พยายามละมิจฉาอาชีวะ ทำสัมมาอาชีวะให้เกิด เป็นสัมมาวายามะ อากาโร มีสติละมิจฉาอาชีวะ มีสติเข้าถึงสัมมาอาชีวะ เป็นสัมมาสติ เพราะฉะนั้น ธรรม ๓ อย่างนี้ คือ วิปัสณาสัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ จึงเป็น ธรรมเกิดร่วม แล่นตาม ติดตามห้อมล้อมมรรคสัมมาอาชีวะ

ธรรม ๘ ข้อนี้ ในตอนที่เบญจกถกรรม ต่างชนิด ต่างเกิดตามควร แก่สถานการณ์ในตอนนั้น ๆ จึงเป็นธรรมที่เกิดขึ้น ในกาลเวลาที่ต่างกัน ยึดอารมณ์ที่ต่างกัน ไม่เกิดร่วมพร้อมกันทำกิจ บางคราวก็เกิดน้อยเกิด อ่อน บางคราวก็เกิดมากเกิดแรง แต่เมื่อธรรม ๘ อย่างนี้ แปรตัวไปเป็น อริยมรรค ด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิเข้าไปเห็นอริยสัจจะ ๔ ธรรมทั้ง ๘ นี้ ย่อม พร้อมพร้อมกันทำกิจตามหน้าที่ ทั้ง ๘ ข้อ ต่างก็ยึดนิพพานเป็นอารมณ์เหมือนกัน ทั้ง ๘ ข้อนี จึงมีขณะเดียว มีอารมณ์เดียว แต่ต่างกันในการปฏิบัติ กิจตามหน้าที่ อากาโรของมรรคญาณนี้ ได้ถอดความมาจากอรรถกถาและ บาลีที่เป็นพุทธานิบาต เป็นคำอธิบายที่เข้าใจยาก เมื่ออ่านด้วยความพิณีจ พิจารณา เข้าใจว่าคงจะเป็นแนวทางพอให้เข้าใจ อากาโรทำกิจของอริยมรรค ได้บ้างแก่ท่านธรรมกามกบุคคล

กิเลสที่อภิมรรคทำลาย

กิเลสอย่างหยาบ ที่เรียกว่าวิตกมกิเลส คือกิเลสที่ไหลออกไป บังคับให้มีกายทุจริต มีวจีทุจริต ย่อมสงบราบด้วยกำลังศีลวิสุทธิตี กิเลสอย่างกลางที่เรียกว่านิรณันบ้าง ว่าปริยัญฐานกิเลสบ้าง ย่อมกลุ้มรุมทำจิตให้เศร้าหมองอยู่เนื่องนิตย์ กิเลสนี้ย่อมสงบราบด้วยจิตวิสุทธิตี กิเลสอย่างละเอียดอ่อน ที่หมักตองเป็นไปอยู่ในสันดานคนสัตว์ทั้งปวง แม้จนกระทั่งเมื่ออยู่ในภุมิแห่งโคตรภุมิญาณ ท่านเรียกโดยประเภทว่า กามาสวะ ภาวาสวะ และ อวิชชาสวะ กิเลสทั้งนี้ เมื่อกล่าวโดยชนิด ก็ได้แก่สังขโยชน์ ๑๐ และอนุสัย ๗ สังขโยชน์ คือกิเลสที่ผูกตรึงสัตว์ไว้ให้ติดอยู่กับภพ จำแนกออกเป็น ๑๐ ชนิด คือ สักกายทิฏฐิ คือความเห็นที่แล่นไป ที่ทำให้บังใจยึดถือว่ามีตัวมีตน วิภิกขณา คือความสงสัยในความเป็นมา เป็นอยู่ จักเป็นไป ในอดีต ปัจจุบัน และในอนาคต ทั้งของตน ทั้งของผู้อื่น สัมพัต-ปรัมมาส คือการยึดถือศีลและพรตผิดจากความเป็นจริง คือยึดถือว่า ฤทธิอำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ย่อมเกิดมีขึ้นมาได้ด้วยอำนาจศีล อำนาจพรต ตามความเป็นจริง **ศีล** คือธรรมสำหรับปราบวิตกมกิเลส **พรต** คือวัตรสำหรับประพฤติดลดปริมาณแห่งปริยัญฐานกิเลส และอบรมอัชฌาศัยให้สูงขึ้น ๆ **กามราคะ** คือความกำหนัดเพติดเพติดใจ ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ถูกกับความประสงค์ ซึ่งรวมเรียกว่า กามคุณ ๕ **ปฏิมะ** คือความกำเริบแห่งจิตด้วยอำนาจความโกรธอ่อน ๆ **รูปราคะ** คือความติดใจในลักษณะรูปของสิ่งต่าง ๆ ความพอใจในอารมณ์ของรูปฌาน ในรูปฌาน ในรูปภพ **อรูปราคะ** คือความติดใจในอรูปธรรม เช่น สุขเวทนา

วิชาความรู้ ธรรมะ ในอารมณ์ของอรุปรมาณ ในอรุปรมาณ ในอรุปรภพ
มานะ คือการคิดวัดภาวะสูงต่ำในระหว่างตนกับคนอื่นแล้ว ยึดถือตามที่คิด
 วัดแล้วนั้น **อุทัจจะ** คือความคิดฟุ้งเพริดไปในอารมณ์ต่าง ๆ **อวิชชา**
 คือความไม่รู้หรือริยสัจจะ & **อนุสัย** คือกิเลสต่าง ๆ ที่ตกตะกอนลงไปนอน
 เป็นพื้นอัธยาศัย คือ กิเลสที่เกิดขึ้นในทุก ๆ ครั้ง เมื่อกิเลสนั้น ๆ สงบ ย่อม
 ตกตะกอนลงไปเป็นอนุสัย อนุสัยที่ลงไปนอนอยู่ในสันดานมากนั้น ๆ ส่วน
 ไหนมีปริมาณมาก ส่วนนั้นย่อมทำหน้าที่ปรุงแต่งตัดแปลงอัธยาศัยของผู้
 ให้เป็นเช่นนั้น เช่นเมื่อมีราคะตกตะกอนลงไปมากกว่าอนุสัยอย่างอื่น ผู้
 ย่อมเป็นราคะจริต เมื่อมีโทสะตกตะกอนลงไปมากกว่าอนุสัยอย่างอื่น ผู้
 ย่อมเป็นโทสะจริต เป็นต้น และอนุสัยนี้ ย่อมเกิดเป็นขุมกำลังที่ข่มคอยให้
 กำลังงานอยู่ คือเมื่อขาดสังวร มีกิเลสชนิดไหนเกิดขึ้น อนุสัยชนิดนั้น
 ก็เพิ่มให้กำลังแก่กิเลสชนิดนั้นช่วยให้กิเลสนั้นแรงและเป็นไปนาน อนุสัยนี้
 ท่านจำแนกออกเป็น ๗ ชนิด คือ **กามราคะ ปฏิฆะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา**
มานะ ภวราคะ และ อวิชชา **ทิฏฐิ** คือความคิดเห็นที่แล่นไปยึดถือ
 ทฤษฎีอย่างใดอย่าง ๑ ว่าถูกต้อง **ภวราคะ** คือความกำหนดพอใจในภพอัน
 เป็นแหล่งเป็นที่เกิดขึ้น เป็นที่ได้ซึ่งกามคุณ ๕ มาก **กามราคะ ปฏิฆะ**
วิจิกิจฉา มานะ และ อวิชชา ได้อธิบายไว้แล้วในตอนที่ว่าด้วยสัญญาโยชน์

สัญญาโยชน์ เป็นกิเลสที่ผูกตรึงสัตว์ไว้ให้ติดแน่นอยู่กับภพ (กามภพ
 รูปภพ อรูปภพ) **อนุสัย** เป็นกิเลสที่ทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงอัธยาศัย และ
 เป็นขุมกำลังคอยเพิ่มให้ซึ่งกำลังงานแก่สัญญาโยชน์ หรือแก่กิเลสอย่างอื่น ๆ

ที่เป็นประเภทเดียวกับตน เช่น เมื่อปฏิษะมียู่มาก เมื่อได้ประจบเข้ากับ
 อนิฏฐารมณฺ์ โทสะ พยาบาท ย่อมเกิดขึ้นรุนแรงร้ายกาจเกินกว่าเหตุ เป็น
 ต้น เมื่อใช้เชือก & เส้น ผูกขาม้า & ขา ไม้ขาละเส้น แล้วเอาปลายเชือก
 อีกข้าง ๑ ไปผูกเข้าไว้ที่หลัก & ต้น เชือกทั้ง & เส้นนั้น ย่อมทำหน้าที่ผูกตรึง
 ม้านั้นไว้กับหลักอย่างแน่น ทำให้ม้านั้นหมดอิสรภาพเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์
 ความต้องติดอยู่กับหลักของม้านั้น จะเป็นไปโดยแรงหรืออ่อน ย่อมเป็นไป
 ตามขนาดความเหนียวแห่งเชือก & เส้นนั้น ม้านั้นเปรียบเหมือนกับสัตว์โลก
 ทั้งปวง หลักนั้นเปรียบเหมือนกับภพทั้ง ๓ เชือก & เส้นนั้นเปรียบเหมือน
 กับสัญญาโยชน์ ความเหนียวในเชือก & เส้นนั้นเปรียบเหมือนกับอนุสัย เมื่อ
 สัญญาโยชน์ถูกทำลายลง อนุสัยย่อมต้องพลอยสูญสลายไปด้วย เหมือนเชือก
 เมื่อต้องถูกตัดให้ขาดออกจากกัน ความเหนียวในเชือกนั้นย่อมต้องพลอย
 สูญสลายไปด้วย ฉะนั้น

พลังงานแห่งสัญญาโยชน์และแห่งอนุสัยเหล่านี้ ย่อมค่อย ๆ ราบลง
 ไป ๆ ด้วยกำลังที่แรงขึ้น ๆ แห่งวิปัสณาญาณ คือกำลังแห่งวิปัสณาญาณ
 สูงขึ้นเท่าใด พลังงานแห่งสัญญาโยชน์และอนุสัยก็ราบลงไปเท่านั้น เมื่อได้
 ทำวิปัสณาญาณให้เจริญขึ้นไปถึงขั้นกัชาวิตรณวิสุทธิ พลังงานแห่งกิเลส
 ผ่ายทวิภูสีย่อมสงบราบลงหมด คือวิปัสณาญาณในขั้นนี้ ย่อมทำให้พลังงาน
 แห่งสัญญาโยชน์ ๓ คือ สักกายทวิภูสี วิจิกิจฉา และ สิลพัตปรัมมาส กับ
 พลังงานแห่งอนุสัย ๒ คือ ทิฏฐานุสัย และ วิจิกิจฉานุสัย ราบลงไปหมด
 เรียกอีกโหวหาร ๑ ว่า พ้นจากสักกายทวิภูสี วิจิกิจฉา และ สิลพัตปรัมมาส
 และจากทิฏฐานุสัยและวิจิกิจฉานุสัย ในขั้นตทั้งคะ คือละตัวสัญญาโยชน์ ๓

และตัวอนุสัย ๒ นั้นไม่ได้ แต่ได้พ้นจากพลังงานแห่งสัญญาโยชน์ ๓ และอนุสัย ๒ นั้นแล้ว ผู้ที่ได้บรรลุถึงวิปัสสนาญาณชั้นนี้ ย่อมมีภาวะทางจิตใจเหมือน พระโสดาบัน แต่ยังมีได้ละกิเลสที่พระโสดาบันละเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ท่านผู้ ที่ได้บรรลุถึงวิปัสสนาญาณในชั้นนี้ ท่านจึงได้เรียกว่า “อูฬโสดาบัน” เมื่อ ได้เจริญวิปัสสนาจนวิปัสสนาญาณเจริญขึ้นไปถึงขั้นสังขารุเบกขาญาณ วิปัสสนา ญาณนั้นย่อมดำเนินขึ้นไปถึงยอดสุดแล้ว วิปัสสนาญาณในชั้นนี้ ย่อมทำให้ พลังงานแห่งกิเลสทั้งปวงราบลงไปหมด สัญญาโยชน์และอนุสัย ๗ นั้น แม้ยังมีอยู่ก็มีอยู่อย่างไม่มีทางให้กำลังงานอะไรได้เลย เหมือนโจรที่ถูกวางยาให้ สลบไปแล้ว

เพื่อให้เข้าใจง่าย ในตอนที่กล่าวถึงอริยมรรคทำลายสัญญาโยชน์ จึง ขอสมมติให้สัญญาโยชน์แต่ละอย่าง ๆ มีหน่วยอันเป็นส่วนประกอบอยู่ ๑๐ หน่วย สัญญาโยชน์ ๑๐ อย่าง จึงมีหน่วยเป็นจำนวน ๑๐๐ หน่วย ส่วนอนุสัยนั้น คิด เป็นหน่วยไม่ได้ เพราะอนุสัยนั้นเป็นตัวขุมกำลังที่แทรกอยู่ในหน่วยทั้ง ๑๐๐ หน่วยของสัญญาโยชน์นั้น และสัญญาโยชน์ทั้ง ๑๐ นั้น ขอสมมติให้มีสีต่างกัน ดังนี้

หากสมมติให้จิตเป็นน้ำที่ยังบริสุทธิ์อยู่เต็ม ๑๐๐% คือน้ำที่มีส่วน ประกอบเพียงแก๊สออกซิเจน ๑ ส่วน แก๊สไฮโดรเจน ๒ ส่วน สัญญาโยชน์ทั้ง ๑๐ นั้น สมมติให้เป็นละอองสี ๑๐ ชนิดที่ตกลงไปผสมอยู่ในน้ำนั้น สักกาย- ทัฏฐิ เป็นละอองสีเขียวอ่อน วิจิกิจฉา เป็นละอองสีฟ้า สีลพัตปรามาส เป็น ละอองสีเขียวแก่ กามราคะ เป็นละอองสีแดง ปฏิกะ เป็นละอองสีโคลน รูปราคะ เป็นละอองสีแดง อรูปราคะ เป็นละอองสีชมพู มานะ เป็นละออง

สี่เหลี่ยม อุทกัจจะ เป็นละอองสีม่วง อวิชชา เป็นละอองสีเข้มขาว (สีน้ำเงิน)
 ละอองสีทั้ง ๑๐ ชนิดนี้เฉพาะอย่าง ๆ มีกำลังไฟฟ้าสำหรับช่วยส่งให้พุ่งขึ้นมา
 กำกับอยู่ เหมือนหัวใจที่มีไฟฟ้ากำกับทำให้เต้นอยู่เรื่อยไปได้จนตลอดอายุ
 ฉะนั้น อนุสัย สมนตให้เป็นกำลังไฟฟ้านี้ อายตนะภายนอก สมนตให้เป็น
 สวิตช์ไฟฟ้า ทั้งสัญโญชน์ ทั้งอนุสัย เมื่อไม่มีอายตนะภายนอกเข้ามากกระทบ
 ย่อมนอนสงบนิ่งอยู่ ไม่ทำให้จิตขุ่นมัว มีอยู่ก็เหมือนไม่มี จุดละอองสี ๑๐ สี
 ที่ปนอยู่ในน้ำในอ่างนั้น แต่ว่าตกเป็นตะกอนอยู่ในตอนล่างของอ่างนั้น และ
 กระแสไฟฟ้าที่ช่วยเป็นแรงขับเคลื่อนก็ยังไม่เดินเข้าไปไม่ได้ เพราะยังมีได้สับ
 สวิตช์ แต่เมื่อมีเครื่องต่อข้างนอกเข้ามากกระทบ ทั้งในขณะนั้น ผู้นั้นก็ไม่มี
 สติควบคุมตน สัญโญชน์เฉพาะที่มีส่วนสัมพันธ์กับชนิดของอายตนะภายนอก
 นั้น ย่อมพุ่งขึ้นมาผสมจิต ด้วยอาศัยแรงขับเคลื่อนของอนุสัยที่เป็นพวก
 เดียวกันกับสัญโญชน์นั้น จิตที่ถูกสัญโญชน์พุ่งผสม ย่อมขุ่นมัวเหมือน
 เหมือมือที่เปื้อนฝุ่นละอองอยู่จุ่มลงไปสับสวิตช์ไฟฟ้าที่กั้นอ่าง ฝุ่นละอองที่ติดมือ
 อยู่ ย่อมหลุดลงไปผสมน้ำ กระแสไฟฟ้าย่อมเดินเข้าไปสับฝุ่นละอองบางสี
 ให้พุ่งขึ้นมาผสมน้ำ น้ำย่อมขุ่นด้วยอำนาจละอองที่หลุดออกไปจากมือ และ
 ละอองที่ถูกกระแสไฟฟ้าซัดให้พุ่งขึ้นมาจากก้นอ่าง น้ำนั้นจะขุ่นเป็นสีไหน
 ย่อมแล้วแต่สวิตช์ไฟฟ้าสำหรับละอองสีไหนจะถูกสับลง สัญโญชน์และอนุสัย
 ที่แปรรูปพุ่งขึ้นมาคลุ้มคลั่งรวมจิตร่วมกับกิเลสที่เกิดขึ้นนี้ ย่อมทำให้จิตเศร้าหมอง
 ถ้าพุ่งรุนแรงมากย่อมบังคับให้ทำกายทุจริต วจีทุจริต

เมื่อวิปัสณาญาณดำเนินขึ้นไปถึงยอดสุด ทำหน้าที่ปราบพลังงาน
 แห่งสัญโญชน์ ๑๐ และอนุสัย ๗ ราบลงไปหมดแล้ว จิตก็ตกลงสู่ภาวะและ

กลับชั้นสู่วิถีใหม่ มรรคญาณย่อมเกิดขึ้นในวิถีจิตนี้ดังที่ได้กล่าวแล้ว มรรค-
 ญาณ นอกจากทำหน้าที่รู้ทั่วถึงในอริยสัจจะ ๔ ตามความเป็นจริงแล้ว ยัง
 ทำหน้าที่ทำลายสัญญาโยชน์ ๓๐ ที่หมดสิ้นพลังงานแล้วนั้นอีกด้วย มรรคญาณ
 นั้นมีอยู่ ๔ ชั้น คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และ
 อรหัตมรรค

โสดาปัตติมรรค^๑

หากเปรียบอริยสัจจะ ๔ ให้เป็นเสา ๑๖ เหลี่ยม ท่านผู้ที่ทำให้โสดา-
 ปัตติมรรคเกิดขึ้นมา ย่อมได้เห็นเหลี่ยมของเสานั้นเพียง ๔ ด้าน และกำลัง
 แห่งโสดาปัตติมรรคนั้นย่อมทำลายสัญญาโยชน์ลงไปได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ
 วิจิกิจฉา และ สีลพัตปรามาส อนุสัย ๒ คือ ทิฏฐานุสัย และ วจิกิจฉา-
 นุสัย ที่คอยให้พลังงานแก่สัญญาโยชน์ทั้ง ๓ นั้น ย่อมพลอยสลายตัวสูญไป
 ด้วย เพราะโสดาปัตติมรรคทำลายสัญญาโยชน์ลงไปได้ ๓ พระโสดาบันจึงยังมี
 มิกเลสเหลืออยู่อีก ๗๐ หน่วย มิกเลสน้อยกว่าคนสามัญ ๓๐ หน่วย สัญญาโยชน์
 และอนุสัยที่ยังมีเหลืออยู่ในพระโสดาบัน หรือแม้ในพระสกทาคามี พระ
 อนาคามี ที่จะได้อีกต่อไป ย่อมลดความเข้มข้นและเพลากำลังงานลงไป
 ดังเช่นสัญญาโยชน์ที่เปรียบด้วยสีแดง สีเข้มขาว ย่อมลดความเข้มข้นลง
 เปรียบด้วยสีชมพู สีฟ้า เป็นต้น และพลังงานที่ได้รับจากอนุสัยก็อ่อนลง
 เช่นพระโสดาบัน แม้ยังมีกามราคสัญญาโยชน์และกามราคานุสัยเหลืออยู่อย่าง

๑ ปริมาณการเห็นอริยสัจจะของมรรคที่จะกล่าวต่อไปนี้ หมายถึงปริมาณการเห็นที่มี
 ประจำอยู่ เมื่อมรรคนั้น ๆ ดับแล้ว แต่ในตอนที่มีมรรค ๔ นี้กำลังเป็นไปอยู่ มรรคสมังคีทั้ง
 ๔ ประเภท ย่อมได้เห็นอริยสัจจะครบ ๑๐๐% เหมือนกัน. ป.

คนสามัญ แต่พระโศดาบันที่ยังครองเรือนอยู่ ย่อมมีความสังวรในกาม ไม่ประพฤติก่อล่วงศีลข้อที่ ๓ จนตลอดชีพ เป็นต้น ท่านที่ได้เป็นพระโศดาบันแล้วนั้น ย่อมมีความเป็นอิสระแก่ตัวเพิ่มขึ้น เหมือนมานัน ได้ตัดเชือกที่ผูกขาตัวอยู่ ออกไปได้เส้น ๑ ทำให้พ้นจากทุกข์ที่เกิดจากการต้องถูกผูกไว้กับหลักได้ ๒๕%

๘ สกทาคามมรรค

ท่านผู้ที่ได้ทำให้สกทาคามีมรรคเกิดขึ้นมา ย่อมได้เห็นอริยสัจจะ ๔ เพิ่มขึ้นอีก ๔ ส่วน รวมเป็นได้เห็นอริยสัจจะ ๔ แล้ว ๘ ส่วน เหมือนได้เห็น เหลี่ยมของเสาต้นนั้นเพิ่มขึ้นอีก ๔ ด้าน รวมเป็นได้เห็นแล้ว ๘ ด้าน และกำลังแห่งสกทาคามีมรรคนั้นย่อมทำลายสัญญาโยชน์ คือ กามราคะ และปฏิฆะ ลงไปได้ครึ่ง ๑ และกามราคานุสัย และ ปฏิฆานุสัย ที่เป็นขุมกำลัง คอยให้พลังงานแก่สัญญาโยชน์ทั้ง ๒ นั้น ก็พลอยสูญสลายตัวลงไปครึ่ง ๑ เพราะสกทาคามีมรรคทำลายกามราคะและปฏิฆะลงไปได้อย่างละครึ่ง พระสกทาคามีจึงยังมีกิเลสเหลืออยู่อีก ๖๐ หน่วย มีกิเลสน้อยกว่าคนสามัญ ๔๐ หน่วย สัญญาโยชน์และอนุสัยที่ยังเหลืออยู่ในพระสกทาคามี ย่อมลดความเข้มข้นและเพลาพลังงานลงไปอีก เนื่องด้วยพระสกทาคามียังมีกามราค-สัญญาโยชน์และกามราคานุสัยเหลืออยู่ครึ่ง ๑ หากท่านยังครองเรือนอยู่ ย่อมมีภรรยาสามีสามีตามสมควรแก่อัชยาศัย ท่านที่เป็นพระสกทาคามีนั้น ย่อมมีความเป็นอิสระแก่ตัวเพิ่มขึ้นอีก เหมือนมานัน ได้ตัดเชือกที่ผูกขาตัวอยู่ ออกไปอีกเส้น ๑ ทำให้พ้นจากทุกข์ที่เกิดจากการต้องถูกผูกไว้กับหลักได้อีก ๒๕%

อนาคามีมรรค

ท่านผู้ที่ได้ทำให้อนาคามีมรรคเกิดขึ้นมา ย่อมได้เห็นอริยสัจจะ ๔ เพิ่มขึ้นอีก ๔ ส่วน รวมเป็นได้เห็นอริยสัจจะ ๔ แล้ว ๑๒ ส่วน เหมือนได้เห็นเหลี่ยมแห่งเสานันเพิ่มขึ้นอีก ๔ ด้าน รวมเป็นได้เห็นแล้ว ๑๒ ด้าน และกำลังแห่งอนาคามีมรรคนี้ย่อมทำลายกามราคะสัญญาโยชน์และปฏิฆสัญญาโยชน์ส่วนที่ยังเหลืออยู่นั้นได้หมดสิ้น และกามราคานุสัยและปฏิฆานุสัยที่ยังมีเหลืออยู่นั้นก็พลอยสูญสลายหมดไปด้วย พระอนาคามียังมีกิเลสเหลืออยู่อีก ๕๐ หน่วย มีกิเลสน้อยกว่าคนสามัญครึ่ง ๑ ความเข้มข้นและพลังงานในสัญญาโยชน์และอนุสัยที่ยังเหลืออยู่ ย่อมจางลงและเพลาลงอีก เนื่องด้วยอนาคามีละกามราคะและปฏิฆะทั้งที่เป็นสัญญาโยชน์ ทั้งที่เป็นอนุสัยได้หมดสิ้น พระอนาคามีจึงไม่เสพกามและไม่โกรธใคร ๆ แต่พระอนาคามียังมีความติดใจในคิดปะ ในวิชาความรู้ในสุขเวทนา ในรุกรานอรูปฌาน ในรูปภพอรูปภพ ในอัมมะและรสของอัมมะ พระอนาคามีย่อมมีความเป็นอิสระแก่ตัวเพิ่มขึ้นอีก เหมือนม้านันตัดเชือกที่ผูกขาตัวอยู่ ออกได้อีกเส้น ๑ ทำให้พ้นจากทุกข์ที่เกิดจากการต้องถูกผูกไว้กับหลักได้อีก ๒๕%

อรหัตมรรค

ท่านผู้ที่ได้ทำให้อรหัตมรรคเกิดขึ้นมา ย่อมได้เห็นอริยสัจจะ ๔ เพิ่มขึ้นอีก ๔ ส่วน รวมเป็นได้เห็นอริยสัจจะ ๔ ครบทั้ง ๑๖ ส่วน เหมือนได้เห็นเสาดันนันเพิ่มขึ้นอีก ๔ ด้าน รวมเป็นได้เห็นเสาดันนันครบทั้ง ๑๖ เหลี่ยม กำลังแห่งอรหัตมรรคนี้ย่อมทำลายสัญญาโยชน์ที่ยังเหลืออยู่อีก ๕ อย่างลงได้

หมด คือทำลายรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อหุทัยะ และอวิชชาลงจนหมดสิ้น
อนุสัยอีก ๓ อย่าง คือ มานะ ภวราคะ และอวิชชาย่อมพลอยสลายตัวสูญสิ้น
ไปด้วย พระอรหันต์เป็นผู้บริสุทธิ์ครบร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะไม่มีกิเลสอะไร ๆ
เหลืออยู่แม้เพียงสักหน่วยเดียว พ้นจากทุกข์ของสังสารวัฏโดยสิ้นเชิง เป็น
อิสระแก่ตนครบร้อยเปอร์เซ็นต์เหมือนม้านั้นตัดเชือกเส้นสุดท้ายที่ผูกขาตัวอยู่
ออกได้ ย่อมพ้นจากทุกข์ที่เกิดจากการต้องถูกผูกอยู่กับหลักนั้นได้โดยสิ้นเชิง

๖.๒.๒ กิจของมรรคญาณที่เกิดข้ามชั้น

มรรคญาณที่กล่าวมาแล้วนั้น กล่าวตามที่เกิดขึ้นตามลำดับชั้น ๔
ครั้ง แต่มรรคญาณย่อมเกิดขึ้นตามลำดับชั้น ๔ ครั้ง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว
นั้นก็มี ย่อมเกิดขึ้นข้ามลำดับชั้นและเกิดขึ้นไม่ถึง ๔ ครั้งก็มี มรรคญาณที่
เกิดขึ้นในครั้งแรก เป็นอรหัตมรรคญาณเลยก็มี มรรคญาณใดเกิดขึ้นข้าม
ลำดับชั้น มรรคญาณนั้นย่อมต้องทำกิจในหน้าที่ของตนด้วย กิจในหน้าที่ของ
มรรคญาณอื่นที่ต่ำกว่าตนด้วย เช่นเมื่อมรรคญาณที่เกิดขึ้นในครั้งแรกเป็น
อรหัตมรรค มรรคญาณนี้ นอกจากต้องทำกิจในหน้าที่ของอรหัตมรรคแล้ว
ยังต้องทำกิจในหน้าที่ของโสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค และอนาคามี-
มรรคอีกด้วย

๖.๒.๓ กิเลสที่มรรคทำลายแล้วไม่กลับเกิดอีก

กิเลสส่วนใดที่อริยมรรคทำลายลงไปแล้ว กิเลสชนิดนั้นย่อมไม่กลับ
เกิดมีขึ้นอีก ทั้งนี้ เพราะเมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบ
กัน พระอริยะนั้นย่อมมีสังวร มีสติรู้เท่าทัน ในปริมณฑลแห่งอริยมรรคที่

ท่านได้บรรลุแล้ว ไม่เกิดมีความเคลิบเคลิ้มหลงใหลไปตามอาการยั่วเย้าของบรรดาอารมณ์ที่เข้ามากกระทบที่ทำให้เกิดเวทนา หลังจากทีเวทนาดับไปแล้ว ดังเช่นโสดาปัตติมรรคทำลายสักกายทิฏฐิ วิจิกิจา และสี่ลัทธิพรา-
 มาส ซึ่งเป็นกิเลสในฝ่ายทิฏฐิลงได้หมด พระโสดาบันย่อมเป็นผู้ที่มีทิฏฐิ
 บริสุทธิ์เรื่อยไปจนตลอดชีพ ไม่มีเวลากลับมามีมิจฉาทิฏฐิขึ้นมาได้อีกเลย แม้
 จะได้ประสบอารมณ์ที่เป็นที่ตั้งแห่งโมหะมากมายอย่างไร ๆ ก็ตาม เป็นต้น

อริยสังขะ ๔ ต้องแทงตลอดด้วยญาณ ๑๒ ดวง

การรู้ทั่วถึงในอริยสังขะ ๔ เรียกตามสำนวนบาลีว่า การแทงตลอดใน
 อริยสังขะ ๔ ในการแทงตลอดในอริยสังขะนี้ สังขะหนึ่ง ๆ ต้องแทงตลอดด้วย
 ญาณ ๓ ดวงคือ สัญญา ญาณ และกตญาณ สัญญา คือปรีชาญาณ
 ที่เข้าไปรู้ทั่วถึงว่าทุกข์ นตฺถนาเป็นแดนตั้งชนพร้อมแห่งทุกข์ นธรรมเป็นที่
 ดับสูญแห่งทุกข์ นการปฏิบัติที่เป็นเหตุบรรลุถึงธรรมที่เป็นที่ดับสูญแห่งทุกข์
 ญาณ คือปรีชาญาณที่เข้าไปรู้ว่า ทุกข์ ต้องรู้ให้ทั่วถึง ตัณหาที่เป็นแดน
 ตั้งชนพร้อมแห่งทุกข์ ต้องละเสีย ธรรมที่เป็นที่ดับสูญแห่งทุกข์ต้องทำให้แจ้ง
 การปฏิบัติที่เป็นเหตุบรรลุถึงธรรมที่เป็นที่ดับสูญแห่งทุกข์ ต้องทำให้เกิดขึ้นมา
 กตญาณ คือเมื่อได้ทำการรู้ทั่วถึงทุกข์แล้ว ก็รู้ว่าตนได้รู้ทั่วถึงทุกข์แล้ว เมื่อ
 ได้ละตัณหาแล้ว ก็รู้ว่าตนได้ละตัณหาแล้ว เมื่อได้ทำให้แจ้งซึ่งธรรมเป็นที่
 ดับสูญแห่งทุกข์แล้ว ก็รู้ว่าตนได้ทำให้แจ้งซึ่งธรรมเป็นที่ดับสูญแห่งทุกข์แล้ว
 เมื่อได้ทำการปฏิบัติที่เป็นเหตุบรรลุถึงธรรมเป็นที่ดับสูญแห่งทุกข์ให้เกิดขึ้นมา
 แล้ว ก็รู้ว่าตนได้ทำให้ธรรมนั้นเกิดขึ้นมาแล้ว เมื่อสัญญา ญาณ และ
 กตญาณของท่านผู้ใดได้เล่นไปในทุกข์แล้ว ท่านผู้นั้นชื่อว่าได้แทงตลอดใน

ทุกขอริยสัจจะแล้ว เมื่อสัจญาณ กิจญาณ และกตญาณของท่านผู้ใดได้แล่น
 ไปแล้วในทุกขสมุทัย ท่านผู้นั้นได้ชื่อว่าได้แทงตลอดแล้วในทุกขสมุทัยอริย-
 สัจจะ เมื่อสัจญาณ กิจญาณ และกตญาณของท่านผู้ใด ได้แล่นไปแล้วใน
 ทุกขนิโรธ ท่านผู้นั้นได้ชื่อว่าได้แทงตลอดแล้วในทุกขนิโรธอริยสัจจะ เมื่อ
 สัจญาณ กิจญาณ และกตญาณของท่านผู้ใด ได้แล่นไปแล้วในทุกขนิโรธ-
 คามินีปฏิบัติ ท่านผู้นั้นได้ชื่อว่าได้แทงตลอดแล้วในทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ
 อริยสัจจะ เมื่อมีปรีชาญาณเกิดขึ้นใน ๑ อริยสัจจะ ย่อมมีปรีชาญาณเกิดขึ้น
 ในอีก ๓ อริยสัจจะด้วย เพราะฉะนั้น การแทงตลอดในอริยสัจจะด้วยญาณ ๓
 ดวงนั้น จึงต้องเกิดในอริยสัจจะครบทั้ง ๔ อริยสัจจะเสมอ ญาณในอริยสัจจะ
 จึงมีจำนวนเท่ากับ $4 \times 3 = 12$ ดวง เมื่อญาณเกิดในอริยสัจจะไม่ครบ 12 ดวง
 ญาณนั้นมิใช่เป็นญาณที่แทงตลอดในอริยสัจจะ ๔ เมื่อการแทงตลอดในอริย-
 สัจจะเป็นไปด้วยญาณ 12 ดวงเช่นนี้ การแทงตลอดในอริยสัจจะนั้นเกิดขึ้น
 แก่ท่านผู้ใดท่านผู้นั้นย่อมต้องได้รู้ โดยแจ่มแจ้งซึ่งชนิดแห่งญาณของตนด้วย
 ตนเอง ไม่ต้องไปร้องขอให้อาจารย์คนโน้นคนนี้ ช่วยตรวจสอบชนิดแห่งญาณ
 ของตัวว่าเป็นญาณชั้นไหน ดำเนินขึ้นไปถึงไหนดอก ผู้ที่ไม่รู้ว่าญาณของตน
 เป็นญาณชั้นไหน เป็นญาณชนิดไหนด้วยตนเอง ย่อมต้องตัดสินภาวะของ
 ตนได้ด้วยตนเองในทันทีว่า ยังไม่มีญาณอะไร ๆ เกิดขึ้นแก่ตัวชั้นเลย

โสฬสกิจ

โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตมรรค
 ที่เกิดขึ้นนั้น ๆ แต่ละมรรค ๆ ย่อมต้องทำกิจ ๔ ในอริยสัจจะ ๔ เหมือนกัน

และแม้มรรคเบื้องต้นที่เกิดขึ้นข้ามชน มรรคนั้นย่อมต้องทำกิจในอริยสัจจะ ๔ ในชั้นของตน และในชั้นของมรรคที่ตนข้ามไปด้วย ดังนั้น ผู้ที่อยู่จบเสรีจ สิ้นในพรหมจรรย์ จึงต้องเป็นผู้ที่ได้สำเร็จโสฬสกิจ คือกิจ ๑๖ อย่างของ มรรคไปแล้ว ผู้ที่ได้สำเร็จโสฬสกิจ ตามความหมายในทางธรรม คือผู้ที่ได้ เป็นพระอรหันต์แล้วเท่านั้น เพราะฉะนั้น ท่านผู้ที่สำเร็จโสฬสกิจแล้ว จึง ต้องเป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ ๔ นี้ คือ สุปฏิบัติ อุชุปฏิบัติ ญา- ยปฏิบัติ และสามจีปฏิบัติ คือปฏิบัติถูกต้องตามธรรมวินัย ปฏิบัติตามมัชฌิม- ปฏิปทา เป็นผู้ซื่อตรง ไม่มีมายาสาไทย มีญาณเห็นเกิดเห็นดับ และปฏิบัติ ธรรมเพื่อธรรมอยู่เนื่องนิตย์ ท่านผู้ที่สำเร็จโสฬสกิจแล้วนี้ ย่อมเว้นขาด จากการรับใช้ชาวบ้านในกิจกรรมนอกพระศาสนา เว้นขาดจากการรับเงินรับ ทอง เว้นขาดจากการเป็นหมอนำมนต์ หมอเสกเบ้า หมอให้ฤกษ์ยาม หมอ ทำนายทายทัก หมอสะเดาะเคราะห์ หมอยา หมอเสน่ห์หย้าแฝด เว้นขาด จากการแจกเครื่องรางของขลัง เว้นขาดจากการฉ้อฉล จากการกล่าวมดเท็จ ใต้อวดในความเป็นผู้วิเศษทุก ๆ ชนิด

กถาปฏิญญา

อริยสัจจะ ชาวเราถือว่าเป็นธรรมที่สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา มา ตั้งแต่บรรพกาล ด้วยเหตุนี้ อริยสัจเทศนา และหนังสือบรรยายเนื่อความ แห่งอริยสัจจะ จึงมีแพร่หลายอยู่ในสังคมชาวไทยค่อนข้างหนาหนาตา อริยสัจเทศนาและหนังสือบรรยายเนื่อความแห่งอริยสัจจะเหล่านี้ ส่วนมาก เป็นผลงานของท่านผู้มีวิถยฐานะสูงเป็นเปรียญ ๙ ประโยค เป็นพระคณา-

จารย์เอก เป็นผู้ยิ่งใหญ่มีสมณศักดิ์สูง มีตำแหน่งทางบริหารสูง ภิกษุใดที่มีความเคารพในธรรมวินัยที่แท้จริง ไม่สนับสนุน ไม่เห็นร่วม หรือบังอาจคัดค้านโต้แย้งติเตียน ในส่วนที่ไม่ได้ความ ในส่วนที่บกพร่อง ที่ผิดในเทศนานั้น ในหนังสือนั้น ภิกษุนั้น อย่างกรุณาที่สุดก็ต้องถูกลงโทษ ด้วยการผลักดันเขาออกไปไว้นอกทำเนียบของท่าน ในฐานะบังอาจไม่เคารพในความยิ่งใหญ่ของฉัน

นักเผด็จการประเภทผูกขาด ที่ขาดหลักวิชา ที่ไร้หิริโอตตัมปะ ย่อมทำให้เกิดกิจกรรมประเภทแหวกแนวธรรมวินัยที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ที่โง่ๆ ที่น่าหัวร่อ ที่น่าสะอิดสะเอียนชยะแซงขึ้นมาในวงการคณะสงฆ์มากมาย ดังเช่นกรรมวาจาจารย์ในการอุปสมบท ในการมอบผ้ากฐิน เรานิยมใช้กรรมวาจาจารย์ ๒ รูป ทำกิจพร้อมกันซึ่งเราเรียกว่า “คู่สวด” และในการกล่าวกรรมวาจาขึ้น ต้องกล่าวเป็นทำนองเพลงประสานเสียงออกมาพร้อมกันทั้ง ๒ รูป กรรมวาจาจารย์ตามบัญญัติของพระพุทธเจ้า คือภิกษุที่เสนอกิจกรรมของสงฆ์ (ภิกษุหมั่นนั้น) ให้สงฆ์รับรอง และประกาศการรับรองนั้นของสงฆ์ให้สงฆ์ทราบในนามของสงฆ์ ตามบัญญัติของพระพุทธเจ้า กรรมวาจาจารย์ต้องมีรูปเดียว ภิกษุจะทำหน้าที่กรรมวาจาจารย์พร้อมกันที่ละ ๒ รูปไม่ได้ ถ้าท่านผู้อ่านยังไม่แน่ใจ เชิญตรวจดูในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์ที่เป็นภาษาบาลีที่พิมพ์ออกมาแล้ว เมื่อเราวางซ้อนกันมีส่วนสูงเกือบ ๕ เมตร ตุกได้ ในคัมภีร์เหล่านั้น ในตอนที่ต้องกล่าวถึงการทำกิจของกรรมวาจาจารย์ ย่อมกล่าวว่ ภิกษุที่ฉลาดสามารถรูปเดียว ย่อมประกาศกิจกรรมนั้นให้สงฆ์รู้เสมอ ภิกษุรูปเดียว ทำหน้าที่กรรมวาจาจารย์ เป็นบัญญัติ

ของพระพุทธเจ้าที่ขอบด้วยเหตุผล ที่ขอบด้วยนิติธรรมของโลก ตั้งแต่ในสมัยดึกดำบรรพ์จนกระทั่งในสมัยปัจจุบันนี้ เพราะไม่เคยมีสภาพที่ไหนในโลกบัญญัติให้สมาชิกของสภาเสนอและประกาศกิจกรรมของสภา ด้วยเอาถ้อยคำที่ประกาศกิจกรรมนั้นมาร้องเป็นทำนองเพลง ประสานเสียงกันทีละ ๒ คน กรรมวาจาจารย์ในสังฆกรรมรูปเดียว เป็นบัญญัติของพระพุทธเจ้าที่ขอบด้วยนิติธรรมของโลก แต่กรรมวาจาจารย์ชนิด ๒ รูป (คู่สวด) เป็นบัญญัติของผู้อื่นที่ไม่รู้จักเจตนารมณ์แห่งธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ที่ไม่ขอบด้วยนิติธรรมของโลก ท่านเข้ามาขออุปสมบทในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ในที่ท่านจึงยอมเอาบัญญัติของผู้อื่นมาใช้ โปรดทราบว่า อุปสมบทกรรมใดบกพร่องด้วยสมบัติ ๕ อุปสมบทกรรมนั้น ย่อมไม่ยังความเป็นภิกษุที่ขอบด้วยธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าให้เกิดขึ้นแก่ผู้ที่ขอรับอุปสมบทนั้น นักกล่าวมาเพียงให้ได้เห็นบัญญัติที่แหวกแนวธรรมวินัยของนักเผด็จการที่ขาดหลักวิชา ที่จนหรือโหดตบปะที่บังอาจตั้งศาสนาใหม่ขึ้นในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าอย่าง ๑ บัญญัติในทำนองนี้ยังมีอีกมากมายไม่อาจนำมากล่าวในที่นี้ได้ ธรรมวินัยในคัมภีร์นั้น ตีอยู่แล้วเกือบครบร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่มีความจำเป็นอะไรที่จะต้องสังคายนา แต่กิจกรรมในหมู่ภิกษุนี้แหละ ในบัดนี้มีความจำเป็นยิ่ง ที่ต้องการการสังคายนา เพราะในบัดนี้กิจกรรมที่แหวกแนวธรรมวินัยของพระพุทธเจ้ามีอยู่ในวัดมากมายเหลือเกิน พวกเฝ้าใน (อันโตปุตติ) คือพวกที่ต้องอาบัติปาราชิก เพราะแอบเสพเมถุน เพราะฉ้อฉลทรัพย์สินของบุคคล ของวัด ของศาสนา ฉ้อฉลทรัพย์สินที่เขาบริจาคด้วยศรัทธา เพราะอวดตนเป็นผู้วิเศษหลอกลวงโลกกิน มีอยู่ทั่วไปในสังคมผู้ที่ใช้กาสาหวัด

เป็นเครื่องแบบ โปรดทราบว่าผู้ที่ปวารณาแล้ว ไม่มีทางกลับเป็นภิกษุ
 ที่ชอบด้วยกรรมวินัยได้อีกเลยจนตลอดชาติ แม้ด้วยยศศักดิ์ที่ใหญ่ยิ่ง แม้
 ด้วยวิจิตรฉะฉานในชั้นฎีกา คนที่เป็นอาบัติปวารณาเหล่านั้นแหละที่นำความ
 เสื่อมโทรมมาให้แก่การพระพุทธศาสนามากมาย ภิกษุสามเณรที่ดี เมื่อรู้
 ว่าใครเป็นปวารณา ชอบที่จะพริกพร้อมกันขับเขาออกไปเสียจากวัด ผู้ที่เข้า
 มาบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เพื่อบุญกุศล หรือเพื่ออะไรอย่างอื่นก็
 ตาม ชอบที่จะเลือกเฟ้นภิกษุที่ดีเป็นอุปัชฌาย์ เป็นอาจารย์ เพราะเมื่อไปได้
 ภิกษุประเภทอันโตปุตติเป็นอุปัชฌาย์ เป็นอาจารย์ อภิรียมนั่นต้องเข้าสีกบาล
 ไปจนตลอดชีวิต เมื่อว่าใครเป็นอันโตปุตติ ควรที่จะเว้นเสียโดยเด็ดขาด อย่า
 ยอมให้เป็นอุปัชฌาย์ อย่ายอมให้เป็นอาจารย์ แม้แต่พื้นบ้านก็ไม่ควรให้คน
 พวกนี้เข้าไปเหยียบ เพราะตัวเขาเป็นเสนียดจัญไร เขาเข้าไปที่ไหนก็ย่อม
 พาเอาเสนียดจัญไรเข้าไปในที่นั้นด้วย คนที่อาศัยเครื่องแบบของสมณะทำ
 ความชั่วนั้น ไม่มีอะไรในตัวเขาที่เป็นสวัสดิมงคลแก่ใครอยู่เลย แม้คนที่
 ช่วยปกปิด สนับสนุน บ้องกันเอาคนประเภทอันโตปุตติไว้ในศาสนา
 ในสังคมภิกษุ ก็มีผลความเลวทรามร้ายกาจไม่น้อยไปกว่าพวกอันโตปุตติ
 เลย

พุทธศาสนิกที่ไม่รู้จักสังขารของพระพุทธเจ้า มักลุ่มหลงในภิกษุ
 ที่มีวิทยฐานะสูง มีสมณศักดิ์สูง ถือเอาคำของภิกษุพวกนี้เป็นประมาณ
 มักยกเอาวาตะของภิกษุประเภทนี้เข้ามาช่วยผู้อื่นโดยลืมนึกว่า วิชาความรู้
 นั้นมิได้เกิดขึ้นจากการเรียนตามแบบเบสิค จากการแต่งตั้งของผู้ยิ่งใหญ่ แต่
 เกิดขึ้นจากการเล่าเรียนที่มีมาตรฐานและสูงถึงมาตรฐานเท่านั้น ข้าพเจ้าเอง

เคยได้ประสบกับการยกเอาวาทะของท่านผู้ยิ่งใหญ่มาข่มขู่บ่อย ๆ เมื่อประสบ
เข้ากับเหตุการณ์เช่นนี้ ข้าพเจ้าย่อมต้องตอบไปตามควรแก่สถานการณ์ เช่น
ตอบเขาว่า ข้าพเจ้าเป็นพุทธสาวกฝ่ายเถรวาท จำเป็นต้องเคารพบาลีที่เป็น
พุทธพจน์มากกว่าคำของอาจารย์ ข้าพเจ้าไม่ได้นับถือศาสนาของท่านผู้
ยิ่งใหญ่ นั่น ๆ (รวมทั้งมิได้เป็นเสวกของท่านด้วย) แต่ข้าพเจ้านับถือศาสนา
ของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าเกลียดชังเป็นอย่างยิ่ง ต่อการตั้งศาสนาใหม่ขึ้น ใน
ศาสนาของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้ากลัวต่อการเป็นมหาโจรคนที่ ๒ เพราะภิกษุ
ที่บังอาจดัดแปลงความหมายในคำสอนของพระพุทธเจ้าตามความพอใจของ
ตัวหรือของใครคนอื่นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสเรียกไว้ว่า “มหาโจรคนที่ ๒”
ในฐานะที่ทำลายหลักการในธรรมวินัยของพระองค์ท่าน

การเขียนอริยสัจจะ ๔ ที่จบลงแล้วนี้ ข้าพเจ้ามิได้เขียนขึ้นอย่างผู้
ยิ่งใหญ่ อย่างผู้ที่มีวิทยฐานะสูงเขียน แต่ข้าพเจ้าเขียนขึ้นในฐานะที่เป็น
นักเรียนสังฆกรรมของพระพุทธเจ้า ที่ต้องการรู้ธรรมในพระพุทธศาสนาจริง ๆ
ข้าพเจ้ามิได้เขียนอย่างเพียงแต่แปลคัดลอกเอาใจความจากภาษาบาลีที่แสดง
อริยสัจจะ เฉพาะตอนนั้นตอนนั้น แก่บุคคลนั้นบุคคลนั้น แต่ข้าพเจ้าได้ประมวล
ความเข้าใจในอริยสัจจะ ๔ ที่ข้าพเจ้าศึกษาได้จากคัมภีร์มากมายมารวมเขียน
ขึ้น และเขียนขึ้นจากรากฐานแห่งการศึกษาที่ทำให้ข้าพเจ้าเป็นตัวของตัวเอง
มิใช่เขียนขึ้นในรูปเบ็ดเตล็ด ด้วยเหตุนี้ อริยสัจจะ ๔ ที่ข้าพเจ้าเขียนขึ้นนี้ จึงมี
อรรถรสแตกต่างจากอริยสัจบรรยาย ที่มีแพร่หลายอยู่แล้วในสังคมชาวพุทธ
ศาสนิกอย่างเทียบเคียงกันไม่ได้เลย พอเริ่มต้นท่านผู้อ่าน ย่อมได้ประสบเข้า
กับคำนิยามความหมายในคำว่า “อริยสัจจะ” ผิดแผกจากที่นักปราชญ์จากที่ผู้

ยิ่งใหญ่ท่านได้ทำไว้มากมาย เรื่องนี้ แม้จะได้เขียนขึ้นด้วยความระมัดระวัง
อย่างไร ๆ ก็ตาม แต่ก็ยังอาจมีส่วนบกพร่องที่ต้องการคำแนะนำตักเตือน
จากนักปราชญ์ที่มีปรรณชาติอยู่มาก หากท่านผู้ใดเห็นข้อบกพร่อง จะโปรด
กรุณาชี้แจงไป จะด้วยความปรารถนาดี หรือปรารถนาอย่างไร ๆ ก็ตาม
จะเป็นที่ขอบพระคุณและขอบใจเป็นอย่างสูง

สัมปยุตธรรม ที่ยกขึ้นกล่าว ในตอนที่มรรคญาณทำกิจนั้น เป็น
ธรรมที่เข้าใจยาก แม้ได้ตกเชิงอรรถบอกไว้แล้ว ก็เชื่อว่าจะไม่แจ่มแจ้งพอ
สัมปยุตธรรม ของธรรมใด คือธรรมที่ทำงานร่วมกับธรรมนั้น มีวัตถุ (ที่ตั้ง)
มีอารมณ์ อย่างเดียวกับธรรมนั้น และเกิดขึ้นดับลงพร้อมกันกับธรรมนั้น ดังเช่น
เอกัคคตาจิต ที่เป็นอุปมาสมาธิของปฐมฌาน เอกัคคตาจิตนี้ ย่อมเกิดขึ้นและ
ดับลงพร้อมกันกับธรรมอีก ๔ อย่างคือ วิตก วิจาร์ ปิตี และสุข ถ้าธรรม ๔ อย่าง
นี้ไม่เกิด เอกัคคตาจิตนั้นก็เกิดไม่ได้ และธรรม ๔ อย่างนี้ก็ไม่มีปฏิภาคนิมิตของ
เอกัคคตาจิต นั้นเป็นอารมณ์ และมีที่ตั้งคือทหัตถวัตถุแห่งเดียวกับที่ตั้งของ
เอกัคคตาจิต ด้วยเหตุนี้ธรรม ๔ อย่างนี้ จึงเป็นสัมปยุตธรรมของเอกัคคตาจิต
เมื่อสัมมาทิฏฐิทำกิจ คือการละมิจฉาทิฏฐิและธรรมที่เป็นเข้าศึกอย่างอื่น
กับทำสัมมาทิฏฐิให้เกิด สัมมาวายามะย่อมเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ และสัมมาสติ
ย่อมทำหน้าที่ควบคุมและรู้ว่าตนทำอะไรอยู่ เพราะฉะนั้น สัมมาวายามะ
และสัมมาสติที่ร่วมทำกิจนี้ จึงเป็นสัมปยุตธรรมของสัมมาทิฏฐิ ส่วนธรรม
ที่เรียกว่าสหชาตธรรมนั้น เป็นธรรมที่เกิดทำงานร่วมกัน แต่ทำโดยอิสระ
ของตน ดังเช่น เมื่อสัมมาทิฏฐิเห็นอริยสัจจะ ๔ สัมมาทิฏฐินั้นก็เกิดเป็น
มรรค และจงใจให้ธรรมอีก ๗ อย่างต่อไปเกิดเป็นมรรคขึ้นมา ธรรมอีก ๗ อย่างนี้

ท่านว่าเป็นสหชาตธรรมของสัมมาทิฏฐิ คำว่าสหชาตธรรมนั้นในคัมภีร์บางเล่มใช้เหมือนสัมปยุตธรรม ดังเช่นสัมปยุตธรรมที่ยกแสดงไว้ในตอนที่มรรคทำกิจนั้น สัมปยุตธรรมนั้น ในคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี ท่านเรียกว่า สหชาตธรรม แต่ในหลายคัมภีร์ เช่นสังคหธรรมบัชโชติกา ปรมัตถมัณฺฑลสูตร และอภิธัมมัตถสังคหะ ท่านเรียกว่า สัมปยุตธรรม ที่อธิบายนี้ ไม่แน่ใจว่าจะอธิบายถูกต้อง ท่านผู้ที่เข้าใจเรื่องนี้ จะโปรดกรุณาชี้แจงไป จะเป็นทีชอบพระคุณมาก

การพระพุทธศาสนานั้น ในคัมภีร์ท่านจัดไว้เป็น ๕ ยุค คือ วิมุตติยุค สมานียุค สีสยุค สุตยุค และ ทานยุค วิมุตติยุค คือยุคที่มีคนปฏิบัติธรรมจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์กันมาก สมานียุค คือยุคที่คนส่วนมากปฏิบัติธรรมกันเพียงทำให้อุปมาสมาธิเกิด สีสยุค คือยุคที่คนส่วนมากปฏิบัติธรรมกันได้เพียงแค่ทำให้ศีลเกิด สุตยุค คือยุคที่คนส่วนมากมีแต่การเล่าเรียนธรรม พุทธธรรม คุขธรรมในศาสนากันมาก แต่ไม่นำไปปฏิบัติ ทานยุค คือยุคที่มีการปฏิบัติธรรมส่วนมากเพียงแค่ให้ทาน นักบวชมีความสำคัญเพียงเป็นพิธีกร และปฏิบัติภาท การพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนี้ เจ้าพระคุณสมเด็จพระวันรัตน์ (พุทธศิริเถระ) วัดโสมนัส ท่านจัดไว้ในทานยุค เมื่อพิจารณาตามสถานการณ์แห่งพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป การจัดเข้าในทานยุคนั้น ชอบด้วยสถานการณ์เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เพราะเมื่อตรวจดูสถานการณ์การพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป ตามหลักวิชาการกันจริงๆ แล้ว ย่อมไม่ค่อยได้พบกิจกรรมที่เป็นบ่อเกิดแห่งวิมุตติ สมานิ ศีล หรือแม้ความรู้อันเป็นสิ่งที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา หากจะได้พบบ้างก็เพียงเป็นการของเฉพาะ

บุคคล ฝึกหัดชั้นนำของเราที่ยังไม่รู้จักศีล ไม่รู้จักขันธ์ ๕ ไม่รู้จักพระ
 พุทธศาสนา ยังมีอยู่มากกว่ามาก เคยได้ยินภิกษุชั้นที่สามก็เรียกว่า
 ทหารเอกพูดหลายครั้งว่า “ผมไม่ค่อยได้สนใจในธรรมวินัย (ตามความ
 หมายถึง) เพราะมัวยุ่งอยู่กับกิจการทางด้านบริหาร” องค์การบริหารพระพุทธ
 ศาสนาทุกชนิด ทุกประเภท ท่านตั้งขึ้นเพื่อจุด ๆ เดียว คือความเจริญรุ่ง
 เรืองแห่งธรรมวินัยของพุทธเจ้า เมื่อผู้ที่กำอำนาจบริหารไว้อย่างผูกขาด ไม่
 สนใจในธรรมวินัยที่แท้จริง ไม่รู้ธรรมวินัยที่แท้จริง ย่อมไม่มีทางจะให้เกิด
 ศรัทธาเลยแม้แต่เท่าขี้เล็บว่า ท่านทำการบริหารพระศาสนาเพื่อธรรม เพื่อ
 วินัย แต่มีทางจะให้ความเชื่อมั่นใจว่าไม่ผิด คือท่านบริหารพระศาสนาเพื่อ
 ความเจริญแห่งยศ แห่งอำนาจ ซึ่งเป็นทางไหลมาเทมาแห่งลาภหลายหลาก
 ตามขนาดแห่งยศและอำนาจของท่าน สำหรับตัวท่านเอง สำหรับพวกพ้อง
 ของท่านต่างหาก นำสงสารชาวพุทธศาสนิกในประเทศไทย ที่อาศัยศรัทธาต่อ
 พระพุทธศาสนา ร่วมกันบริจาคทรัพย์บำรุงการพระศาสนา ตามกำลัง
 ศรัทธา ตามฐานะแห่งตน ๆ ซึ่งเมื่อคำนวณอย่างหยาบ ๆ ในปี ๑ คงไม่
 น้อยกว่า ๕๐๐ ล้านบาท ท่านควรจะมี ความละเอียดใจบ้างว่า ทรัพย์สินที่
 มากมายเช่นนี้ เขาบริจาคเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งธรรมวินัย ที่บริสุทธิ์
 ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น

การพระพุทธศาสนาในทานยุคนี้ เป็นการพระพุทธศาสนาที่เสื่อมลง
 ในขั้นต่ำสุด ประชาชนได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนาน้อยที่สุด กิจกรรมใน
 ทางเอาธรรมวินัยมาประยุกต์ตนให้เป็นคนดีตามแบบของพระพุทธเจ้ามีน้อยที่
 สุดในสังคมภิกษุ กิจกรรมของภิกษุในยุคนี้ ส่วนมากก็คือ ทำหน้าที่เป็น

พิธีกรซึ่งซ่อนหน้าที่ปฏิคาหกไว้ด้านใน ผู้ที่ได้เป็นพิธีกรมากย่อมร่ำรวย ดังนั้นจึงมีการชวนชวายเป็นพิธีกรกันด้วยกิจกรรมต่างอย่างต่างชนิดมากมาย ฤกษ์และสามเณรในประเทศไทยนี้ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ กรมการศาสนาแสดงจำนวนไว้ถึง ๒๔๔,๓๐๓ รูป หากว่าฤกษ์สามเณรที่มีจำนวนมหาศาลนี้ จักสนใจศึกษาธรรมวินัยให้ได้ว่าจักพระพุทธศาสนาจริง ๆ จะสำนึกในหน้าที่ของตนที่มีต่อพระพุทธศาสนาจริง ๆ โดยเฉพาะฤกษ์ที่มีหน้าที่ในทางบริหาร จะสำนึกในหน้าที่ของตนให้มาก ๆ ไม่ปล่อยให้การทำงานในหน้าที่ให้อากุศล คั่งค้าง ไม่ปล่อยให้อคติสำแดงฤทธิ์เดชจนหมดขางอายแล้ว สถานการณ์การพระพุทธศาสนาในประเทศไทยนี้ คงจะกระเตื้องดีขึ้น ๆ ในไม่ช้าแน่ เพราะประชาชนในประเทศไทยนี้ ตามสถิติที่แสดงออกทางกรมการศาสนาในศกก่อน (๒๕๐๖) ว่าเป็นพุทธศาสนิกถึง ๙๓.๖% คือในพลเมือง ๒๕๐ คน เป็นพุทธศาสนิกถึง ๒๓๔ คน พลเมือง ๙๓.๖% นี้ ย่อมพร้อมที่จะรับแสงสว่างจากสังฆธรรมของพระพุทธศาสนา พลเมืองทั้งนี้ย่อมมีส่วนได้ช่วยกันบำรุงการพระพุทธศาสนา ถ้าไม่เป็นโดยตรง ก็ต้องเป็นโดยอ้อมเป็นกิจกรรมประจำอยู่เรื่อยมา และจะมีอยู่ต่อไปอีกเนิ่นนานจนประมาณกาลเวลาไม่ได้ ในที่สุดของจบด้วยฝากปัญหาไว้ให้ขบคิดสัก ๓ ข้อ คือ

๑. ความเสื่อมโทรมแห่งการพระพุทธศาสนา เป็นผลที่ช่วยกันป้องกันได้ แต่เมื่อชาวพุทธศาสนิกไม่ช่วยกันป้องกัน ใครเล่าเขาจะเข้ามาช่วยกัน ?

๒. เรามีฤกษ์สามเณรไว้ตั้งกว่า ๒๔๔,๐๐๐ รูปทำไม ถ้าฤกษ์สามเณร ทั้งนี้ ไม่พยายามจะรู้จักพระพุทธศาสนา และไม่สำนึกถึงหน้าที่ของตนที่มีอยู่ต่อพระพุทธศาสนาต่อประชาชน ?

๓. เรามีวัดพระพุทธศาสนาไว้ตั้งกว่า ๒๑,๘๐๐* วัดทำไม ถ้า
 วัดเหล่านั้น ส่วนมากได้กลายเป็นช่องเป็นที่พำนักอาศัยของคน
 ๕๕ ขเกยอสังหลังยาว ของคนกะล่อน ของคนที่ไม่มีความเอื้อเฟื้อต่อ
 ๕๕ สุปฏิบัติ อุชุปฏิบัติ ญายปฏิบัติ และสามจีปฏิบัติ ที่เขียนแนวดำเนิน
 ๕๕ ชีวิตแห่งสมณะในพระพุทธศาสนา ?

จิรั ทิปฺปตุ สทฺธมฺโม ขถาวุตุโต มหเสีนา.

ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ นี้ อธิบดีกรมการศาสนาว่า วัดพระศาสนาในประเทศไทยมีอยู่ ๒๗,๐๐๐
 วัด.

